

HISOBOT

Artemisya Hybrid Project

Atrof-muhit va ijtimoiy ta'sirni baholash – 2-bo'lim – Me'yoriy asoslar

Kimga taqdim etildi:

Azamat Shaimardan

Voltalia SA

Rivojlantirish bo'yicha menejer

EAI Development

Shahrisabz ko'chasi, 2-blok 100000

Yunusobod tumani, Toshkent

Kim tomonidan taqdim etildi:

WSP ITALIA S.r.l.

Via Nizza 262, 10126, Turin, Italy

+39 011 23 44 211

24723115/26519_rev03

2026-yil iyul

Tarqatish ro'yxati

1 nusxa Voltalia SA

1 nusxa WSP Italia S.r.l.

Mundarija

2.0	ME'YORIY VA SIYOSIY ASOSLAR	1
2.1	Kirish	1
2.2	Kreditrlarning atrof-muhit va ijtimoiy standartlari	1
2.2.1	Xalqaro Moliya Korporatsiyasining Faoliyat standartlari	1
2.2.2	IFC Atrof-muhit, sog'liq va xavfsizlik bo'yicha ko'rsatmalari va boshqa hujjatlar	3
2.2.3	Jahon banki guruhining EHS bo'yicha umumiy ko'rsatmalari	4
2.2.4	Ekvator tamoyillari (EP)	5
2.2.5	Yevropa Tiklanish va Taraqqiyot Banki – Atrof-muhit va ijtimoiy talablar	7
2.3	Boshqa qo'llaniladigan talablar va ko'rsatmalar	9
2.3.1	PROPARCO	9
2.3.2	Biznes va inson huquqlari markazi	9
2.3.3	Voltalia kompaniyasi siyosatlar	10
2.3.3.1	Voltalia axloq qo'llanmasi va xulq-atvor kodeksi	10
2.3.3.2	Voltalia HSES siyosati	12
2.3.3.3	Voltalia uchinchi tomonni chuqur tekshirish (due diligence) jarayonlari	12
2.3.3.4	Voltalia xabar berish va shikoyat mexanizmlari	13
2.4	Yashil energiyaga o'tish bo'yicha milliy strategik chora-tadbirlar	13
2.5	Xalqaro shartnomalar	14
2.6	Barqaror rivojlanish maqsadlari va tegishli inson huquqlari hujjatlari	17
2.7	Tegishli ko'rsatmalar va protokollar – Havo orqali uzatish liniyalari	23
2.8	Quyosh fotovoltaiik sektori uchun tegishli ko'rsatmalar va protokollar	23
2.9	Shamol sektori uchun tegishli ko'rsatmalar va protokollar	24
2.9.1	EUROBATS ko'rsatmalari	25
2.9.2	Shamol energiyasi inshootlarida qurilishdan keyin qush va ko'rshapalaklarning nobud bo'lishini kuzatishni loyihalash bo'yicha yaxshi amaliyot qo'llanmasi	25
2.9.3	Soha bo'yicha ko'rsatma hujjati – Quruqlikdagi shamol turbinalarini ishdan chiqarish	25
2.9.4	NatureScot ko'rsatmalari	25
2.9.5	Landshaft va vizual ta'sirni baholash bo'yicha ko'rsatmalar (GLVIA3)	26
2.9.6	IUCN – Quyosh va shamol energiyasini rivojlantirish bilan bog'liq bioxilma-xillikka ta'sirni yumshatish	26

2.9.7	Rivojlanayotgan bozor mamlakatlaridagi quruqlikdagi shamol energiyasi inshootlari uchun qurilishdan keyin qush va ko'rshapalaklarning nobud bo'lishini kuzatish	26
2.10	BESS uchun tegishli xalqaro ko'rsatmalar va protokollar	27
2.11	Yevropa Ittifoqining atrof-muhit direktivalari va standartlari	28
2.12	Milliy huquqiy va me'yoriy asoslar	29
2.12.1	Milliy EIA jarayoni va ruxsat berish	29
2.12.2	O'zbekiston Respublikasining qonunlari va kodekslari	31
2.12.2.1	Energetika sektori va qayta tiklanuvchi energiya qonunchiligi	31
2.12.3	Yerlarni rekultivatsiya qilish	31
2.12.4	Yer olish jarayoni	34
2.12.5	Yer ajratish uchun yerlarni olib qo'yish	34
2.12.5.1	Yerdan foydalanganlik uchun to'lov	36
2.12.5.2	Yerdan foydalanish talablari	36
2.12.6	Atrof-muhit qonunchiligiga rioya qilish	37
2.12.6.1	Majburiy ko'kalamzorlashtirish va yashil kamar yaratish:	37
2.12.6.2	Daraxtlarni kesish / butalarni kesish ishlari	37
2.12.6.3	O'zbekiston Respublikasida daraxt va butalarni kesishni tartibga solish	38
2.12.6.3.1	Davlat o'rmon fondi yerlarida daraxt va butalarni olib tashlash	42
2.12.6.3.2	Davlat o'rmon fondiga kirmaydigan qimmatbaho turdagi daraxt va butalarni kesish	42
2.12.7	Atrof-muhitga oid talablar	44
2.12.8	Ijtimoiy talablar	51
2.13	Ruxsatnomalar, vakolatlar va litsenziyalar	63
2.13.1	Potentsial qo'llaniladigan mahalliy ruxsatnomalar va litsenziyalar ro'yxati	63
2.14	Loyiha standartlari	75
2.14.1	Atmosfera havosi sifati standartlari	75
2.14.2	Tuproq va tuproq osti sifati standartlari	78
2.14.3	Suv sifati va oqava suv standartlari	85
2.14.4	Shovqin va tebranish standartlari	95
2.14.5	Chiqindilarni boshqarish standartlari	98
2.14.6	Elektr va magnit maydonlari standartlari	100
2.14.7	Yerlarni rekultivatsiya qilishga oid GOST standartlari	101
2.14.8	Ishchilar turar joyi standartlari	101

JADVALLAR

1-jadval: Barqaror rivojlanish maqsadlari va tegishli inson huquqlari hujjatlari	18
2-jadval: Yerdan foydalanish toifalariga qarab daraxt va butalarni kesish tartiblarini tartibga solish.	41
3-jadval: Potentsial qo'llaniladigan mahalliy ruxsatnomalar va litsenziyalar ro'yxati.	64
4-jadval: Loyiha standartlari: Atmosfera havosi sifati	75
5-jadval: Voltalining HSES rejasida keltirilgan WHO ko'rsatmalariga (2005) asoslangan chegaraviy qiymatlar	77
6-jadval: Tuproqdagi ifloslantiruvchi moddalarning mahalliy chegaraviy qiymatlari (ruxsat etilgan maksimal konsentratsiya) va xalqaro standartlari	80
7-jadval: Suv sifati uchun milliy umumiy talablar va chegaraviy qiymatlar	85
8-jadval: Yer usti suvlari standartlari.....	87
9-jadval: Oqava suv loyiha standartlari. Tozalangan maishiy oqava suvni chiqarish uchun indikativ qiymatlar	95
10-jadval: Loyiha standartlari: Ruxsat etilgan maksimal shovqin standartlari	96
11-jadval: Inson sezishi va bezovta qiluvchi tebranish darajalari (BS 5228-2:2009)	97
12-jadval: Tebranish chegarasi – Binolarga ta'siri (AASHTO 2006)	97
13-jadval: Tebranish chegarasi – Binolarga ta'siri (BS 5228-2:2009)	98
14-jadval: Tebranish chegarasi – Binolarga ta'siri (DIN 4150-3:2016).....	98
15-jadval: ICNRP ta'sir chegaralari: aholi uchun ta'sir va kasbiy ta'sir	100
16-jadval: IFC/IBRDning ishchilar turar joylari bo'yicha standartlari	102

2.0 ME'YORIY VA SIYOSIY ASOSLAR

2.1 Kirish

Ushbu bob loyihaga qo'llaniladigan milliy siyosatlar, qonunchilik, ko'rsatmalar va standartlarni, jumladan shamol, quyosh, akkumulyatorli energiya saqlash tizimi (BESS), podstansiya (SS) va havo orqali uzatish liniyasi (OHTL) texnologiyalariga oid tegishli xalqaro ko'rsatmalar va standartlarni qamrab oluvchi me'yoriy va siyosiy asoslar haqida umumiy ma'lumot beradi.

Turli manbalardan kelib chiqadigan ko'plab talablar va standartlarni hisobga olib, loyiha atrof-muhit va jamoalarni himoya qilish maqsadida eng qat'iy talablarni qabul qiladi, shu bilan birga barcha qo'llaniladigan milliy va xalqaro talablarga, jumladan GIIP (yaxshi xalqaro sanoat amaliyotlari) tavsiyalariga muvofiqlikni ta'minlaydi.

2.2 Kreditorlarning atrof-muhit va ijtimoiy standartlari

Voltalia Yevropa Tiklanish va Taraqqiyot Bankini (EBRD) loyiha kreditori sifatida belgiladi (bundan keyin "Kreditorlar"). Shu sababli, ESIA tadqiqoti keyinchalik EBRD atrof-muhit va ijtimoiy siyosati (ESP 2024) to'liq mos keladigan tarzda ishlab chiqildi. Mazkur ESIA ni to'ldirish va boyitish maqsadida uning ayrim jihatlari uchun boshqa xalqaro standartlar va talablar ham ma'lumotnoma sifatida qo'llanilgan. Qo'llanilgan standartlar va tamoyillar quyidagilar:

IFC Faoliyat standartlari (IFC PS, 2012).

Jahon bankining atrof-muhit, sog'liq va xavfsizlik bo'yicha ko'rsatmalari (sanoat sektori va umumiy, 2007).

Ekvator tamoyillari IV (EP4, 2020)

Standartlar va ko'rsatmalar quyidagi bo'limlarda qisqacha tavsiflangan. Bundan tashqari, qo'llaniladigan milliy qonunchilik, xalqaro konventsiyalar va protokollar ham keyingi boblarda tavsiflangan.

2.2.1 Xalqaro Moliya Korporatsiyasining Faoliyat standartlari

Xalqaro Moliya Korporatsiyasining Faoliyat standartlari (IFC-PS) odatda Jahon banki guruhi tomonidan tashkil etilgan loyihalarning butun hayot tsikli davomida atrof-muhit va ijtimoiy ta'sirlarni boshqarish bo'yicha mezonlar belgilash va kutilmalarni belgilash uchun ishlatiladi. IFC-PS shuningdek, loyiha ishlab chiquvchilari IFC siyosatiga rioya qiluvchi tijorat banki yoki muassasadan moliyalashtirish izlaganda yoki loyiha atrof-muhit va ijtimoiy ta'sirni baholash (ESIA) davomida IFC ga muvofiq baholashlarni talab qiladigan xalqaro me'yorlar yoki moliyalashtirish manbalariga bo'ysunganda ham qo'llaniladi.

Shu sababli, IFC-PS atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni samarali boshqarish uchun zarur qadamlarni o'z ichiga olgan ko'rsatmalar majmuasini taqdim etadi. Ushbu standartlar tadbirkorlik subyektlari va manfaatdor tomonlarga rivojlanish loyihalaridan kelib chiqishi mumkin bo'lgan potentsial ta'sirlarni baholash va yumshatishga yordam berish uchun ishlab chiqilgan.

Qo'llaniladigan IFC-PS talablari quyidagicha umumlashtirilgan:

1-Faoliyat standarti: Atrof-muhit va ijtimoiy xavflar va ta'sirlarni baholash va boshqarish loyihaning butun hayoti davomida atrof-muhit va ijtimoiy faoliyatni boshqarish muhimligini ta'kidlaydi va xususan quyidagilarning muhimligini belgilaydi: (i) loyihalarning atrof-muhit va ijtimoiy ta'sirlarini (jumladan, loyihaning bir xil ta'sir doirasidagi boshqa mavjud, rejalashtirilgan yoki oqilona belgilangan ishlanmalarning kumulativ ta'sirlarini), xavflarini va imkoniyatlarini aniqlash uchun integratsiyalashgan baholashga ega bo'lish; (ii) loyihaga oid ma'lumotlarni oshkor qilish va mahalliy jamoalarga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiluvchi masalalar bo'yicha ular bilan maslahatlashish orqali samarali jamoa ishtirokini ta'minlash; va (iii) loyihaning butun hayot tsikli davomida atrof-muhit va ijtimoiy faoliyatni to'g'ri boshqarishni ta'minlash.

2-Faoliyat standarti: Mehnat va mehnat sharoitlari ish o'rinlari yaratish va daromad olish orqali iqtisodiy o'sishga intilish ishchilarning asosiy huquqlarini himoya qilish bilan birga bo'lishi kerakligini e'tirof etadi. Konstruktiv ishchi-rahbariyat munosabatlari orqali hamda ishchilarga adolatli munosabatda bo'lib, ularni xavfsiz va sog'lom mehnat sharoitlari bilan ta'minlash orqali buyurtmachilar o'z faoliyatining samaradorligi va unumdorligini oshirish kabi sezilarli foyda yaratishi mumkin.

3-Faoliyat standarti: Resurslardan samarali foydalanish va ifloslanishning oldini olish xalqaro miqyosda tarqatilgan texnologiyalar va amaliyotlarga muvofiq resurslardan samarali foydalanish, ifloslanishning oldini olish va nazorat qilishga loyiha darajasidagi yondashuvni bayon qiladi. Bundan tashqari, PS3 ishlab chiquvchilarning bunday texnologiyalar va amaliyotlarni, ulardan foydalanish tijorat jihatdan mavjud ko'nikmalar va resurslarga tayanadigan loyiha kontekstida amalga oshirilishi mumkin bo'lgan darajada qabul qilish qobiliyatini rag'batlantiradi.

4-Faoliyat standarti: Jamoa salomatligi, xavfsizligi va himoyasi loyiha faoliyati, uskunalar va infratuzilmasi bilan bog'liq jamoalar uchun xavf va ta'sirning ortishi ehtimolini aks ettiradi. PS4 tashabbuskordan loyiha hayot tsiklining barcha bosqichlarida ta'sirlangan jamoalarning salomatligi va xavfsizligiga potentsial xavflar va ta'sirlarni baholashni hamda yaxshi xalqaro sanoat amaliyoti standartiga muvofiq oldini olish chora-tadbirlarini belgilashni talab qiladi. Bu ta'sirlangan jamoalarda salomatlik va xavfsizlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi yoki iqlim o'zgarishini kuchaytirishi mumkin bo'lgan tabiiy resurslar va ustuvor ekotizimlarning o'zgarishi bilan bog'liq xavflarni o'z ichiga oladi.

5-Faoliyat standarti: Yer olish va majburiy ko'chirish loyiha bilan bog'liq yer olish va yerdan foydalanishga cheklovlar ushbu yerdan foydalanadigan jamoalar va shaxslarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini e'tirof etadi. Ekspropriatsiyadan qochish va ko'chirishni majburlash uchun davlat hokimiyatidan foydalanish zaruriyatini bartaraf etish maqsadida buyurtmachilarga, hatto sotuvchining rozilgisiz yer olish uchun qonuniy vositalarga ega bo'lsalar ham, ushbu PS talablariga javob beradigan muzokaralar asosidagi kelishuvlardan foydalanish tavsiya etiladi. Bundan tashqari, agar yer olish yoki yerdan foydalanishga cheklovlar aktivlar va/yoki tirikchilik vositalarini yo'qotish sifatida belgilangan iqtisodiy ko'chishga olib kelsa, ta'sirlangan odamlar jismonan ko'chirilgan-ko'chirilmaganligidan qat'i nazar, buyurtmachi aktivlarni yoki aktivlardan foydalanish imkonini yo'qotgan iqtisodiy ko'chirilgan shaxslarga to'liq tovon to'laydi.

6-Faoliyat standarti: Bioxilma-xillikni saqlash va tirik tabiiy resurslarni barqaror boshqarish bioxilma-xillikni – genetik, tur va ekotizim xilma-xilligini o'z ichiga olgan barcha shakllardagi hayot xilma-xilligini – hamda uning o'zgarish va rivojlanish qobiliyatini himoya qilish va saqlash barqaror rivojlanish uchun asosiy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. IFC PS 6 maqsadlari quyidagilar: 1) bioxilma-xillikni himoya qilish va saqlash; 2) ekotizim xizmatlaridan olinadigan foydani saqlab qolish; va 3) tabiatni muhofaza qilish ehtiyojlari va rivojlanish ustuvorliklarini birlashtiruvchi amaliyotlarni qabul qilish orqali tabiiy resurslardan barqaror foydalanish va boshqarishni rag'batlantirish.

7-Faoliyat standarti: Tub aholi tub aholi milliy jamiyatlardagi asosiy guruhlardan farq qiladigan o'ziga xosligiga ega ijtimoiy guruhlar sifatida ko'pincha aholining eng chetlatilgan va zaif qatlamlari orasida ekanligini e'tirof etadi. Xususiy sektor loyihalari tub aholi uchun ularning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishga bo'lgan intilishlarini amalga oshirishga yordam berishi mumkin bo'lgan loyihaga oid faoliyatda ishtirok etish va undan foyda olish imkoniyatlarini yaratishi mumkin. Bundan tashqari, tub aholi rivojlanishdagi hamkorlar sifatida faoliyat va korxonalarni rag'batlantirish va boshqarish orqali barqaror rivojlanishda rol o'ynashi mumkin. O'zbekistonda tub aholi yo'q. Shu sababli, IFC PS7 loyihaga qo'llanilmaydi.

8-Faoliyat standarti: Madaniy meros loyiha faoliyati davomida ta'sirlanishi mumkin bo'lgan madaniy merosni himoya qilishga intiladi. U xalqaro konventsional va eng yaxshi amaliyotlardan foydalanadi. PS8 muhim madaniy merosni aniqlash va ta'sirlangan jamoalarning madaniy meros to'g'risidagi fikrlarini loyiha bo'yicha qaror qabul qilishga kiritish uchun ta'sirlangan jamoalar bilan maslahatlashishni talab qiladi. Maslahatlashuv

shuningdek madaniy merosni muhofaza qilish vazifasi yuklatilgan tegishli milliy yoki mahalliy me'yoriy organlarni jalb qilishi kerak. Ushbu PS maqsadlari rivojlanish tashabbuskorlari quyidagini himoya qilish uchun zarur choralarni ko'rishini ta'minlashni o'z ichiga oladi: madaniy merosni salbiy loyiha ta'siridan himoya qiladi va uni saqlashga ko'maklashish uchun chora ko'radi. Shuningdek, tegishli hollarda PS8 madaniy merosdan foydalanishdan olingan manfaatlarni adolatli taqsimlashni talab qiladi.

2.2.2 IFC Atrof-muhit, sog'liq va xavfsizlik bo'yicha ko'rsatmalari va boshqa hujjatlar

IFC-PS ko'rsatma yozuvlari orqali batafsil tushuntiriladi¹, ular qo'shimcha ko'rsatma beradi va barcha IFC-PS, shuningdek umumiy va sanoat sohasi EHS ko'rsatmalariga muvofiqlikka erishish vositalarini o'z ichiga oladi² through industry specific directives.

Umumiy va sanoat sohasiga xos EHS ko'rsatmalari yangi inshootlarda mavjud texnologiya yordamida oqilona xarajatlarda erishish mumkin deb umuman hisoblanadigan faoliyat darajalari va choralarni o'z ichiga oladi. Qabul qiluvchi mamlakat me'yorlari EHS ko'rsatmalarida keltirilgan darajalar va choralardan farq qilganda, loyihalar eng qat'iy talablarga javob berishi kutiladi.

Quyidagi EHS ko'rsatmalari loyihaga qo'llaniladigan deb hisoblanadi:

IFC General EHS Guidelines;

IFC EHS Guidelines for Wind Energy (2015)³.

Elektr energiyasini uzatish va taqsimlash bo'yicha IFC EHS ko'rsatmalari (2007)⁴.

Bundan tashqari, loyihaga quyidagi ko'rsatmalar qo'llaniladi:

- **Manfaatdor tomonlar bilan ishlash: Rivojlanayotgan bozorlarda biznes yurituvchi kompaniyalar uchun yaxshi amaliyot qo'llanmasi (IFC, 2007).** Qo'llanma IFC tomonidan samarali manfaatdor tomonlar bilan ishlash uchun eng yaxshi amaliyotlar va strategiyalarni taqdim etish, xususan rivojlanayotgan bozorlarda faoliyat yurituvchi kompaniyalar uchun moslashtirilgan qisqacha ko'rsatmadir.
- **Workers' Accommodation: Processes and Standards (IFC, 2009).** Bu IFC va EBRDning qo'shma nashri bo'lib, ishchilarga mos turmush sharoitlari va inshootlar taqdim etilishini ta'minlash orqali ishchilar uchun tegishli va yetarli joylashtirish uchun jarayonlar va soha standartlarini bayon qiladi.
- **IFC Good Practice Handbook: Use of Security Forces (IFC, 2017).** Qo'llanma korxonalar xavfsizlik kuchlari bilan mas'uliyatli ravishda va inson huquqlari, shaffoflik va javobgarlik standartlariga muvofiq hamkorlik qilishini ta'minlash uchun amaliy maslahatlar va eng yaxshi amaliyotlarni taqdim etadi. U kompaniyalarga murakkab ish muhitida yo'l topishga, xavfsizlik tadbirlarini kuchaytirishga va barcha ishtirok etuvchi manfaatdor tomonlar uchun qulay va xavfsiz muhitni shakllantirishga yordam berishni maqsad qiladi.
- **Addressing Grievances from Project Affected Communities (IFC, September 2009).** IFC tomonidan nashr etilgan ko'rsatmalar korxonalarga o'z loyihalari ta'sirida bo'lgan jamoalardan kelgan shikoyatlarni samarali ko'rib chiqish va ularga javob berish uchun ko'rsatma va strategiyalarni taqdim etadi. E'tibor tashvishlarni hal qilish uchun mexanizmlar va tartiblarni o'rnatishga, ta'sirlangan jamoalar o'z masalalarini

¹ Guidance Notes to Performance Standards on Environmental and Social Sustainability - 2012 Edition (ifc.org).

² World Bank Group Environmental, Health, and Safety Guidelines (ifc.org).

³ 2015-wind-energy-ehs-guidelines-en.pdf (ifc.org).

⁴ Final - Electric Power Transmission & Distribution.doc (ifc.org).

ovoz chiqarish uchun platformaga ega bo'lishini ta'minlashga va adolatli hamda shaffof tarzda muloqot va hal qilishni rag'batlantirishga qaratilgan.

- **Kümülativ ta'sirni baholash va boshqarish bo'yicha yaxshi amaliyot qo'llanmasi: Rivojlanayotgan bozorlarda xususiy sektor uchun ko'rsatma (IFC, 2013).** IFC tomonidan nashr etilgan ushbu qo'llanmaning e'tibori bir nechta loyihalar yoki faoliyatlar atrof-muhit, jamoalar va atrofdagi hududlarga ko'rsatishi mumkin bo'lgan kümülativ ta'sirlarni keng qamrovli baholash va samarali boshqarishga qaratilgan. U quyidagilarga yordam berishni maqsad qiladi: barqaror va mas'uliyatli biznes amaliyotlarini ta'minlash uchun kümülativ ta'sirlarni tushunish va yumshatishda rivojlanayotgan bozorlarda faoliyat yurituvchi korxonalar.
- **Yer olish va majburiy ko'chirish bo'yicha yaxshi amaliyot qo'llanmasi (IFC, 2023)** amaliyotchilarga so'nggi 20+ yil davomida IFC loyihalarida olingan saboqlarga asoslangan holda yer olish va ko'chirishning bir qator muammolarini hal qilishda yordam beradigan keng qamrovli va amaliy qo'llanmadir. U amaliyotchilarga yer olish va majburiy ko'chirish ta'sirlarini hal qilish va yumshatishga yordam berishni maqsad qiladi, qo'llanma Yer olish va majburiy ko'chirish bo'yicha IFC 5-faoliyat standarti maqsadlariga erishish uchun butun ko'chirish va tirikchilikni tiklash jarayonini rejalashtirish, dastlabki ma'lumotlarni yig'ish, amalga oshirish, kuzatish va baholash uchun asos va metodologiyani bayon qiladi.
- **Good Practice Note: Managing Contractors' Environmental and Social Performance (IFC, 2017)** buyurtmachilarga loyiha uchun ishlayotgan pudratchilar, subpudratchilar va boshqa uchinchi tomonlarning atrof-muhit va ijtimoiy (E&S) faoliyatini boshqarish uchun IFC talablariga muvofiq mustahkam, izchil va samarali yondashuvlarni amalga oshirishga yordam berishga qaratilgan.
- **IFC ko'rsatma yozuvi: Kümülativ ta'sirni baholash (CIA) va boshqarish – Rivojlanayotgan bozorlarda xususiy sektor uchun ko'rsatma (IFC, 2013)** Ushbu hujjat CIAni amalga oshirish bo'yicha ko'rsatma berish uchun taqdim etilgan. Ushbu ko'rsatma quyidagi tushunchadan foydalanadi: **Qadrli atrof-muhit va ijtimoiy komponentlar (VEC)**, ular xavfni baholashda muhim deb hisoblanadigan atrof-muhit va ijtimoiy xususiyatlardir.

2.2.3 Jahon banki guruhining EHS bo'yicha umumiy ko'rsatmalari

Jahon banki guruhi (WBG) atrof-muhit, sog'liq va xavfsizlik (EHS) umumiy ko'rsatmalari xalqaro miqyosda tan olingan normalar va direktivalar to'plamini tashkil etadi. Ushbu ko'rsatmalar turli rivojlanish loyihalari bilan bog'liq atrof-muhit, sog'liq va xavfsizlik masalalarini malakali boshqarish uchun tuzilmali asos taqdim etish uchun ishlab chiqilgan. Ushbu ko'rsatmalarning asosiy maqsadi loyihalarni barqaror va mas'uliyatli tarzda amalga oshirishni ta'minlash uchun loyiha ishlab chiquvchilarga, davlat organlariga va tegishli manfaatdor tomonlarga ko'rsatma berishdir.

Umumiy EHS ko'rsatmalari keng ko'lamli sanoat va tarmoqlarni, jumladan qishloq xo'jaligi, energetika, ishlab chiqarish, infratuzilma va kon qazishni (lekin ular bilan cheklanmagan holda) qamrab oladi. Ushbu ko'rsatmalar ichida atrof-muhit, jamoat salomatligi va xavfsizlikka mumkin bo'lgan salbiy ta'sirlarni samarali boshqarish va yumshatish uchun tavsiyalar va eng yaxshi amaliyotlar mavjud. Bu loyihalarning butun hayot tsiklini, boshlanishi va qurilishidan tortib ekspluatatsiya va oxir-oqibat ishdan chiqarishgacha qamrab oladi.

Jahon banki guruhi EHS ko'rsatmalarining asosiy jihatlari quyidagilarni qamrab oladi:

Qo'llanilishi: Ushbu ko'rsatmalar Jahon banki guruhidan moliyaviy yordam oladigan loyihalarga taalluqlidir. Ular ko'pincha boshqa global moliya institutlari, hukumatlar va xususiy sektor subyektlari tomonidan o'z loyihalarini ham boshqarish uchun qabul qilinadi.

Xavfni boshqarish: Ko'rsatmalar loyiha bilan bog'liq mumkin bo'lgan atrof-muhit, sog'liq va xavfsizlik xavflarini aniqlash, baholash va faol boshqarish zaruratini ta'kidlaydi. Bu asoslangan qaror qabul qilishga hissa qo'shadigan keng qamrovli xavf baholashlarini o'z ichiga oladi.

Yumshatish chora-tadbirlari: Zararli oqibatlarining oldini olish yoki minimallashtirish uchun yumshatish strategiyalarini samarali joriy etish uchun aniq direktivalar taqdim etiladi. Ushbu strategiyalar ifloslanishni kamaytirish, chiqindilarni boshqarish protokollari, xodimlar xavfsizligi protokollari, jamoa bilan ishlash tashabbuslari va boshqalarni qamrab olishi mumkin.

Faoliyat standartlari: Ko'pincha ushbu ko'rsatmalar ichida oldindan belgilangan atrof-muhit va ijtimoiy parametrlar uchun ruxsat etilgan chegaralarni belgilaydigan faoliyat mezonlari joylashtirilgan. Ushbu standartlar loyiha dizayni va bajarilishini xabardor qilish uchun mezon vazifasini bajaradi.

Manfaatdor tomonlar bilan ishlash: Ko'rsatmalar loyihani rejalashtirish va qaror qabul qilish bosqichlarida manfaatdor tomonlarni, jumladan mahalliy jamoalarni jalb qilishning hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi. Mazmunli ishtirok yuqori loyiha natijalariga ko'maklashadi va mumkin bo'lgan nizolarni kamaytiradi.

Monitoring va hisobot berish: Ko'rsatmalar loyiha ta'sirlarini uzluksiz kuzatish va belgilangan standartlarga nisbatan faoliyatni tizimli hisobot berish muhimligini ta'kidlaydi. Bu loyihaning butun hayot tsikli davomida javobgarlik va shaffoflikni rag'batlantiradi.

Salohiyatni oshirish: Ko'pincha loyiha tashabbuskorlari, davlat subyektlari va boshqa tegishli manfaatdor tomonlarning ko'rsatmalarni malakali amalga oshirish va EHS xavflarini boshqarish qobiliyatlarini oshirish uchun tavsiyalar taqdim etiladi.

Mazkur Loyiha uchun Jahon banki guruhi tomonidan quyosh elektr stansiyalari sohasi bo'yicha ishlab chiqilgan EHS yo'riqnomasini to'ldirish maqsadida IFCning Umumiy EHS yo'riqnomalari, Elektr energiyasini uzatish va taqsimlash bo'yicha EHS yo'riqnomalari, shuningdek, IFC Faoliyat Standartlarining (Performance Standards) ayrim jihatlari inobatga olindi.

Ushbu loyiha uchun elektr energiyasini uzatish va taqsimlashga xos sohaga asoslangan ko'rsatmalar qabul qilinadi. EHS masalalarini boshqarishga umumiy yondashuv mumkin bo'lgan salbiy ta'sirlarning oldini olish va minimallashtirish uchun mavjud variantlar doirasini maksimallashtirish maqsadida loyiha tsiklida iloji boricha erta mumkin bo'lgan ta'sirlarni, jumladan EHS masalalarini joy tanlashga kiritishni hisobga olingan. Muhimi, quyosh energiyasi bilan bog'liq ko'plab EHS ta'sirlaridan ehtiyotkorlik bilan joy tanlash orqali qochish mumkin.

2.2.4 Ekvator tamoyillari (EP)

EPIV (4th versiyasi 2020-yil oktabrdan amalda) EP uyushmasi a'zolari bo'lgan moliya institutlari tomonidan loyihalarda ES xavflarini aniqlash, baholash va boshqarish uchun qabul qilingan xavfni boshqarish asosidir. EP birinchi navbatda mas'uliyatli xavf bo'yicha qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlash uchun chuqur tekshiruv (due diligence) uchun minimal standart taqdim etishga mo'ljallangan. Hozirda, **38 mamlakatdagi 128 ta moliya instituti rasman EPni qabul qilgan**, rivojlanayotgan bozorlarda xalqaro loyiha moliyalashtirish qarzining 70 foizidan ortig'ini qamrab oladi (BankTrack, 2021). O'nta tamoyilning qisqacha bayoni quyidagicha keltirilgan (Ekvator tamoyillari uyushmasi, 2020):

1-tamoyil: Ko'rib chiqish va toifalash. Loyihalar ularning mumkin bo'lgan atrof-muhit va ijtimoiy xavflari hamda ta'sirlari kattaligi asosida toifalanadi. Toifalar quyidagilar:

- A toifa. Xilma-xil, qaytarib bo'lmaydigan yoki misli ko'rilmagan mumkin bo'lgan sezilarli salbiy atrof-muhit va ijtimoiy xavflar va/yoki ta'sirlarga ega loyihalar.

- B toifa. Soni kam, odatda joyga xos, asosan qaytariladigan va yumshatish chora-tadbirlari orqali oson hal qilinadigan mumkin bo'lgan cheklangan salbiy atrof-muhit va ijtimoiy xavflar va/yoki ta'sirlarga ega loyihalar.
- C toifa. Minimal yoki salbiy atrof-muhit va ijtimoiy xavflar va/yoki ta'sirlari bo'lmagan loyihalar.

2-tamoyil: ES baholash. Ushbu tamoyilga ko'ra, quyidagi toifaga kiruvchi loyihalar: A toifa va B toifa o'zining tegishli atrof-muhit va ijtimoiy xavflari hamda ta'sirlarini hal qilish uchun baholash jarayonini o'tkazishi talab qilinadi. Baholash hujjatlari salbiy ta'sirlarni taklif qilingan loyiha tabiati va miqyosiga mos va tegishli tarzda minimallashtirish, yumshatish va qoplash choralari taklif qilishi kerak. A toifa va tegishli hollarda B toifa loyihalari uchun baholash hujjatlari ESIA va CCRAni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, cheklangan yuqori xavfli holatlarda buyurtmachi o'zining baholash hujjatlarini maxsus inson huquqlari chuqur tekshiruv bilan to'ldirishi maqsadga muvofiq bo'lishi mumkin. Iqlim o'zgarishi xavfini baholash loyiha turiga, shuningdek xavflar tabiatiga qarab talab qilinadi. Har holda, quyidagiga ega loyihalar: Yiliga 100 000 tonnadan ortiq CO2 ekvivalenti deb kutilayotgan 1-doira va 2-doira chiqindilari (birgalikda), iqlim o'zgarishi xavfini baholashni taqdim etishi kerak. Tegishli iqlim o'tish xavflariga (Iqlim bilan bog'liq moliyaviy oshkor qilish bo'yicha ishchi guruh – TCFD tomonidan belgilanganidek) e'tibor berilishi va pastroq issiqxona gazini (GHG) intensiv muqobillarni baholaydigan muqobillar tahlili yakunlanishi kerak.

3-tamoyil: Qo'llaniladigan ES standartlari. Ushbu tamoyilga ko'ra, baholash jarayoni birinchi navbatda atrof-muhit va ijtimoiy masalalarga taalluqli qabul qiluvchi mamlakatning tegishli qonunlari, me'yorlari va ruxsatnomalariga muvofiqligini hal qilishi kerak. Belgilanmagan mamlakatlarda joylashgan loyihalar uchun, baholash jarayoni o'sha paytda qo'llaniladigan IFCning atrof-muhit va ijtimoiy barqarorlik bo'yicha Faoliyat standartlariga (Faoliyat standartlari) hamda Jahon banki guruhining atrof-muhit, sog'liq va xavfsizlik bo'yicha ko'rsatmalariga (EHS ko'rsatmalari) muvofiqlikni baholaydi.

4-tamoyil: ESMS va EP harakatlar rejasi. Ushbu tamoyilga ko'ra, A toifa va B toifa loyihalari ESMSni ishlab chiqishi yoki yuritishi talab qilinadi. Bundan tashqari, buyurtmachi baholash jarayonida ko'tarilgan masalalarni hal qilish va qo'llaniladigan standartlarga muvofiqlik uchun zarur harakatlarni o'z ichiga olish maqsadida ESMPni tayyorlashi kerak.

5-tamoyil: Manfaatdor tomonlarni jalb qilish. Ushbu tamoyilga ko'ra, A toifa va B toifa loyihalari ta'sirlangan jamoalar va, tegishli hollarda, boshqa manfaatdor tomonlar bilan tuzilgan va madaniy jihatdan mos tarzda davomiy jarayon sifatida samarali manfaatdor tomonlarni jalb qilishni namoyish etishi talab qilinadi. Ta'sirlangan jamoalarga potentsial sezilarli salbiy ta'sir ko'rsatadigan loyihalar uchun buyurtmachi xabardor maslahatlashuv va ishtirok jarayonini o'tkazishi kerak. Buyurtmachi o'z maslahatlashuv jarayonini quyidagilarga moslashtirishi kerak: loyiha xavflari va ta'sirlari; loyiha rivojlanish bosqichi; ta'sirlangan jamoalarning til afzalliklari; ularning qaror qabul qilish jarayonlari; va kam ta'minlangan va zaif guruhlarining ehtiyojlari. Ushbu jarayon tashqi manipulyatsiya, aralashuv, majburlash va qo'rqitishdan xoli bo'lishi kerak.

6-tamoyil: Shikoyat mexanizmi. Ushbu tamoyilga ko'ra, A toifa va, tegishli hollarda, B toifa loyihalari ESMSning bir qismi sifatida loyiha atrof-muhit va ijtimoiy faoliyati to'g'risidagi xavotirlar va shikoyatlarni qabul qilish va ularni hal qilishni osonlashtirishga mo'ljallangan shikoyat mexanizmini yaratishi talab qilinadi.

7-tamoyil: Mustaqil ko'rib chiqish. Loyiha moliyalashtirish uchun, 7-tamoyilga ko'ra, A toifa va, tegishli hollarda, B toifa loyihalari buyurtmachi bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq bo'lmagan mustaqil atrof-muhit va ijtimoiy maslahatchi tomonidan tayyorlangan baholash hujjatlarining, jumladan ESMPlar, ESMS va manfaatdor tomonlarni jalb qilish jarayoni hujjatlarining mustaqil ko'rib chiqilishidan o'tadi. Bu EPFning chuqur tekshiruviga yordam beradi va Ekvator tamoyillariga muvofiqlikni baholaydi.

8-tamoyil: Majburiyatlar (kovenantlar). Ushbu tamoyilga ko'ra, buyurtmachi moliyalashtirish hujjatlarida qabul qiluvchi mamlakatning barcha tegishli atrof-muhit va ijtimoiy qonunlari, me'yorlari va ruxsatnomalariga barcha muhim jihatlarida rioya qilish majburiyatini oladi. Bundan tashqari, A toifa va B toifa loyihalari uchun buyurtmachi moliyaviy hujjatlarda quyidagilarni majburiyatga oladi: a) loyiha qurilishi va ekspluatatsiyasi davomida ESMPlar va Ekvator tamoyillari AP ga (qo'llaniladigan joyda) barcha muhim jihatlarida rioya qilish; b) ESMPlar va Ekvator tamoyillari AP ga (qo'llaniladigan joyda) muvofiqlikni namoyish etadigan va tegishli mahalliy, davlat va qabul qiluvchi mamlakat atrof-muhit va ijtimoiy qonunlari, me'yorlari va ruxsatnomalariga muvofiqlikni tasdiqlaydigan, ichki xodimlar yoki uchinchi tomon ekspertlari tomonidan tayyorlangan, EPFI bilan kelishilgan formatdagi davriy hisobotlarni taqdim etish; va c) qo'llaniladigan va tegishli hollarda, inshootlarni kelishilgan ishdan chiqarish rejasiga muvofiq ishdan chiqarish.

9-tamoyil: Mustaqil monitoring va hisobot berish. Loyihaning Ekvator tamoyillariga muvofiqligini baholash va moliyaviy yopilishdan keyin hamda kredit muddati davomida davomiy monitoring va hisobot berishni ta'minlash uchun EPFI barcha A toifa va, tegishli hollarda, B toifa loyihalari uchun mustaqil atrof-muhit va ijtimoiy maslahatchini tayinlashni talab qiladi yoki buyurtmachidan EPFIga taqdim etiladigan monitoring ma'lumotlarini tekshirish uchun malakali va tajribali tashqi ekspertlarni jalb qilishni talab qiladi.

10-tamoyil: Hisobot berish va shaffoflik. Ushbu tamoyilga ko'ra, buyurtmachining hisobot berish talablari 5-tamoyildagi oshkor qilish talablariga qo'shimcha hisoblanadi. Barcha A toifa va, tegishli hollarda, B toifa loyihalari uchun buyurtmachi quyidagilarni bajarishi talab qilinadi: a) kamida ESIA qisqacha bayonini (onlayn mavjud va foydalanish mumkin) taqdim etish; va b) yiliga 100 000 tonnadan ortiq CO2 ekvivalenti chiqaradigan loyihalar uchun ekspluatatsiya bosqichida issiqxona gazlari chiqindilari darajasini ommaga e'lon qilish.

EP global miqyosda barcha sanoat sektorlariga va quyidagi to'rtta moliyaviy mahsulotga qo'llaniladi:

- 1) Loyiha moliyalashtirish bo'yicha maslahat xizmatlari.
- 2) Loyiha moliyalashtirish.
- 3) Loyiha bilan bog'liq korporativ kreditlar; va
- 4) Ko'priq (bridge) kreditlari.

Ushbu moliyaviy mahsulotlarning har biri uchun EPda ularni qo'llashning aniq chegaralari va mezonlari belgilangan.

2.2.5 Yevropa Tiklanish va Taraqqiyot Banki – Atrof-muhit va ijtimoiy talablar

Yevropa Tiklanish va Taraqqiyot Banki (EBRD) atrof-muhit va ijtimoiy barqarorlik o'zining o'tish mandatiga mos keladigan natijalarga erishishning asosiy jihati ekanligini e'tirof etadi. Shu sababli, atrof-muhit va ijtimoiy barqarorlikni rivojlantiradigan loyihalar uning eng yuqori ustuvorliklari qatoriga kiradi.

Atrof-muhit va ijtimoiy siyosat (ESP) EBRD o'z faoliyatining barqarorligini qanday boshqarishini bayon qiladi va Bankning majburiyatlari va amalga oshirish tartiblarini belgilaydi; Bank o'z loyihalarining atrof-muhit va ijtimoiy ta'sirlari va xavflarini qanday baholashi va kuzatishini umumlashtiradi; EBRD tomonidan moliyalashtiriladigan loyihalarining butun hayoti davomida ular bilan bog'liq atrof-muhit va ijtimoiy ta'sirlar va xavflarni boshqarish uchun minimal talablarni belgilaydi; Bankni yuqori atrof-muhit va ijtimoiy foydaga ega loyihalar va yechimlarni rag'batlantirish imkoniyatlarini aniqlashga majburiyat oladi; ushbu siyosatga muvofiq loyihalarni loyihalash, amalga oshirish va ishlatishda EBRD va uning buyurtmachilarining tegishli rollari va mas'uliyatlarini belgilaydi.

Ushbu EBRD ESP 2024 EBRDning atrof-muhit va ijtimoiy siyosati (2019) va u bilan bog'liq atrof-muhit va ijtimoiy talablar (ESR) – ilgari Faoliyat talablari deb atalgan – o'rnini bosadi.

ESRlar quyidagicha:

ESR 1: Atrof-muhit va ijtimoiy xavflar va ta'sirlarni baholash va boshqarish

ESR 2: Mehnat va mehnat sharoitlari

ESR 3: Resurslardan samarali foydalanish va ifloslanishning oldini olish va nazorat qilish

ESR 4: Sog'liq, xavfsizlik va himoya

ESR 5: Yer olish, yerdan foydalanishga cheklovlar va majburiy ko'chirish

ESR 6: Bioxilma-xillikni saqlash va tirik tabiiy resurslarni barqaror boshqarish

ESR 7: Tub aholi⁵

ESR 8: Madaniy meros

ESR 9: Moliyaviy vositachilar

ESR 10: Manfaatdor tomonlarni jalb qilish

EBRD loyihalar atrof-muhit va ijtimoiy barqarorlikning muayyan sohalari bo'yicha bajarishi talab qilinadigan keng qamrovli ESRlar majmuasini qabul qildi. ESRlarning markazida yumshatish ierarxiyasi va yaxshi xalqaro amaliyot (GIP)ni qo'llash turadi.

Bundan tashqari, EBRD IFC va CDC Group bilan birgalikda "Genderga asoslangan zo'ravonlik va ta'qibga qarshi kurashish hujjati (GBVH). Xususi sektor uchun rivojlanayotgan yaxshi amaliyot" (CDC-EBRD-IFC, 2020) ko'rsatma hujjatini nashr etdi, u global darajada qo'llaniladi va ayniqsa xususi kompaniyalar va investorlarga qaratilgan.

Artemisya gibrid loyihasi EBRD toifalanishi bo'yicha A toifaga kiradi.

Ushbu ro'yxat quyidagi toifalardagi avval o'zlashtirilmagan (greenfield), yirik kengaytirish yoki o'zgartirish-konversiya loyihalariga qo'llaniladi.

Har bir loyihaning toifalanishi loyihaning tabiati, joylashuvi, sezgirligi va ko'lamiga qarab belgilanadigan har qanday haqiqiy yoki potentsial yangi va qo'shimcha atrof-muhit yoki ijtimoiy ta'sirlarning tabiati va ahamiyatiga bog'liq bo'ladi. Loyiha kontekstini hisobga olgan holda, quyida keltirilgan loyiha turlari potentsial sezilarli yangi va qo'shimcha atrof-muhit va/yoki ijtimoiy ta'sirlarga olib kelishi mumkin bo'lgan va shuning uchun atrof-muhit va ijtimoiy ta'sirni baholashni talab qiladigan loyihalarning tegishli misollaridir, ya'ni:

Yuqori kuchlanishli havo orqali elektr liniyalarini qurish.

Sezilarli atrof-muhit yoki ijtimoiy ta'sirga ega energiya ishlab chiqarish uchun yirik miqyosli shamol energiyasi qurilmalari (shamol fermalari).

Yirik miqyosli yerlarni rekultivatsiya qilish.

Yerdan foydalanishni o'zgartirish yoki ustuvor bioxilma-xillik xususiyatlari va/yoki muhim yashash muhitlarini o'zgartirish.

⁵ O'zbekistonda tub xalqlar yo'q. Biroq, loyihaning ta'sir hududida (Aol) mavjud bo'lgan va zaif deb hisoblangan qoraqalpoqlar va tojiklar kabi ba'zi etnik ozchiliklar ESIA bosqichida ko'rib chiqilgan.

Loyihalar⁶, loyiha toifasi ushbu ro'yxatda ko'rsatilmagan bo'lsa ham, amalga oshirilishi rejalashtirilgan yoki xalqaro, milliy yoki mintaqaviy ahamiyatga ega sezgir joylarga, jumladan boshqa tegishli o'tmishdagi, hozirgi va oqilona oldindan ko'rish mumkin bo'lgan ishlanmalar bilan birgalikda kumulativ ta'sirni o'z ichiga olgan sezilarli ta'sir ko'rsatishi ehtimoli bo'lgan loyihalar. Bunday sezgir joylar, boshqalar qatorida, qonuniy ravishda himoyalangan va/yoki xalqaro miqyosda tan olingan yoki milliy hukumatlar tomonidan bunday maqomga taklif qilingan tabiatni muhofaza qilish hududlarini, ustuvor bioxilma-xillik xususiyatlarini qo'llab-quvvatlovchi muhim yashash muhitlari yoki boshqa ekotizimlarni, arxeologik yoki madaniy ahamiyatga ega hududlarni hamda tub aholi yoki boshqa zaif odamlar uchun muhim hududlarni o'z ichiga oladi.

Loyiha tomonidan to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita ta'sirlangan yoki ta'sirlanishi ehtimoli bo'lgan odamlarga yoki odamlar guruhlariga sezilarli salbiy ijtimoiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan loyihalar.

Sezilarli majburiy ko'chirish yoki iqtisodiy ko'chishni o'z ichiga olishi mumkin bo'lgan loyihalar.

2.3 Boshqa qo'llaniladigan talablar va ko'rsatmalar

2.3.1 PROPARCO

Proparco⁷— Fransiya Taraqqiyot Agentligi (Agence Française de Développement, AFD)ning sho'ba tashkiloti bo'lib, u qo'llab-quvvatlaydigan operatsiyalar bilan bog'liq xavflarni nafaqat moliyaviy nuqtai nazardan, balki atrof-muhit va ijtimoiy (E&S) hamda korporativ boshqaruv jihatlaridan ham tahlil qilish va nazorat qilish tizimiga ega. Mazkur tizim AFD guruhi uchun xos bo'lgan tamoyil va standartlarga (moliyaviy xavfsizlik siyosati, iqlim va gender masalalari bo'yicha majburiyatlari va boshqalar), Yevropa donorlar hamjamiyati tamoyillariga (mas'uliyatli moliyalashtirish tamoyillari va boshqalar), ko'p tomonlama moliyaviy institutlar standartlariga (IFC Faoliyat Standartlari), shuningdek yirik xalqaro tashkilotlar standartlariga (XMT/ILO va OECD standartlari, FAOning yer egaligi bo'yicha yo'riqnomalari, BMTning inson huquqlari bo'yicha tamoyillari va boshqalar) asoslanadi.

Uning asosiy ustuvor yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- Barqaror infratuzilmalar (jumladan, qayta tiklanuvchi energiya);
- Iqlim o'zgarishini yumshatish va unga moslashish;
- Biologik xilma-xillikni saqlash va tabiiy kapitalni muhofaza qilish;
- Ijtimoiy-iqtisodiy va gender tafovutlarini kamaytirishga qaratilgan inklyuziv ijtimoiy tashabbuslar.

Proparconing Taqiqlangan faoliyatlar ro'yxati⁸ (Exclusion List) guruh axloqiy, me'yoriy-huquqiy, ekologik yoki ijtimoiy mezonlarga, shuningdek amaldagi normativ talablar va strategik qarorlariga zid bo'lganligi sababli moliyalashtirmaydigan faoliyat turlarini aniq belgilaydi.

2.3.2 Biznes va inson huquqlari markazi

Business & Human Rights Centre (BHRC)ning KnowTheChain resursi kompaniyalar va investorlar uchun global ta'minot zanjirlarida majburiy mehnat xavfini aniqlash va bartaraf etish bo'yicha qo'llanma hisoblanadi. U ayniqsa bunday xavflar aniqlangan tarmoqlarga alohida e'tibor qaratadi. Good Practice Guide (2024)⁹ kompaniyalar va investorlar uchun korxonalarning yuqori ta'minot zanjirlarida inson huquqlari bo'yicha zarur

⁶ Jumladan, hech qanday cheklovsiz, atrof-muhit yoki ijtimoiy maqsadlarga ega loyihalar (masalan, gidroenergetika yoki boshqa qayta tiklanuvchi energiya loyihalari).

⁷ [Home | Proparco - Groupe Agence française de développement](#)

⁸ [Proparco Exclusion list | PROPARCO - Groupe Agence Française de Développement](#)

⁹ [KnowTheChain: Good Practice Guide 2024 - Business and Human Rights Centre](#)

tekshiruv (human rights due diligence)ning asosiy elementlari yuzasidan ilg'or amaliyot va axborotni oshkor etish qanday bo'lishi kerakligini tushunishga yordam beruvchi manbadir.

2.3.3 Voltalia kompaniyasi siyosatlari

Voltalia o'zining inson huquqlari siyosatida o'z chora-tadbirlari UNGP va Ko'p millatli korxonalar uchun OECD ko'rsatmalariga asoslanganligini bildirdi. Ushbu tamoyillar ularning quyidagilariga singdirilgan:

Axloq qo'llanmasi va xulq-atvor kodeksi.

Sog'liq, xavfsizlik, atrof-muhit va ijtimoiy (HSES) siyosati.

Inson huquqlari xavfini baholash va auditlar.

Xodimlarni o'qitish va muvofiqlik bo'yicha ishga kiritish.

Inson huquqlari majburiyatlari bilan uchinchi tomon shartnomalari.

Ular o'z faoliyati va ta'minot zanjirlari bo'ylab inson huquqlari xavflari va ta'sirlarining oldini olish va yumshatishga, jumladan ayollar, bolalar, migrant ishchilar va tub aholi kabi zaif guruhlarni himoya qilishga sodiqdirlar.¹⁰ Voltalia shuningdek BMTning Global Bitimi (UN Global Compact) ishtirokchisidir. Ushbu tashabbus butun dunyo bo'ylab kompaniyalarni barqaror va ijtimoiy mas'uliyatli siyosatlarni qabul qilish va ularni amalga oshirish to'g'risida hisobot berishga rag'batlantiradi. Bundan tashqari, kompaniya BMT Global Bitimi tamoyillariga mos kelish orqali barqarorlik va ESG (atrof-muhit, ijtimoiy va boshqaruv) amaliyotlariga erishishga sodiqdir.

Bundan tashqari, Voltalia quyidagilarda bayon etilgan huquqlarni hurmat qilish va himoya qilishga sodiqdir:

Inson huquqlari xalqaro xartiyasi, u quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (UDHR)
- Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (ICCPR)
- Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (ICESCR)

Ushbu majburiyat ularning faoliyati, xavfni baholash va manfaatdor tomonlarni jalb qilish jarayonlariga integratsiyalashgan. Ular shuningdek Xalqaro mehnat tashkilotining mehnatdagi asosiy tamoyillar va huquqlar to'g'risidagi deklaratsiyasiga mos keladi, zaif guruhlarni himoya qilishni kuchaytiradi va ta'minot zanjiri bo'ylab axloqiy xatti-harakatni ta'minlaydi

Shu sababli, ESIA Voltalianing ichki ko'rsatmalari va siyosatlariga muvofiq ishlab chiqildi, ular BMTning tadbirkorlik va inson huquqlari bo'yicha yo'naltiruvchi tamoyillariga hamda Ko'p millatli korxonalar uchun OECD ko'rsatmalariga asoslangan. Ular yuqorida sanab o'tilganlardan tashqari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Uchinchi tomonni chuqur tekshirish (due diligence) jarayonlari, va

Xabar berish va shikoyat mexanizmi.

2.3.3.1 Voltalia axloq qo'llanmasi va xulq-atvor kodeksi

Kompaniya sifatida Voltalia barqaror o'sish modelini qo'llab-quvvatlash uchun uchta ijtimoiy va atrof-muhit maqsadini belgilagan, ular quyidagicha:

¹⁰ Voltalia Human Rights Policy: https://www.voltalia.com/system/files-encrypted/nasdaq_kms/assets/2025/01/14/3-45-36/Human%20Rights%20Policy_CPL-POL-024-01-AA-EN.pdf

Imkon qadar ko'proq odamlar uchun ochiq bo'lgan qayta tiklanuvchi energiya ishlab chiqarish uchun harakat qilish;

Mahalliy aholi bilan birgalikda mintaqaning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shish;

Sayyora resurslarini saqlash uchun ishlash.

Ularga erishish uchun Voltalia axloq qo'llanmasi va xulq-atvor kodeksini ishlab chiqdi¹¹, u quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Axloq xartiyasi va xulq-atvor kodeksiga rioya qilish. Barcha xodimlar Voltalia, uning xodimlari, investorlari va rahbarlarining halolligini himoya qilish maqsadida axloq xartiyasi va xulq-atvor kodeksidan kelib chiqadigan ichki qoidalar, siyosatlar va tartiblarga, jumladan qo'llaniladigan hollarda uchinchi tomonlarni nazorat qilish tartibiga ("Uchinchi tomoningizni biling") rioya qilishlari shart. Barcha Voltalia manfaatdor tomonlari qo'llaniladigan milliy va xalqaro qonunlar va me'yorlarga, xususan inson huquqlari, korrupsiya va firibgarlikka qarshi kurash, pul yuvish va terrorizmni moliyalashtirish, ma'lumotlarni himoya qilish, xalqaro sanksiyalar va eksport nazorati masalalariga oid qonunlarga rioya qilishlarini ta'minlashlari kerak.

Qonunga rioya qilish va korrupsiyaga qarshi kurash. Faoliyat yuritadigan barcha mamlakatlarda Voltalia o'sha yerda qo'llaniladigan qonunlar va me'yorlarga rioya qilishga sodiqdir. Bizning shartnomaviy, professional va huquqiy majburiyatlarimizga rioya qilishimizni ta'minlash muhimdir. Korrupsiya Voltalia faoliyat yuritadigan barcha mamlakatlarda taqiqlangan va jazolanadigan moliyaviy va ijtimoiy yukdir. Korrupsiyaga faol qarshi kurashish uchun Voltalia, boshqa narsalar qatorida, "Sapin II" nomi bilan tanilgan 2016-1691-sonli qonun bilan o'zgartirilgan amaldagi Fransiya qonunchiligiga, "Korrupsiyaga qarshi qonun" deb ataladigan 12.846/2013-sonli Braziliya qonuniga va Buyuk Britaniya "Poraxo'rlik to'g'risidagi qonuni" (UKBA) ga muvofiq korrupsiyaning oldini olish va aniqlash tizimini joriy etdi.

Inson huquqlarini hurmat qilish. Voltalia Inson huquqlari xalqaro xartiyasida xalqaro miqyosda tan olingan inson huquqlarini hurmat qilish majburiyatini oladi¹² hamda Xalqaro mehnat tashkilotining asosiy konventsiyalarini¹³. Axloq qo'llanmasi va xulq-atvor kodeksiga allaqachon kiritilgan inson huquqlariga oid jihatlarini mustahkamlash uchun Guruh zamonaviy qullik to'g'risidagi bayonotni nashr etdi va 2024-yilda inson huquqlari siyosatini qabul qildi. Voltalia o'z xodimlari hamda subpudratchilari va yetkazib beruvchilarining asosiy huquqlarini hurmat qilish majburiyatini oladi va o'z faoliyatining bir qismi sifatida qullikning barcha shakllaridan, g'ayriinsoniy va qadr-qimmatni kamsituvchi munosabatdan hamda majburiy mehnatdan foydalanishni rasmiy ravishda taqiqlaydi. Voltalia ularni iqtisodiy ekspluatatsiya qilishni o'z ichiga olgan bolalar mehnatining barcha shakllarini taqiqlaydi va Voltaliada xavfsiz vazifalar uchun ishga qabul qilishning minimal yoshini 16 yosh, xavfli vazifalar uchun esa 18 yosh qilib belgilaydi. Voltalia uyushma erkinligini, jamoa muzokaralari huquqini hamda o'z xodimlari va subpudratchilarining uyushma erkinligini tan oladi va ijtimoiy muloqotni rivojlantirishga sodiqdir.

Atrof-muhitni hurmat qilish va yaxshilash. Voltalia mahalliy bioxilma-xillikni himoya qilishni, tuproqlardan birgalikda foydalanishni ta'minlash va mahalliy imkoniyatlarga qarab qiymat zanjiri bo'ylab chiqindilarni boshqarish va qayta ishlash rejalarini amalga oshirish majburiyatini oladi. Guruh amaldagi xalqaro standartlarni qat'iy qo'llaydi.

¹¹ Voltalia Ethics Guide and Code of Conduct. October 20, 2021.

¹² Inson huquqlari to'g'risidagi xalqaro bill Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (DUDH), Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (IPCCP) va Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktdan (ICESCR) iborat.

¹³ C087 – Uyushmalar erkinligi va tashkilotlashtirish huquqini himoya qilish to'g'risidagi konventsiya; C098 – Tashkilotlashtirish va jamoa muzokaralari huquqi to'g'risidagi konventsiya; C029 – Majburiy mehnat to'g'risidagi konventsiya; C105 – Majburiy mehnatni bekor qilish to'g'risidagi konventsiya; C100 – Teng haq to'lash to'g'risidagi konventsiya; C111 – Kamsitish (mehnat va mashg'ulot) to'g'risidagi konventsiya; C138 – Eng kam yosh to'g'risidagi konventsiya; C182 – Bolalar mehnatining eng yomon shakllari to'g'risidagi konventsiya.

2.3.3.2 *Voltalia HSES siyosati*

Voltalia qat'iyroq mahalliy me'yorlar mavjud bo'lmaganda kompaniya tomonidan yoki uning nomidan amalga oshiriladigan barcha faoliyatda rioya qilinishi kerak bo'lgan sog'liq, xavfsizlik va atrof-muhit (HSE) ning minimal darajasini belgilash uchun standartlarni belgilagan.

Agar Voltalianing HSE standartlari mahalliy qo'llaniladigan HSE me'yorlari bilan ziddiyatda bo'lsa yoki undan past standartlarni belgilasa, u holda mahalliy me'yor qo'llaniladi. Agar ushbu talab mahalliy me'yorlardan qat'iyroq bo'lsa, lekin mahalliy me'yorlar bilan ziddiyatda bo'lmasa, Voltalianing minimal talabi qo'llanilishi kerak. Ushbu ESIA holatida xalqaro standartlar ham qo'llaniladi, shu sababli har bir holatda eng qat'iy standartlar qo'llaniladi.

Ushbu standartlar Voltalianing HSE minimal talablarida batafsil tavsiflangan¹⁴ va ular quyidagilar tomonidan qo'llanilishi kerak:

Voltalia o'zining barcha loyihalari, qurilmalari, faoliyati, omborxonasi va texnik xizmat ko'rsatishida; va,

Voltalia nomidan amalga oshiradigan barcha operatsiyalarda har qanday darajadagi pudratchilar.

Quyidagi shartlar bajarilishi kerak:

Tegishli sog'liq va xavfsizlik sharoitlari, xodimlar, pudratchilarni himoya qilish va atrof-muhitni saqlash kompaniya faoliyat yuritadigan barcha hududlarda tizimli ravishda hisobga olinadi;

Barcha qo'llaniladigan qonunchilik va me'yorlarga rioya qilish, shuningdek Voltalia ixtiyoriy ravishda qo'shilgan boshqa sog'liq, xavfsizlik va atrof-muhit talablariga rioya qilish;

Kasb baxtsiz hodisalari va kasalliklarining oldini olish, xavf-xatarlarni bartaraf etish va xavflarni kamaytirish uchun barcha mavjud vositalardan foydalanib, mehnat muhofazasi va xavfsizligida eng yuqori faoliyat standartlarini joriy etish va yuritish;

O'z faoliyatining atrof-muhitga ta'sirini yumshatish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni rag'batlantirish, ifloslanishning oldini olish va qayta tiklanuvchi energiyani rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash;

Xodimlarini sog'liq, xavfsizlik, atrof-muhit va himoya (HSES) faoliyatining talab qilinadigan standartlariga javob bera olishlari uchun o'qitish;

Xodimlar, xizmat ko'rsatuvchilar va pudratchilar tomonidan xavfsiz ishlash, qoidalar va ish tartiblariga rioya qilish, taqdim etilgan uskunalardan foydalanish va umuman Voltalianing HSE oltin qoidalari va HSE minimal talablariga muvofiq xavfsiz va sog'lom sharoitlarni saqlashga hissa qo'shish uchun mas'uliyatni qabul qilish;

Har bir hamkorning kompaniyaning HSES tashabbuslarida ishtirok etishi va faol jalb qilinishi, Voltalia, uning yetkazib beruvchilari va xizmat ko'rsatuvchilari hamda boshqa tegishli manfaatdor tomonlarini jalb qiluvchi tegishli tashabbuslar haqida muntazam aloqani ta'minlash;

Qayta tiklanuvchi energiya loyihalarini ishlab chiqishda Voltalia integratsiyalashgan atrof-muhit va ijtimoiy xavflarga oid IFC (Jahon banki subyekti) Faoliyat standartlarining kiritilishini ta'minlaydi.

2.3.3.3 *Voltalia uchinchi tomonni chuqur tekshirish (due diligence) jarayonlari*

O'z faoliyatini olib borish uchun Voltalia butun dunyo bo'ylab turli xil uchinchi tomonlarga murojaat qiladi: pudratchilar, yetkazib beruvchilar, subpudratchilar, maslahatchilar va boshqalar. O'z tamoyillari va

¹⁴ Guidelines: HSE-GUL-009-01-AA-EN – Voltalia HSE Minimum Requirements.

qadriyatlarining to'liq amalga oshirilishini ta'minlash uchun Voltalia chuqur tekshiruv (due diligence) jarayonlarini o'rnatdi¹⁵:

Halollik bo'yicha KYTP (Uchinchi tomoningizni biling) tartibi. Ushbu tartib Voltalianing faoliyat yuritadigan barcha mamlakatlarda o'z biznesini olib borishi uchun aniq va keng qamrovli operatsion asos berishga qaratilgan. Voltalia xodimlari halollik, sofdillik va adolatlilikning eng yuqori standartlariga rioya qilishlari kutiladi va shu sababli uchinchi tomon bilan shartnomaviy munosabatlarga kirishishdan oldin axloq va muvofiqlik hamda korporativ ijtimoiy mas'uliyat (CSR) bo'limlari ko'magida chuqur tekshiruvlarni amalga oshirishlari shart.

Auditlar va xavfni baholash. Voltalia me'yoriy talablarga va Voltalianing axloqiy standartlariga rioya qilish uchun zarur bo'lganda xavfni baholashni amalga oshirishga sodiqdir. Yuqori xavfli yetkazib berish va xizmat ko'rsatish faoliyatini olib boradigan yetkazib beruvchilar tanlov mezonining bir qismi sifatida uning oldindan malaka tekshiruvi tartibini bajarishi va unga rioya qilishi kerak. Shartnomadagi yetkazib beruvchilardan muntazam ravishda real vaqt rejimida fikr-mulohazalar to'planadi va kerak bo'lganda me'yoriy talablarga muvofiq eng so'nggi ma'lumotlarga ega bo'lishimizni ta'minlash uchun yetkazib beruvchilar qayta baholanadi. Bundan tashqari, Voltalianing yillik ichki audit rejasiga ko'ra, choraklik sog'liq, xavfsizlik va atrof-muhit (QHSE) va axloq auditlari mahalliy tashkilotlar muvofiqlik, CSR va HSE harakatlar rejalarida belgilangan qoidalar va eng yaxshi amaliyotlarga rioya qilishini tekshiradi.

2.3.3.4 Voltalia xabar berish va shikoyat mexanizmlari

Xabar berish tizimi¹⁶. Voltalia tashqi provayder platformasida boshqariladigan xabar berish tizimini joriy etdi. U har bir xodim va tashqi manfaatdor tomonga ular guvoh bo'lgan yoki ishtirok etgan har qanday noqonuniy yoki axloqsiz xatti-harakat haqida xabar berish imkonini beradi. U qo'llaniladigan qonunlarga muvofiq bo'lgan va xabar beruvchi shaxs uchun maxfiylik va himoyani kafolatlaydigan tarzda boshqariladi. Shu sababli, agar biror xodim yoki tashqi shaxs yoxud subyektlar o'z faoliyati doirasida inson huquqlari buzilishi belgilarini aniqlasa, ular Guruh faoliyat yuritadigan istalgan joyda platformadan va har qanday maxsus vositalardan foydalanib ma'lumot berishlari mumkin.

Shikoyat mexanizmlari¹⁷. Voltalia ichki va tashqi manfaatdor tomonlarga Guruh loyihalariga oid shikoyatlari, fikrlari yoki da'volari to'g'risida xabar berish imkonini beradigan tizimlarni joriy etmoqda. Shikoyatlarni boshqarish jarayoni shikoyatni qabul qilish, uni qayd etish, holatlarni tekshirish va kerak bo'lganda shikoyatchiga yechim taklif qilishdan iborat bir nechta bosqichdan o'tadi. Barcha turdagi shikoyatlar, jumladan zamonaviy qullik holatlariga to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita oid shikoyatlar tahlil qilinadi. Voltalia Albaniya, Braziliya, Keniya va Buyuk Britaniyada joriy etilgan IFC faoliyat standartlariga mos markazlashtirilgan shikoyatlarni boshqarish vositasiga ega. Ushbu vosita shikoyatlarga javob berish vaqtini kuzatish hamda qabul qilingan shikoyatlar turlari va taklif qilingan yechimlarni hujjatlashtirish va jamlash imkonini beradi. Maqsad eng yaxshi amaliyotlarni almashishni kuchaytirish va mahalliy jamoalar bilan ijtimoiy xavfni boshqarish va muloqotni barqaror tarzda yaxshilashdir. Yangi, takomillashtirilgan vosita 2024-yilda Ekvator tamoyillari assotsiatsiyasi tomonidan belgilangan tayinlanmagan mamlakatlardagi barcha qurilayotgan loyihalarga, so'ngra 2025-yilda boshqa mamlakatlar va loyihalarga joriy etiladi.

2.4 Yashil energiyaga o'tish bo'yicha milliy strategik chora-tadbirlar

Yashil energiyaga o'tishga oid quyidagi strategik hujjatlar loyihaga qo'llaniladi:

15 Voltalia UK Modern Slavery Statement 2024, June 2024

16 [EthicsPoint - Voltalia SA](#)

17 Voltalia UK Modern Slavery Statement 2024, June 2024

Prezidentning 2019-yilgi PP-4477-sonli qarori – *2019–2030-yillarga mo'ljallangan yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi*, bundan keyin "Strategiya" deb ataladi, u iqlim o'zgarishi masalalarini milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga integratsiyalashga qaratilgan asosiy hujjatdir.

2022-yil 2-dekabrda Prezident farmoni, "*O'zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha yashil iqtisodiyotga o'tkazishga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida*", quyidagi strategik hujjatlar va tizimlarni tasdiqladi:

- Strategik maqsadlarga erishishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasida 2030-yilgacha yashil iqtisodiyotga o'tish va yashil o'sishni ta'minlash dasturi.
- Sanoat tarmoqlarida yashil iqtisodiyotga o'tish va energiya tejash konsepsiyasi.
- O'zbekiston Respublikasida 2030-yilgacha yashil iqtisodiyotga o'tish va yashil o'sishni ta'minlash bo'yicha harakatlar rejasi.
- 2022-yilga nisbatan 2026-yilga kelib mahsulot energiya sig'imini 20 foizga kamaytirishga qaratilgan 2022–2026-yillarda iqtisodiyot tarmoqlarida yoqilg'i va energiya resurslarini tejashning maqsadli ko'rsatkichlari va boshqalar.

Quyida keltirilgan qonunlar hukumatning qayta tiklanuvchi energiya va energiyani saqlash tizimlarini kengaytirish strategiyasini qo'llab-quvvatlovchi asosiy me'yoriy-huquqiy hujjatlar hisoblanadi:

- "Elektr energetikasi to'g'risida"gi Qonun (2024).
- "Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish to'g'risida"gi Qonun (2019).

Ushbu qonunlar bo'yicha batafsil ma'lumot quyida keltirilgan Milliy huquqiy va me'yoriy-huquqiy asos bo'limida bayon etilgan.

2.5 Xalqaro shartnomalar

O'zbekiston quyidagi xalqaro konventsiyalar va shartnomalarni imzolagan bo'lib, loyiha quyidagi xalqaro konventsiyalar va shartnomalar orqali ushbu shartnomalarning majburiyatlariga rioya qilishi kerak:

Atrof-muhit masalalarida qaror qabul qilishda axborotdan foydalanish, ishtirok etish va adolatdan foydalanish to'g'risidagi konvensiya (Orxus, 1998-yil 25-iyun). Orxus konventsiyasi jamoatchilik vakillariga (jismoniy shaxslar va ularni ifodalovchi uyushmalar) atrof-muhit masalalari haqida ma'lumot olish va ular yuzasidan qabul qilinadigan qarorlarda ishtirok etish, shuningdek ushbu huquqlar hurmat qilinmasa, himoya talab qilish huquqini beradi. 2001-yil 30-oktabrdan kuchga kirgan konvensiya jamoatchilikning atrof-muhit masalalaridan ko'proq xabardor bo'lishi va ishtirok etishi atrof-muhit muhofazasini yaxshilashi haqidagi asosga tayanadi. U hozirgi va kelajak avlodlarning har bir kishisining o'z salomatligi va farovonligiga mos atrof-muhitda yashash huquqini himoya qilishga yordam berish uchun mo'ljallangan. O'zbekiston axborotdan foydalanish, qaror qabul qilishda jamoatchilik ishtiroki va atrof-muhit masalalarida adolatdan foydalanish to'g'risidagi Orxus konventsiyasiga qo'shilib, ushbu xalqaro shartnomaga qo'shilgan oxirgi Markaziy Osiyo davlatiga aylandi.

Xavfli chiqindilarning transchegaraviy ko'chishini va ularni yo'q qilishni nazorat qilish to'g'risidagi Bazel konventsiyasi. Bu 1989-yil 22-martda qabul qilingan va 1992-yil 5-mayda kuchga kirgan xalqaro shartnomadir. U xavfli chiqindilar savdosining salbiy ta'sirlarini tartibga solish va minimallashtirish, atrof-muhitga zararsiz boshqaruv amaliyotlarini rag'batlantirish va qabul qiluvchi mamlakatlarning oldindan xabardor roziligini ta'minlashga qaratilgan. Shartnoma rivojlangan mamlakatlarga xavfli chiqindilarni rivojlanayotgan davlatlarga ularning rozilgisiz eksport qilishni taqiqlaydi, mas'uliyatli chiqindilarni boshqarish, qayta ishlash va global atrof-muhit hamda inson farovonligini himoya qilish uchun davlatlar o'rtasidagi hamkorlikni rag'batlantiradi.

Ozon qatlamini muhofaza qilish to'g'risidagi Vena konventsiyasi va ozon qatlamini yemiruvchi moddalar to'g'risidagi Monreal protokoli. Ular ozon qatlamini muhofaza qilishga qaratilgan ikkita xalqaro shartnomadir. Vena konventsiyasi hamkorlik va tadqiqot uchun asos belgilaydi, Monreal protokoli esa ozon qatlamini yemiruvchi moddalarni bosqichma-bosqich bartaraf etish va atrof-muhit hamda inson salomatligini himoya qilish uchun aniq choralarni amalga oshiradi. O'zbekistonda konventsiyaga qo'shilish amalga oshirilgan bo'lsa-da, u hali ratifikatsiyani kutmoqda.

Turg'un organik ifloslantiruvchilar to'g'risidagi Stokgolm konventsiyasi. Stokgolm konventsiyasi 2001-yilda Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit dasturi (UNEP) tomonidan chaqirilgan diplomatik konferensiya davomida qabul qilingan ko'p tomonlama atrof-muhit shartnomasidir. Konventsiya 2004-yilda kuchga kirgan va atrof-muhitda turg'un bo'lib qoladigan, tirik organizmlarda bioto'planadigan va xalqaro chegaralar bo'ylab harakatlana oladigan ayrim o'ta zaharli kimyoviy moddalar keltirib chiqaradigan jiddiy xavflarni hal qilishga qaratilgan. Konventsiya birinchi navbatda pestitsidlar, sanoat kimyoviy moddalari va turli jarayonlarning beixtiyor yon mahsulotlarini o'z ichiga olgan dastlabki 12 ta turg'un organik ifloslantiruvchini (POP) nishonga oladi. Konventsiyaga rioya qiluvchi mamlakatlarga ushbu moddalarni ishlab chiqarish va ulardan foydalanishni kamaytirish yoki bartaraf etish hamda POP saqlovchi chiqindilarni atrof-muhitga zararsiz boshqarishni ta'minlash choralari qabul qilish tavsiya etiladi.

Yo'qolib ketish xavfi ostidagi yovvoyi fauna va flora turlari bilan xalqaro savdo to'g'risidagi konventsiya (CITES). CITES yo'qolib ketish xavfi ostidagi hayvon va o'simlik turlarining xalqaro savdosini tartibga solish va nazorat qilish uchun tuzilgan xalqaro shartnomadir. Uning asosiy maqsadi savdo ushbu turlarning yashab qolishiga tahdid solmasligini ta'minlash va ularni saqlashni rag'batlantirishdir. CITES himoyalangan turlarning importi, eksporti va tijorat maqsadida foydalanilishiga cheklovlar qo'yish orqali ishlaydi, a'zo mamlakatlar noqonuniy yovvoyi tabiat savdosiga qarshi kurashish va bioxilma-xillikni himoya qilish uchun hamkorlik qiladi.

Biologik xilma-xillik to'g'risidagi konventsiya (CBD). CBD 1992-yilda qabul qilingan, bioxilma-xillik yo'qolishi va ekotizim degradatsiyasiga qarshi kurashishning dolzarb ehtiyojini hal qiladigan muhim xalqaro shartnomadir. U tabiiy resurslarni saqlash va barqaror foydalanishga qaratilgan bo'lib, bioxilma-xillikning ichki qiymati va uning ekologik muvozanat hamda inson farovonligi uchun ahamiyatini ta'kidlaydi. CBDning asosiy maqsadlari ekotizimlarni himoya qilishni rag'batlantirish, turlar xilma-xilligini saqlash va genetik resurslardan foydalanishdan kelib chiqadigan foydani adolatli va teng taqsimlashni ta'minlashni o'z ichiga oladi. U mamlakatlarni bioxilma-xillik strategiyalarini amalga oshirish, barqaror resurslarni boshqarish amaliyotlarini qabul qilish va tadqiqotda hamkorlik qilishga rag'batlantiradi.

Migratsiya qiluvchi turlarni muhofaza qilish to'g'risidagi konventsiya. Yovvoyi hayvonlarning migratsiya qiluvchi turlarini muhofaza qilish to'g'risidagi konventsiya, shuningdek CMS yoki Bonn konventsiyasi sifatida ham tanilgan, 1983-yilda tuzilgan xalqaro shartnomadir. Konventsiya migratsiya qiluvchi turlarni va ularning yashash muhitlarini milliy chegaralar bo'ylab himoya qilish va saqlashga qaratilgan. A'zo mamlakatlar migratsiya qiluvchi hayvonlar inson faoliyati, masalan, yashash muhitini yo'qotish, ifloslanish va iqlim o'zgarishi tufayli duch keladigan tahdidlarni hal qilish uchun hamkorlik qiladi. CMS tez o'zgaruvchan dunyoda migratsiya qiluvchi turlarning yashab qolishini ta'minlash maqsadida mamlakatlarga yashash muhitini himoya qilish, tadqiqot va xabardorlik kampaniyalarini o'z ichiga olgan muhofaza chora-tadbirlari ustida birgalikda ishlash uchun platforma taqdim etadi.

Jahon merosi to'g'risidagi konventsiya. Jahon merosi to'g'risidagi konventsiya, rasmiy ravishda Jahon madaniy va tabiiy merosini muhofaza qilish to'g'risidagi konventsiya sifatida tanilgan, UNESCO tomonidan¹⁸ 1972-yilda qabul qilingan. Ushbu xalqaro shartnoma hozirgi va kelajak avlodlar uchun ajoyib umumjahon ahamiyatiga ega madaniy va tabiiy ob'ektlarni asrash va saqlashga qaratilgan. A'zo mamlakatlar alohida

¹⁸ Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ta'lim, fan va madaniyat tashkiloti

madaniy, tarixiy, ilmiy yoki tabiiy ahamiyatga ega ob'ektlarni aniqlaydi va nomzod qilib ko'rsatadi, ular jahon merosi ob'ektlari deb belgilangach, bu joylar xalqaro tan olinish va himoyaga ega bo'ladi. Konventsiya ushbu ob'ektlarni saqlash va boshqarish uchun xalqaro hamkorlikni rag'batlantiradi, insoniyatning umumiy madaniy va tabiiy merosini saqlash uchun global mas'uliyat hissini rivojlantiradi.

Kioto protokoli. Kioto protokoli Birlashgan Millatlar Tashkilotining iqlim o'zgarishi bo'yicha asosiy konventsiyasi (UNFCCC) doirasida tuzilgan xalqaro shartnomadir. U rivojlangan mamlakatlar va o'tish davridagi iqtisodiyotlar uchun majburiy chiqindilarni kamaytirish maqsadlarini belgilash orqali iqlim o'zgarishining global muammosini hal qilishga qaratilgan edi. Protokolning asosiy maqsadi xalqaro miqyosda majburiy chiqindilarni kamaytirish maqsadlarini belgilash orqali global isishga hissa qo'shadigan oltita issiqxona gazi chiqindilarini cheklashga qaratilgan.

Parij bitimi. Parij bitimi iqlim o'zgarishi bo'yicha yuridik jihatdan majburiy xalqaro shartnomadir. U 2015-yil 12-dekabrda Fransiyaning Parij shahrida BMTning iqlim o'zgarishi bo'yicha konferensiyasida (COP21) 196 tomon tomonidan qabul qilindi. U 2016-yil 4-noyabrda kuchga kirdi. Uning bosh maqsadi "global o'rtacha haroratning oshishini sanoatdan oldingi darajadan 2°C dan ancha pastda ushlab turish" va "harorat oshishini sanoatdan oldingi darajadan 1,5°C bilan cheklash" uchun harakat qilishdir. O'zbekiston Parij bitimini 2017-yil aprelda imzoladi va 2018-yil noyabrda ratifikatsiya qildi.

Xalqaro ahamiyatga ega suv-botqoq yerlari, ayniqsa yovvoyi tabiat yashash muhiti sifatidagi suv-botqoqlar to'g'risidagi Ramsar konventsiyasi. Ramsar konventsiyasi barqaror rivojlanishga erishish uchun mahalliy va milliy harakatlar hamda xalqaro hamkorlik orqali suv-botqoq yerlarini saqlash va barqaror foydalanishga qaratilgan xalqaro shartnomadir. U suv-botqoq yerlarining turli o'simlik va hayvon turlari uchun yashash muhiti sifatidagi ekologik ahamiyatini ta'kidlaydi. A'zo mamlakatlar Ramsar ob'ektlari deb nomlanuvchi xalqaro ahamiyatga ega muayyan suv-botqoq yerlarini belgilaydi va ularni himoya qilish, oqilona foydalanish hamda ular saqlaydigan yashash muhitlari va turlarni saqlash majburiyatini oladi. konventsiya suv-botqoq yerlarining bioxilma-xillikni saqlash, iqlim o'zgarishini yumshatish va muhim ekotizim xizmatlarini taqdim etishdagi muhim rolini e'tirof etadi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining cho'llanishga qarshi kurash to'g'risidagi konventsiyasi (UNCCD). 1994-yilda tuzilgan UNCCD qurg'oqchil, yarim qurg'oqchil va quruq yarim nam mintaqalarda yerlarning degradatsiyasi, cho'llanish va qurg'oqchilik masalalarini hal qiladigan xalqaro shartnomadir. Konventsiya yerlar degradatsiyasi va uning ekotizimlar, jamoalar hamda barqaror rivojlanishga ta'siri keltirib chiqaradigan muammolarni hal qilishda global hamkorlikni kuchaytirishga qaratilgan. A'zo mamlakatlar ta'sirlangan aholi va ekotizimlarning farovonligini ta'minlash uchun cho'llanishga qarshi kurashish, degradatsiyaga uchragan yerlarni tiklash va barqaror yer boshqaruvi amaliyotlarini rag'batlantirish choralarini amalga oshirish majburiyatini oladi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining iqlim o'zgarishi bo'yicha asosiy konventsiyasi (UNFCCC). UNFCCC global iqlim o'zgarishini hal qilish maqsadida 1992-yilda qabul qilingan xalqaro shartnomadir. U mamlakatlarga atmosferadagi issiqxona gazlari konsentratsiyasini barqarorlashtirish va iqlim tizimiga inson tomonidan xavfli aralashuvning oldini olish uchun hamkorlik qilish va choralar ko'rish uchun asos beradi. UNFCCC tomonlar konferensiyasi (COP) deb nomlanuvchi yillik uchrashuvlar o'tkazadi, ularda a'zo mamlakatlar iqlim o'zgarishi ta'sirlarini yumshatish va ularga moslashish uchun aniq kelishuvlar va majburiyatlarni muzokara qiladi va qabul qiladi.

Pekin deklaratsiyasi va harakatlar platformasi (BPfA) O'zbekiston Qozog'istonning Ostona shahrida yuqori darajadagi uchrashuv chog'ida Pekin deklaratsiyasi va harakatlar platformasida (BPfA) bayon etilganidek, gender tengligini ilgari surish va ayollar hamda qizlarning imkoniyatlarini kengaytirishga sodiqligini qayta tasdiqladi. Ushbu majburiyat 2025-yil fevralda Qozog'iston, Qirg'iziston Respublikasi, Tojikiston va Turkmaniston bilan birgalikda chiqarilgan qo'shma bayonot orqali rasmiylashtirildi.

Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) konventsiyalari. ILO butun dunyo bo'ylab ijtimoiy adolatni rag'batlantirish va ishchilar huquqlarini himoya qilish uchun keng qamrovli konventsiyalar majmuasini ishlab chiqdi. Ushbu konventsiyalar mehnatga oid keng ko'lamli masalalarni, jumladan mehnatdagi asosiy tamoyillar va huquqlar, mehnat xavfsizligi va sog'lig'i, bolalar mehnati, majburiy mehnat va kamsitishni qamrab oladi. O'zbekiston ILOning 25 ta konventsiyasini, 1 ta protokolni ratifikatsiya qilgan, ulardan 21 tasi hozirda kuchda. Bu barcha 10 ta asosiy konventsiyani o'z ichiga oladi:

- C029 – Majburiy mehnat to'g'risidagi konventsiya, 1930 (№ 29) va uning 2014-yilgi protokoli;
- C087 – Uyushma erkinligi va uyushish huquqini himoya qilish to'g'risidagi konventsiya (№ 87);
- C098 – Uyushish va jamoa muzokaralari huquqi to'g'risidagi konventsiya, 1949 (№ 98);
- C100 – Teng haq to'lash to'g'risidagi konventsiya, 1951 (№ 100);
- C105 – Majburiy mehnatni bekor qilish to'g'risidagi konventsiya, 1957 (№ 105);
- C111 – Kamsitish (ish va kasb) to'g'risidagi konventsiya, 1958 (№ 111);
- C115 – Radiatsiyadan himoya qilish to'g'risidagi konventsiya, 1960 (№ 115);
- C138 – Ishga qabul qilishning minimal yoshi to'g'risidagi konventsiya, 1973 (№ 138);
- C155 – Mehnat xavfsizligi va sog'lig'i to'g'risidagi konventsiya, 1981 (№ 155);¹⁹
- C182 – Bolalar mehnatining eng yomon shakllari to'g'risidagi konventsiya, 1999 (№ 182); va,
- C187 – Mehnat xavfsizligi va sog'lig'ini rivojlantirish asoslari to'g'risidagi konventsiya, 2006 (№ 187).

2.6 Barqaror rivojlanish maqsadlari va tegishli inson huquqlari hujjatlari

O'zbekiston barqaror rivojlanish sari o'zining o'zgartirish dasturini ilgari surishda muvaffaqiyatlarga erishdi. Bu "Yangi O'zbekistonning 2022–2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi" doirasida aks ettirilgan barqaror rivojlanish maqsadlariga muvofiq ham davlat, ham xususiy moliyaviy ustuvorliklarni o'zgartirishni o'z ichiga oladi.²⁰

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Yangi O'zbekistonning 2022–2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi farmoniga muvofiq, "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022-yildagi № PF-60-sonli farmoni," bundan keyin Taraqqiyot strategiyasi deb ataladi, quyidagilarni maqsad qiladi:

Inson sha'ni va qadr-qimmatini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali insonparvar davlat barpo etish;

Adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini mamlakat taraqqiyotining asosiy va zarur shartiga aylantirish;

Milliy iqtisodiyot rivojlanishini tezlashtirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash;

Adolatli ijtimoiy siyosatni amalga oshirish, inson kapitalini rivojlantirish;

Ma'naviy rivojlanishni ta'minlash va ushbu sohani yangi bosqichga ko'tarish;

¹⁹ Konventsiya O'zbekiston uchun 2025-yil 19-dekabrda kuchga kiradi.

²⁰ UNDP, 2025, Uzbekistan's National Sustainable Development Goals: Progress and Challenges in Achieving the SDGs, accessed on 23 June 2025, URL: [Uzbekistan's National Sustainable Development Goals: Progress and Challenges in Achieving the SDGs | United Nations Development Programme](#)

Global muammolarga milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda yondashish; va,

Mamlakatning xavfsizligi va mudofaa salohiyatini mustahkamlash hamda ochiq, pragmatik va faol tashqi siyosat yuritish.

Quyida loyihaga qo'llaniladigan barqaror rivojlanish maqsadlari (SDG) doirasidagi xalqaro inson huquqlari hujjatlari ro'yxati keltirilgan:

1948 – Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (UDHR)

1965 – Irtiq kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish to'g'risidagi xalqaro konvensiya (CERD)

1966 – Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (ICCPR)

1966 – Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (ICESCR)

1979 – Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish to'g'risidagi xalqaro konvensiya (CEDAW)

1984 – Qiynoqlar va boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi muomala yoki jazoga qarshi konvensiya (CAT)

1986 – Rivojlanish huquqi to'g'risidagi deklaratsiya (UNDRTD)

1989 – Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya (CRC)

1990 – Barcha migrant ishchilar va ularning oila a'zolari huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi xalqaro konvensiya (CMW)

1993 – Ayollarga nisbatan zo'ravonlikni bartaraf etish to'g'risidagi deklaratsiya (DEVAW)

2000 – Bolalarning qurolli mojarolarga jalb etilishi to'g'risidagi Bola huquqlari konvensiyasiga ixtiyoriy protokol (OP-1)

2006 – Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risidagi konvensiya (CRPD)

2006 – Barcha shaxslarni majburiy yo'q qilinishidan himoya qilish to'g'risidagi xalqaro konvensiya (ICPEP)

2007 – Tub aholi huquqlari to'g'risidagi deklaratsiya (UNDRIP)

1: Barqaror rivojlanish maqsadlari va tegishli inson huquqlari hujjatlari

Barqaror rivojlanish maqsadlari		Tegishli inson huquqlari hujjatlari
1 Qashshoqlikka barham berish	Hamma joyda qashshoqlikning barcha shakllariga barham berish.	Munosib turmush darajasiga ega bo'lish huquqi [UDHR 25-modda; ICESCR 11-modda; CRC 27-modda] Ijtimoiy ta'minotga ega bo'lish huquqi [UDHR 22-modda; ICESCR 9-modda; CRPD 28-modda; CRC 26-modda] Ayollarning iqtisodiy hayotda teng huquqlari [CEDAW 11, 13, 14(2)(g), 15(2), 16(1)-moddalar]
2 Ochlikka barham berish	Ochlikka barham berish, oziq-ovqat xavfsizligi va yaxshilangan ovqatlanishga erishish hamda barqaror	Yetarli oziq-ovqatga ega bo'lish huquqi [UDHR 25-modda; ICESCR 11-modda; CRC 24(2)(c)-modda]

Barqaror rivojlanish maqsadlari		Tegishli inson huquqlari hujjatlari
	qishloq xo'jaligini rivojlantirish.	Xalqaro hamkorlik, jumladan jahon oziq-ovqat zaxiralarini adolatli taqsimlashni ta'minlash [UDHR 28-modda; ICESCR 2(1), 11(2)-moddalar]
3 Yaxshi sog'liq va farovonlik	Barcha yoshdagilar uchun sog'lom turmush tarzini ta'minlash va farovonlikni rag'batlantirish.	Yashash huquqi [UDHR 3-modda; ICCPR 6-modda], xususan ayollar [CEDAW 12-modda] va bolalar [CRC 6-modda] Sog'liqqa ega bo'lish huquqi [UDHR 25-modda; ICESCR 12-modda], xususan ayollar [CEDAW 12-modda]; va bolalar [CRC 24-modda] Onalar va bolalar uchun maxsus himoya [ICESCR 10-modda] Ilmiy taraqqiyot va uning qo'llanilishi samaralaridan foydalanish huquqi [UDHR 27-modda; ICESCR 15(1)(b)-modda] Xalqaro hamkorlik [UDHR 28-modda, DRtD 3–4-moddalar], xususan sog'liq huquqi va bolalar huquqlariga nisbatan [ICESCR 2(1)-modda; CRC 4-modda]
4 Sifatli ta'lim	Inklyuziv va adolatli sifatli ta'limni ta'minlash hamda barcha uchun umrbod ta'lim olish imkoniyatlarini rag'batlantirish.	Ta'lim olish huquqi [UDHR 26-modda; ICESCR 13-modda], xususan bolalarga [CRC 28, 29-moddalar]; nogironligi bo'lgan shaxslarga [CRC 23(3)-modda, CRPD 24-modda]; va tub aholiga nisbatan [UNDRIP 14-modda] Ayollar va qizlarning ta'lim sohasida teng huquqlari [CEDAW 10-modda] Mehnat qilish huquqi, jumladan texnik va kasbiy ta'lim [ICESCR 6-modda] Xalqaro hamkorlik [UDHR 28-modda; DRtD 3–4-moddalar], xususan bolalarga [CRC 23(4), 28(3)-moddalar], nogironligi bo'lgan shaxslarga [CRPD 32-modda] va tub aholiga nisbatan [UNDRIP 39-modda]
5 Gender tengligi	Gender tengligiga erishish va barcha ayollar hamda qizlar imkoniyatlarini kengaytirish.	Ayollar [CEDAW 1–5-moddalar] va qizlarga [CRC 2-modda] nisbatan kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish, xususan qonunchilik, siyosiy va jamoat hayotida (7-modda), iqtisodiy va ijtimoiy hayotda (11, 13-moddalar) va oilaviy munosabatlarda (16-modda)] Bolalar soni va tug'ilish oralig'ini hal qilish huquqi [CEDAW 12, 16(1)(e)-moddalar; CRC 24(2)(f)-modda] Onalar va bolalar uchun maxsus himoya [ICESCR 10-modda]

Barqaror rivojlanish maqsadlari		Tegishli inson huquqlari hujjatlari
		Ayollar va qizlarga nisbatan zo'ravonlikni bartaraf etish [CEDAW 1–6-moddalar; DEVAW 1–4-moddalar; CRC 24(3), 35-moddalar] Adolatli va qulay mehnat sharoitlariga ega bo'lish huquqi [ICESCR 7-modda; CEDAW 11-modda]
6 Toza suv va sanitariya	Barcha uchun suv va sanitariyaning mavjudligi va barqaror boshqarilishini ta'minlash.	Xavfsiz ichimlik suvi va sanitariyaga ega bo'lish huquqi [ICESCR 11-modda] Sog'liqqa ega bo'lish huquqi [UDHR 25-modda; ICESCR 12-modda] Qishloq ayollari uchun suv va sanitariyaga teng kirish [CEDAW 14(2)(h)-modda]
7 Arzon va toza energiya	Barcha uchun arzon, ishonchli, barqaror va zamonaviy energiyaga kirishni ta'minlash.	Munosib turmush darajasiga ega bo'lish huquqi [UDHR 25-modda; ICESCR 11-modda] Ilmiy taraqqiyot va uning qo'llanilishi samaralaridan foydalanish huquqi [UDHR 27-modda; ICESCR 15(1)(b)-modda]
8 Munosib mehnat va iqtisodiy o'sish	Barqaror, inklyuziv va izchil iqtisodiy o'sishni, to'liq va unumli bandlikni hamda barcha uchun munosib mehnatni rag'batlantirish.	Mehnat qilish va adolatli hamda qulay mehnat sharoitlariga ega bo'lish huquqi [UDHR 23-modda; ICESCR 6, 7, 10-moddalar; CRPD 27-modda; ILO asosiy mehnat konventsiyalari va ILOning mehnatdagi asosiy tamoyillar va huquqlar to'g'risidagi deklaratsiyasi] Qullik, majburiy mehnat va odam savdosini taqiqlash [UDHR 4-modda; ICCPR 8-modda; CEDAW 6-modda; CRC 34–36-moddalar] Ayollarning ish bilan bog'liq teng huquqlari [CEDAW 11-modda; ILO № 100 va № 111 konventsiyalari] Bolalar mehnatini taqiqlash [CRC 32-modda; ILO № 182 konventsiyasi] Migrant ishchilarning teng mehnat huquqlari [CMW 25-modda]
9 Sanoat, innovatsiya va infratuzilma	Mustahkam infratuzilma barpo etish, inklyuziv va barqaror sanoatlashtirish hamda innovatsiyani rag'batlantirish.	Ilmiy taraqqiyot va uning qo'llanilishi samaralaridan foydalanish huquqi [UDHR 27-modda; ICESCR 15(1)(b)-modda] Axborotdan foydalanish huquqi [UDHR 19-modda; ICCPR 19(2)-modda] Munosib uy-joyga ega bo'lish huquqi, jumladan yer va resurslar [UDHR 25-modda; ICESCR 11-modda]

Barqaror rivojlanish maqsadlari		Tegishli inson huquqlari hujjatlari
		Ayollarning moliyaviy kreditga va qishloq infratuzilmasiga teng huquqlari [CEDAW 13(b)-modda, 14(2)-modda]
10 Tengsizliklarni kamaytirish	Mamlakatlar ichida va o'rtasida tengsizlikni kamaytirish.	Tenglik va kamsitmaslik huquqi [UDHR 2-modda; ICESCR 2(2)-modda; ICCPR 2(1), 26-moddalar; CERD 2(2)-modda; CEDAW 2-modda; CRC 2-modda; CRPD 5-modda; CMW 7-modda; DRtD 8(1)-modda] Jamoat ishlarida ishtirok etish huquqi [UDHR 21-modda; ICCPR 25-modda; CEDAW 7-modda; ICERD 5-modda; CRPD 29-modda; DRtD 8(2)-modda] Ijtimoiy ta'minotga ega bo'lish huquqi [UDHR 22-modda; ICESCR 9–10-moddalar; CRPD 28-modda] Xalqaro migratsiya uchun sharoitlarni rag'batlantirish [CMW 64-modda] Migrantlarning o'z daromadlari va jamg'armalarini o'tkazish huquqi [CMW 47(1)-modda]
11 Barqaror shaharlar va jamoalar	Shaharlar va aholi punktlarini inklyuziv, xavfsiz, mustahkam va barqaror qilish	Munosib uy-joyga ega bo'lish huquqi, jumladan yer va resurslar [UDHR 25-modda; ICESCR 11-modda] Madaniy hayotda ishtirok etish huquqi [UDHR 25-modda; ICESCR 15-modda; ICERD 5, 7-moddalar; CRPD 30-modda; CRC 31-modda] Transport, inshootlar va xizmatlarning, xususan nogironligi bo'lgan shaxslar [CRPD 9(1)-modda], bolalar [CRC 23-modda] va qishloq ayollari uchun [CEDAW 14(2)-modda] mavjudligi Tabiiy ofatlardan himoya qilish [CRPD 11-modda]
12 Mas'uliyatli iste'mol va ishlab chiqarish	Barqaror iste'mol va ishlab chiqarish modellarini ta'minlash	Sog'liqqa ega bo'lish huquqi, jumladan xavfsiz, toza, sog'lom va barqaror atrof-muhitga ega bo'lish huquqi [UDHR 25(1)-modda; ICESCR 12-modda] Yetarli oziq-ovqatga ega bo'lish huquqi va xavfsiz ichimlik suviga ega bo'lish huquqi [UDHR 25(1)-modda; ICESCR 11-modda] Barcha xalqlarning o'z tabiiy resurslaridan erkin foydalanish huquqi [ICCPR, ICESCR 1(2)-modda]
13 Iqlim bo'yicha chora-tadbirlar	Iqlim o'zgarishi va uning ta'sirlariga qarshi kurashish uchun shoshilinch choralar ko'rish.	Sog'liqqa ega bo'lish huquqi, jumladan xavfsiz, toza, sog'lom va barqaror atrof-muhitga ega bo'lish huquqi [UDHR 25(1)-modda; ICESCR 12-modda; CRC 24-modda; CEDAW 12-modda; CMW 28-modda]

Barqaror rivojlanish maqsadlari		Tegishli inson huquqlari hujjatlari
		Yetarli oziq-ovqatga ega bo'lish huquqi va xavfsiz ichimlik suviga ega bo'lish huquqi [UDHR 25(1)-modda; ICESCR 11-modda] Barcha xalqlarning o'z tabiiy boyligi va resurslaridan erkin foydalanish huquqi [ICCPR, ICESCR 1(2)-modda]
14 Suv ostidagi hayot	Barqaror rivojlanish uchun okeanlar, dengizlar va dengiz resurslarini saqlash va barqaror foydalanish.	Sog'liqqa ega bo'lish huquqi, jumladan xavfsiz, toza, sog'lom va barqaror atrof-muhitga ega bo'lish huquqi [UDHR 25(1)-modda; ICESCR 12-modda; CRC 24-modda; CEDAW 12-modda; CMW 28-modda] Yetarli oziq-ovqatga ega bo'lish huquqi va xavfsiz ichimlik suviga ega bo'lish huquqi [UDHR 25(1)-modda; ICESCR 11-modda] Barcha xalqlarning o'z tabiiy boyligi va resurslaridan erkin foydalanish huquqi [ICCPR, ICESCR 1(2)-modda]
15 Quruqlikdagi hayot	Quruqlik ekotizimlarini himoya qilish, tiklash va barqaror foydalanishni rag'batlantirish, o'rmonlarni barqaror boshqarish, cho'llanishga qarshi kurashish hamda yerlar degradatsiyasini to'xtatish va qaytarish va bioxilma-xillik yo'qolishini to'xtatish	Sog'liqqa ega bo'lish huquqi, jumladan xavfsiz, toza, sog'lom va barqaror atrof-muhitga ega bo'lish huquqi [UDHR 25(1)-modda; ICESCR 12-modda; CRC 24-modda; CEDAW 12-modda; CMW 28-modda] Yetarli oziq-ovqatga ega bo'lish huquqi va xavfsiz ichimlik suviga ega bo'lish huquqi [UDHR 25(1)-modda; ICESCR 11-modda] Barcha xalqlarning o'z tabiiy boyligi va resurslaridan erkin foydalanish huquqi [ICCPR, ICESCR 1(2)-modda]
16 Tinchlik, adolat va kuchli institutlar	Barqaror rivojlanish uchun tinch va inklyuziv jamiyatlarni rag'batlantirish, barcha uchun adolatdan foydalanishni ta'minlash va barcha darajalarda samarali, hisobdor va inklyuziv institutlarni barpo etish.	Shaxsning yashash, erkinlik va xavfsizlik huquqi [UDHR 3-modda; ICCPR 6(1), 9(1)-moddalar; ICPED 1-modda], jumladan qiynoqlardan xoli bo'lish [UDHR 5-modda; ICCPR 7-modda; CAT 2-modda; CRC 37(a)-modda] Bolalarni zo'ravonlik, suiiste'mol yoki ekspluatatsiyaning barcha shakllaridan himoya qilish [CRC 19, 37(a)-moddalar], jumladan odam savdosi (CRC 34–36-moddalar; CRC–OP1)] Adolatdan foydalanish va tegishli huquqiy jarayon huquqi [UDHR 8, 10-moddalar; ICCPR 2(3), 14–15-moddalar; CEDAW 2(c)-modda] Yuridik shaxsga ega bo'lish huquqi [UDHR 6-modda; ICCPR 16-modda; CRPD 12-modda] Jamoat ishlarida ishtirok etish huquqi [UDHR 21-modda; ICCPR 25-modda]

Barqaror rivojlanish maqsadlari		Tegishli inson huquqlari hujjatlari
		Axborotdan foydalanish huquqi [UDHR 19-modda; ICCPR 19(1)-modda]
17 Maqsadlar yo'lida hamkorlik	Amalga oshirish vositalarini mustahkamlash va barqaror rivojlanish uchun global hamkorlikni jonlantirish.	Barcha xalqlarning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqi [ICCPR, ICESCR 1(1)-modda; DRtD 1(1)-modda] Barcha xalqlarning rivojlanish huquqi va xalqaro hamkorlik [UDHR 28-modda; ICESCR 2(1)-modda; CRC 4-modda; CRPD 32(1)-modda; DRtD 3–5-moddalar] Har bir kishining ilmiy taraqqiyot va uning qo'llanilishi samaralaridan foydalanish huquqi, jumladan ilmiy sohada xalqaro hamkorlik [UDHR 27(1)-modda; ICESCR 15(1)-modda] Shaxsiy hayot daxlsizligi huquqi [UDHR 12-modda; ICCPR 17-modda], jumladan statistikani yig'ish va undan foydalanishda inson huquqlari va axloqiy tamoyillarni hurmat qilish [CRPD 31(1)-modda]

Manba: UNDP, 2025

2.7 Tegishli ko'rsatmalar va protokollar – Havo orqali uzatish liniyalari

OHTLga qo'llaniladigan quyidagi ko'rsatmalar keltirilgan:

Elektr energiyasini uzatish va taqsimlash bo'yicha atrof-muhit, sog'liq va xavfsizlik ko'rsatmalari²¹.

Xalqaro elektrotexnika komissiyasi (2006) Elektr kabellari – Tok yuklamasini hisoblash (IEC standartlari 60287).

Xalqaro elektrotexnika komissiyasi (2002) Kabellarning tsiklik va favqulodda tok yuklamasini hisoblash (IEC standartlari 60287).

Yuqori kuchlanishli elektr liniyalari yaqinida yashovchi aholi uchun xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha sanitariya normalari va qoidalari (2007-yil 6-sentabr № 0236-07).

IUCN ko'rsatmasi: Yovvoyi tabiat va elektr liniyalari: Elektr taqsimlash tarmoqlari bilan bog'liq yovvoyi tabiat o'limining oldini olish va yumshatish bo'yicha ko'rsatmalar (2022).

2.8 Quyosh fotovoltaiik sektori uchun tegishli ko'rsatmalar va protokollar

O'zbekiston o'z quyosh energiyasi sektorini o'sishini qo'llab-quvvatlash uchun aniq maqsadlar va me'yoriy asoslar bilan faol rivojlantirmoqda. Quyida O'zbekistondagi quyosh fotovoltaiik sektoriga oid ayrim asosiy ko'rsatmalar va protokollar keltirilgan:

²¹ IFC, EHS Guidelines for Electric Power Transmission and Distribution, URL: [Final - Electric Power Transmission & Distribution.doc](#)

Quyosh energiyasi yo'l xaritasi²²: O'zbekiston 2026-yilga kelib 4 GVt va 2030-yilga kelib 5 GVt quyosh energiyasi quvvatiga erishishni maqsad qilgan. Hukumat qayta tiklanuvchi energiyani tizimga integratsiyalash va xususiy sektor ishtirokini rag'batlantirish uchun turli choralarni amalga oshirdi.

Siyosiy va me'yoriy asoslar: Mamlakat quyosh energiyasi foydasini maksimallashtirish, energiya tizimi moslashuvchanligini yaxshilash va shaffof elektr energiyasi bozori ma'lumotlarini ta'minlash bo'yicha siyosatlar ustida ishlamoqda.

Strategik islohotlar agentligi (ASR) quyosh panellarini qayta ishlash sektori bo'yicha, jumladan yetakchi mamlakatlar tajribasini o'z ichiga olgan keng qamrovli tadqiqot o'tkazdi va shu asosda O'zbekistonda joriy etish uchun takliflar ishlab chiqdi. Ushbu va boshqa muammolarni ushbu sohada keng qamrovli hal qilish uchun ASR quyidagilarni ishlab chiqishni taklif qiladi: **Quyosh panellarini qayta ishlash bo'yicha keng qamrovli dastur**, u quyidagilarni nazarda tutadi:

- Quyosh panellarini qayta ishlash va yo'q qilish mexanizmlari uchun batafsil qoidalarni ochib beruvchi normativ-huquqiy hujjat loyihasini ishlab chiqish.
- Maxsus korxonalar va foydalanilgan panellar uchun yig'ish punktlari tarmog'ini tashkil etish orqali quyosh panellarini qayta ishlash uchun keng qamrovli infratuzilma yaratish.
- Qayta ishlash korxonalari, shuningdek panellarni topshirgan xonadonlar va tadbirkorlar uchun rag'batlantirish paketini joriy etish.
- Quyosh paneli komponentlarini (alyuminiy ramkalar, shisha, quyosh elementlari, kremniy va boshqalar) qayta ishlatish va tiklash tizimini joriy etish.

EU4Energy dasturi: Yevropa Ittifoqi tomonidan moliyalashtiriladigan ushbu tashabbus O'zbekistonga dalillarga asoslangan energiya siyosatlari va ma'lumotlar imkoniyatlarini rivojlantirishda yordam beradi. U milliy quyosh energiyasi strategiyasi uchun debocha bo'lib xizmat qiladi.

Xalqaro eng yaxshi amaliyotlar: O'zbekiston quyosh energiyasini joriy etishdagi to'siqlarni bartaraf etish va me'yoriy muhitini yaxshilash uchun global eng yaxshi amaliyotlarni qo'llamoqda.

2.9 Shamol sektori uchun tegishli ko'rsatmalar va protokollar

O'zbekiston o'z shamol energiyasi sektorini rivojlantirishda muvaffaqiyatga erishdi, bir nechta ko'rsatma va protokollar uning o'sishini shakllantirmoqda. Quyida ayrim asosiy jihatlar keltirilgan:

Qayta tiklanuvchi energiya strategiyasi: O'zbekiston shamol energiyasi uchun ulug'vor maqsadlar belgilab, o'z energiya tarkibini diversifikatsiya qilish uchun uning salohiyatidan foydalanishni maqsad qilgan.

Investitsiya asoslari: Yevropa Tiklanish va Taraqqiyot Banki (EBRD) shamol loyihalaridagi investorlar uchun moliyaviy xavfsizlikni ta'minlovchi O'zbekiston shamol kafolatini joriy etdi.

Iqtisodiy mulohazalar: Tadqiqotlar barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalari, jumladan shamol energiyasining xarajat samaradorligini tahlil qildi.

Xalqaro hamkorlik: O'zbekiston o'z shamol quvvatini baholash va shamol fermalari uchun maqbul joylarni aniqlash uchun global ekspertlar bilan ishladi.

²² IEA (2022), *Solar Energy Policy in Uzbekistan: A Roadmap*, IEA, Paris <https://www.iea.org/reports/solar-energy-policy-in-uzbekistan-a-roadmap>

Ishlab chiquvchilar, qarz oluvchilar, davlat organlari va muassasalarga yangi shamol elektr stansiyalarini (WPP) tayyorlash va baholashda yordam berish maqsadida ishlab chiqilgan qo'shimcha ko'rsatmalar quyidagilarni o'z ichiga oladi.

2.9.1 EUROBATS ko'rsatmalari

Shamol fermasi loyihalarida ko'rshapalaklarni hisobga olish bo'yicha EUROBATS ko'rsatmalari 2014-yilda qayta ko'rib chiqilgan EUROBATS № 6 nashr seriyasida batafsil bayon etilgan. Ushbu ko'rsatmalar barqaror energiya maqsadlarini qo'llab-quvvatlagan holda shamol energiyasini rivojlantirishning ko'rshapalak populyatsiyalariga salbiy ta'sirini minimallashtirishga qaratilgan.

2.9.2 Shamol energiyasi inshootlarida qurilishdan keyin qush va ko'rshapalaklarning nobud bo'lishini kuzatishni loyihalash bo'yicha yaxshi amaliyot qo'llanmasi

Yaxshi amaliyot qo'llanmasi (GPH) 2023-yilda IFC, KFW va EBRD uchun xalqaro moliya institutlari guruhi nomidan maslahatchilar guruhi tomonidan Birlashgan Millatlar Tashkilotining migratsiya qiluvchi turlar bo'yicha konvensiyasi energiya ishchi guruhi (UN CMS TSF) uchun brifing eslatmasi sifatida nashr etilgan va u to'qnashuvlar natijasida qush va ko'rshapalak populyatsiyalariga bevosita ta'sirlarga bevosita aloqador. GPH e'tibori quruqlikdagi shamol loyihalariga qaratilgan, biroq usullar uzatish va taqsimlash liniyalariga ham qo'llanilishi mo'ljallangan.

Artemisya loyihasi uchun, qurilishdan keyingi- monitoring GPHda belgilangan metodologiyaga amal qiladi.

GPH o'liklarni tekshirish orqali qurilishdan keyin nobud bo'lishni kuzatish bo'yicha EBRD metodologiyasini belgilaydi va qurilishdan keyingi ta'sirlarni kuzatishga hamda ularni tizimli tarzda tekshirishga yordam beradi. Garchi qamrov (Scoping) bosqichi uchun maxsus tegishli bo'lmasa-da, u izchil monitoring va ta'sirni tekshirishni qo'llab-quvvatlash uchun ESIA jarayoni va keyingi loyiha bosqichlari davomida qo'llaniladi.

2.9.3 Soha bo'yicha ko'rsatma hujjati – Quruqlikdagi shamol turbinalarini ishdan chiqarish

Bugungi kunda Yevropadagi ko'plab shamol turbinalari allaqachon o'zining maksimal xizmat muddatiga yetayotgan bo'lsa-da, shamol turbinalarini ishdan chiqarish bo'yicha hali xalqaro standart mavjud emas. Shu sababli WindEurope barqaror ishdan chiqarish bo'yicha ko'rsatmalar tayyorlash uchun demontaj va ishdan chiqarish bo'yicha ishchi guruhini tashkil etdi. Hujjat²³ Xalqaro elektrotexnika komissiyasi (IEC) orqali xalqaro standartni ishlab chiqishga hissa qo'shish maqsadida ushbu ishni umumlashtiradi. Shu sababli, hujjat majburiy bo'lmagan umumiy ko'rsatma sifatida ishlatilishi kerak bo'lib, quruqlikdagi shamol fermalari uchun ishdan chiqarish va demontaj bosqichlari bo'yicha faqat yuqori darajadagi ma'lumotni taqdim etadi.

2.9.4 NatureScot ko'rsatmalari

NatureScot (ilgari Scottish Natural Heritage) Shotlandiyada shamol fermalarini rejalashtirish, baholash va rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash uchun keng qamrovli ko'rsatmalar majmuasini ishlab chiqdi. Quyida hozirda qo'llaniladigan asosiy ko'rsatma hujjatlari keltirilgan:

Ko'rsatma eslatmasi: Quruqlikdagi shamol fermalaridan qush populyatsiyalariga ta'sirlar ahamiyatini baholash (himoyalangan hududlarga ta'sir qilmaydigan) (SNH, 2025)²⁴. Boshqa jihatlar qatorida ushbu qo'llanma har qanday qush turiga ta'sir ahamiyatini baholash uchun zarur ma'lumotni tavsiflaydi.

²³ WindEurope-decommissioning-of-onshore-wind-turbines.pdf

²⁴ Guidance note - Assessing the significance of impacts on bird populations from onshore wind farms that do not affect protected areas | NatureScot

Quruqlikdagi shamol fermalari ta'sirini baholash uchun tavsiya etilgan qush kuzatuv usullari (SNH, 2017, 2025-yilda yangilangan)²⁵. Ushbu qo'llanma muayyan hudud uchun kuzatuv dasturini belgilash uchun zarur kuzatuvdan oldingi talablarni va kuzatuv usullari bo'yicha batafsil tavsiyalarni qamrab oladi.

Landshaftda shamol fermalarini joylashtirish va loyihalash – 3a versiya (SNH, 2017)²⁶. Ushbu hujjat shamol fermalarini vizual ta'sirlarni minimallashtirgan holda shamol turbinalarini joylashtirish uchun mosroq landshaftlarni tanlashga yo'naltirishga yordam beradi.

Ko'rsatma – Quruqlikdagi shamol energiyasi ishlanmalarining kumulativ ta'sirini baholash (SNH, 2021)²⁷. Ushbu qo'llanma tabiat va landshaftga kumulativ ta'sir ehtimoli bo'lganda shamol fermalarini loyihalash va baholash bo'yicha maslahatlarni to'ldiradi.

2.9.5 Landshaft va vizual ta'sirni baholash bo'yicha ko'rsatmalar (GLVIA3)

Landshaft va vizual ta'sirni baholash (LVIA) samarali rejalashtirish qarorlari uchun kalit hisoblanadi, chunki u yangi ishlanmalarining manzaralarga va landshaftning o'ziga ta'sirini aniqlashga yordam beradi. Ushbu ta'sirlar ancha farq qilishi mumkin. Ba'zi ishlanmalar vizual ta'sirga ega bo'lishi mumkin, lekin landshaft xarakteriga ta'sir qilmaydi va aksincha. Muvaffaqiyatli LVIA yaratish uchun ushbu o'zaro bog'liq ikki jihatni chuqur tahlil qilish va tushunish talab qilinadi.

Landshaft va vizual ta'sirni baholash bo'yicha ko'rsatmalar (GLVIA3) landshaft xususiyatlarini baholash va vizual ta'sirni baholashni ishlab chiqish uchun mos yozuvlar sifatida ishlatilgan.

2.9.6 IUCN – Quyosh va shamol energiyasini rivojlantirish bilan bog'liq bioxilma-xillikka ta'sirni yumshatish

2021-yilda IUCN, BirdLife International va The Biodiversity Consultancy – muhofaza qilish va energiya sektorlaridan boshqa hamkorlar bilan hamkorlikda – quyidagi ko'rsatmalarni nashr etdi: *Quyosh va shamol energiyasini rivojlantirish bilan bog'liq bioxilma-xillikka ta'sirni yumshatish – Loyiha ishlab chiquvchilari uchun ko'rsatmalar*²⁸, quyosh va shamol energiyasi ishlanmalari (quruqlikdagi va dengizdagi) uchun xavflarni samarali boshqarish va bioxilma-xillik hamda ekotizim xizmatlari bilan bog'liq umumiy natijalarni yaxshilash orqali amaliy yordam berish uchun hujjat. Ko'rsatmalar ishlab chiquvchilar, investorlar va operatorlar tomonidan qabul qilinishi mumkin bo'lgan ayrim amaliy yumshatish yechimlarini o'z ichiga oladi. Ko'rsatmalar shuningdek yumshatish ierarxiyasining asosiy ahamiyatini ta'kidlaydi – eng muhimi, infratuzilmani bioxilma-xillikka eng kam zarar yetkazadigan joyga joylashtirish orqali loyihani rejalashtirish jarayonining boshida muammolarning oldini olish.

2.9.7 Rivojlanayotgan bozor mamlakatlaridagi quruqlikdagi shamol energiyasi inshootlari uchun qurilishdan keyin qush va ko'rshapalaklarning nobud bo'lishini kuzatish

Yaxshi amaliyot qo'llanmasi va qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlash vositasi

Quruqlikdagi shamol energiyasi inshootlari to'qnashuv ta'sirlari orqali yovvoyi tabiatga, xususan qush va ko'rshapalaklarga potentsial sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu masalani hal qilish uchun IFC, EBRD va KfW bilan birgalikda Rivojlanayotgan bozor mamlakatlaridagi quruqlikdagi shamol energiyasi inshootlari (WEF) uchun qurilishdan keyin qush va ko'rshapalaklarning nobud bo'lishini kuzatish (PCFM) bo'yicha yaxshi amaliyot qo'llanmasi va uning qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlash vositasini (DST) ishlab chiqdi.

²⁵ Recommended bird survey methods to inform impact assessment of onshore windfarms | NatureScot

²⁶ Siting and designing wind farms in the landscape - version 3a | NatureScot

²⁷ Guidance - Assessing the cumulative landscape and visual impact of onshore wind energy developments | NatureScot

²⁸ 2021-004-En.pdf (iucn.org)

Ushbu resurs sanoat, hukumatlar va muhofaza qilish guruhlar uchun mo'ljallangan va WEFlarda yaxshi xalqaro sanoat amaliyotiga mos keladigan PCFM metodologiyasini loyihalash va amalga oshirish bo'yicha amaliy ko'rsatma beradi. U shuningdek qush va ko'rshapalaklarning nobud bo'lishini kuzatish metodologiyalarida global standartlashtirishni rag'batlantirishga yordam beradi, shunda nobud bo'lish ko'rsatkichlarini hududlar, landshaftlar, mamlakatlar va mintaqalar bo'ylab yaxshiroq taqqoslash mumkin bo'ladi. Garchi qo'llanma asosan to'qnashuv xavflarini hisobga olish uchun mo'ljallangan bo'lsa-da, usullar shuningdek tegishli elektr liniyalarida qush va ko'rshapalaklarga elektr toki urishi ta'sirini baholash uchun ishlab chiqilgan.

2.10 BESS uchun tegishli xalqaro ko'rsatmalar va protokollar

Akkumulyatorlar reglamenti ([Reglament \(EU\) 2023/1542](#)) statsionar BESS oddiy ishlash va foydalanish davomida xavfsiz bo'lishini talab qiladi. Ushbu talablarga javoban, ushbu hujjat ayniqsa ochiq havoda, kommunal miqyosdagi litiy-ion BESS uchun xavfsizlik ko'rsatmalarini bayon qiladi. Ushbu reglament sanoat akkumulyatorlari uchun keng qamrovli hayot tsikli talablarini belgilaydi, jumladan:

Ta'minot zanjiri bo'yicha chuqur tekshiruv (due diligence) majburiyatlari (2025-yil 18-avgustgacha) akkumulyator ta'minot zanjiridagi yuqori bosqich ishtirokchilari uchun kuzatuv tizimlarini talab qiladi;

Raqamli akkumulyator pasporti mandati (2027-yil fevraldan) barcha 2 kVt·s dan ortiq sanoat akkumulyatorlari uchun tarkibi, uglerod izi va qayta ishlanuvchanligini hujjatlashtiradi;

Moddalarga cheklovlar xavfli materiallarga (simob, kadmiy, qo'rg'oshin);

Ishlab chiqaruvchining kengaytirilgan mas'uliyati (EPR) yig'ish, qayta ishlash va xizmat muddati tugagandan keyingi ishlovni qamrab oladi.

To'liq bo'lmasa-da, ushbu qo'llanma mahsulot xavfsizligi, ob'ekt xavfsizligi va xodimlar xavfsizligiga e'tibor qaratgan holda xavfsizlikka muvofiqlikni namoyish etish uchun tan olingan sanoat eng yaxshi amaliyotlarini ta'kidlaydi.

Energy Storage Europe assotsiatsiyasining akkumulyatorli energiya saqlash tizimlari (BESS) uchun xavfsizlik bo'yicha eng yaxshi amaliyotlar to'g'risidagi ko'rsatmalari butun Yevropa bo'ylab ochiq havoda, kommunal miqyosdagi litiy-ion (Li-ion) BESSni xavfsiz joriy etishni qo'llab-quvvatlash uchun mo'ljallangan. Ushbu ko'rsatmalar ishlab chiquvchilar, ishlab chiqaruvchilar, xizmat ko'rsatuvchilar va qiymat zanjiridagi barcha manfaatdor tomonlarga – jumladan tegishli organlar, birinchi yordam ko'rsatuvchilar va ruxsat beruvchi organlarga – me'yoriy talablar va texnik standartlarga mos keladigan xavfsizlik amaliyotlarini joriy etishda yordam berishga qaratilgan.

BESS xavfsizlik standartlari xavfsizlikka oid asosiy sifatida keltirilgan:

IEC standartlari: IEC 62619/62933 (sanoat element xavfsizligi/ish unumi), IEC TS 62786-3:2023

NFPA 855:2023 (BESS qurilmalari uchun yong'in xavfsizligi)

IEEE 2030.2.1:2019 (tarmoqqa ulanish)

UL1073 va UL 9540/9540A (tizim xavfsizligi/yong'in sinovi)

Yevropa Ittifoqi 2050-yilgacha iqlim neytralligiga intilar ekan, xavfsiz va ishonchli energiya saqlashga bo'lgan ehtiyoj sezilarli darajada o'sdi. 2024-yilda Yevropa 35 GVt jami o'rnatilgan elektrokimyoviy saqlash quvvatini

taqdim etdi, bu BESSning tez kengayishini va ularning global energiyaga o'tishdagi muhim rolini aks ettiradi. Ushbu tizimlar eng yuqori xavfsizlikka javob berishini ta'minlash.²⁹

Tanlangan IEEE standartlari, masalan IEEE 2030.2.1 (2019), IEC TS 62786-3 (2023) va NFPA 855 (2023) tegishli mos yozuvlar sifatida aniqlangan va HSES boshqaruv rejasining (HSESMP) xalqaro standartlar ro'yxatiga (5-jadval, 4.2-band) kiritilgan. Ular pudratchiga batafsil, loyihaga xos- yechimlarni ishlab chiqishda yo'l-yo'riq berish uchun mo'ljallangan bo'lib, ular qabul qilinadigan yakuniy BESS dizayni va texnologiyasiga muvofiq keyinchalik aniqlanadi.

2.11 Yevropa Ittifoqining atrof-muhit direktivalari va standartlari

Garchi Artemisya gibrid loyihasi (shamol energiyasi inshootlari, quyosh fotovoltaiq qurilmalari va akkumulyatorli energiya saqlash tizimlarini o'z ichiga olgan) Yevropa Ittifoqidan tashqarida joylashgan bo'lsa-da, ESIA EBRD atrof-muhit va ijtimoiy siyosatiga hamda Yevropa Ittifoqining mazmunan atrof-muhit standartlari va yaxshi xalqaro amaliyotni qo'llash talabiga muvofiq tegishli Yevropa Ittifoqi atrof-muhit direktivalarini mos yozuvlar standartlari sifatida hisobga olgan holda ishlab chiqilgan. Asosiy Yevropa Ittifoqi direktivalarining loyiha komponentlariga qo'llanilishi va tegishliligi quyida umumlashtirilgan.

ESIANing umumiy baholash asosi, tuzilishi va mazmuni Yevropa Ittifoqining atrof-muhitga ta'sirni baholash (EIA) direktivasi (Direktiva 2011/92/EU, Direktiva 2014/52/EU bilan o'zgartirilgan) tamoyillariga mos keladi, u yirik infratuzilma ishlanmalarining sezilarli atrof-muhit va ijtimoiy ta'sirlarini aniqlash, baholash va yumshatish uchun keng qamrovli metodologiyani taqdim etadi. Ushbu direktiva Artemisya loyihasining barcha komponentlariga (shamol, quyosh fotovoltaiq va BESS), xususan kumulativ ta'sirlarni baholash, muqobillar tahlili, yumshatish chora-tadbirlarini integratsiyalash va manfaatdor tomonlarni jalb qilish jarayonlariga nisbatan, EBRD PR1 / ESR1 va PR10 ga muvofiq tegishlidir.

Bioxilma-xillik-ga oid shamol va quyosh komponentlari uchun baholashlar Yevropa Ittifoqining Yashash muhiti direktivasi (92/43/EEC) va Yevropa Ittifoqining Qushlar direktivasi (2009/147/EC) maqsadlariga asoslangan bo'lib, ular tabiiy yashash muhitlari, himoyalangan turlar va migratsiya qiluvchi qushlarni himoya qilish uchun xalqaro miqyosda tan olingan mezonlarni taqdim etadi. Ushbu direktivalar ayniqsa potentsial xavflar qush va ko'rshapalak to'qnashuvi, bezovta qilish, ko'chirish va yashash muhitini yo'qotishni o'z ichiga olishi mumkin bo'lgan shamol fermasi komponentiga, shuningdek yer egallash va yashash muhitining o'zgarishi yuz berishi mumkin bo'lgan quyosh fotovoltaiq qurilmalari va tegishli infratuzilmaga tegishlidir. Ularning tamoyillari EBRD PR6 / ESR6 bo'yicha bioxilma-xillikni saqlash va tirik tabiiy resurslarni barqaror boshqarishga muvofiqlikni qo'llab-quvvatlash uchun qo'llanilgan.

Suv resurslari va potentsial chiqindilarga kelsak, ESIA Yevropa Ittifoqining Suv asosi direktivasi (2000/60/EC) tamoyillariga, shuningdek u bilan bog'liq qo'shimcha direktivalarga, xususan Atrof-muhit sifati standartlari direktivasi (2008/105/EC, Direktiva 2013/39/EU bilan o'zgartirilgan) va Yer osti suvlari direktivasiga (2006/118/EC) asoslangan. Ushbu direktivalar yer usti suvlari va yer osti suvlarini himoya qilish, ifloslanishning oldini olish va ifloslantiruvchi chiqindilarni nazorat qilish uchun mos yozuvlar asosini taqdim etadi, ularning maqsadi suv holatining yomonlashishidan qochish va "yaxshi" kimyoviy va ekologik holatga erishishdir. Garchi loyiha uchun oddiy ekspluatatsion oqava suv chiqindilari kutilmasa-da, ushbu direktivalar qurilish bilan bog'liq potentsial xavflarni baholash uchun mezon sifatida ishlatilgan- bosqichidagi oqava, tasodifiy chiqindilar, podstansiyalar va BESS inshootlaridan drenaj hamda har qanday yordamchi oqava suv oqimlari, EBRD PR3 / ESR3 ga muvofiq.

²⁹ [Safety Best Practices for Battery Energy Storage Systems | Energy Storage Europe](#)

Bundan tashqari, Yevropa Ittifoqining Sanoat chiqindilari direktivasi (2010/75/EU)³⁰ ifloslanishning oldini olish va nazorat qilish hamda eng yaxshi mavjud usullarni (BAT) qo'llash uchun, jumladan suvga chiqindilarga nisbatan mezon sifatida ko'rib chiqildi. Loyiha I ilova sanoat faoliyati doirasiga kirmasa va sezilarli sanoat oqava suvlarini hosil qilishi kutilmasa-da, direktiva oqava suvni boshqarish, to'kilishning oldini olish, ifloslangan oqavani tozalash va podstantsiyalar hamda akkumulyatorli energiya saqlash tizimlari kabi inshootlarda tuproq va yer osti suvlari ifloslanishidan qochish uchun yaxshi amaliyot nazoratini belgilashda tegishli mos yozuvlar asosini taqdim etadi.

Umuman olganda, ushbu Yevropa Ittifoqi atrof-muhit direktivalari Artemisya gibrid loyihasi uchun ESIAning yetariligi va mustahkamligini tasdiqlash hamda milliy me'yoriy minimumlardan qat'i nazar EBRD talablari va xalqaro yaxshi amaliyotga muvofiqligini namoyish etish uchun mos yozuvlar standartlari sifatida qo'llaniladi.

2.12 Milliy huquqiy va me'yoriy asoslar

2.12.1 Milliy EIA jarayoni va ruxsat berish

Loyiha milliy qonunlar va me'yorlarga muvofiq potentsial atrof-muhit va ijtimoiy ta'sirlarni baholash va tegishli boshqaruv chora-tadbirlarini ishlab chiqishga qaratilgan ikki bosqichli milliy EIA tadqiqotiga bo'ysunadi. Ushbu ekspertizaning natijalari quyosh fotovoltaiik, shamol turbina generatorlari, BESS va OHTLni o'z ichiga olgan barcha loyiha komponentlariga qo'llaniladigan tadqiqotning har bir bosqichi uchun ijobiy xulosalardir.

Ushbu hujjat yozilayotgan paytda Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mita (Regulyator) I bosqich va II bosqich havo elektr uzatish liniyalari (OHTL), I bosqich 100 MVt Shamol elektr stansiyasi hamda Batareyali energiya saqlash tizimi (BESS) bo'yicha Atrof-muhitga ta'sirni baholash (AMTB/EIA) hujjatlariga ijobiy xulosa bergan. II bosqich ishlab chiqarish obyektlari, jumladan 200 MVt Shamol elektr stansiyasi va Quyosh elektr stansiyasi bo'yicha EIA hujjati esa ko'rib chiqilish jarayonida bo'lib, hozircha ijobiy xulosa olmagan.

O'zbekiston Respublikasining 2025-yil 24-fevralda qabul qilingan va 2025-yil 25-avgustdan kuchga kirgan O'RQ-1036-son "Ekologik ekspertiza, atrof-muhitga ta'sirni baholash va strategik ekologik baholash to'g'risida"gi Qonuni avval amal qilgan mustaqil Davlat ekologik ekspertizasi tizimini almashtirdi hamda Atrof-muhitga ta'sirni baholash (EIA), Strategik ekologik baholash (SEA), skrining va skoping tartib-taomillari, jamoatchilik ishtirokini kengaytirish hamda ekologik hujjatlarni raqamli shaklda ko'rib chiqish mexanizmlarini rasman joriy etdi.

2025-yil 25-avgustdan boshlab O'zbekistonda ekologik baholash tartib-taomillari O'zbekiston Respublikasining O'RQ-1036-son "Ekologik ekspertiza, atrof-muhitga ta'sirni baholash va strategik ekologik baholash to'g'risida"gi Qonuni bilan tartibga solinadi. Mazkur Qonun Atrof-muhitga ta'sirni baholash (EIA), Ekologik ekspertiza va Strategik ekologik baholash (SEA)ning huquqiy asoslarini belgilaydi hamda skrining, skoping, jamoatchilikning kengaytirilgan ishtiroki va ekologik hujjatlarni raqamli ko'rib chiqish kabi xalqaro e'tirof etilgan baholash mexanizmlarini joriy etadi.

Ekologik baholash talab etiladigan loyihalar uchun ekologik ko'rib chiqish jarayoni odatda ekologik baholash hujjatlarini tayyorlash hamda Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mita huzuridagi Davlat ekologik ekspertiza markazi tomonidan yuritiladigan Ekologik ekspertiza tizimi orqali ularni ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi.

Atrof-muhitga ta'sir to'g'risidagi bayonot (ZVOS)

- a) ZVOSni ishlab chiqish: Loyiha amalga oshirilishidan oldin Atrof-muhitga ta'sir to'g'risidagi bayonot (ZVOS) tayyorlanadi. Ushbu hujjatda rejalashtirilayotgan faoliyat, loyiha tarkibiy qismlari, texnologiyalar va

³⁰ [Directive 2010/75/EU of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 on industrial emissions \(integrated pollution prevention and control\)](#)

uskunalar tavsiflanadi, atrof-muhitga bo'lishi mumkin bo'lgan ta'sirlar baholanadi, ularni kamaytirish choralari belgilanadi hamda emissiyalar, chiqindilar hosil bo'lishi, oqova suvlar, resurslar iste'moli va boshqa ekologik jihatlar bo'yicha ma'lumotlar keltiriladi.

- b) Skrining va skoping: Yangi qonunchilikka muvofiq, rejalashtirilayotgan faoliyatning ekologik ahamiyatini aniqlash, asosiy ekologik masalalarni belgilash hamda talab etiladigan baholash ko'lamini aniqlash uchun skrining va skoping tartib-taomillari qo'llaniladi. Ushbu mexanizmlar O'RQ-1036-son Qonun bilan rasman joriy etilgan bo'lib, O'zbekistonning ekologik baholash tizimini xalqaro amaliyotga yanada yaqinlashtiradi.
- c) Jamoatchilik bilan maslahatlashuv va axborotni oshkor etish: Jamoatchilik ishtiroki ekologik baholash jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan aholi va tegishli manfaatdor tomonlar bilan maslahatlashuvlar o'tkaziladi hamda ularning bayonnomalari ko'rib chiqish uchun taqdim etiladigan ekologik hujjatlar tarkibiga kiritiladi. Yangi qonun jamoatchilik ishtiroki va ekologik qarorlar qabul qilish jarayonining shaffofligiga oid talablarni kuchaytirgan;
- d) Ekologik hujjatlarni taqdim etish: Ekologik baholash hujjatlari loyiha ishlab chiquvchisini vakillik qiluvchi, O'zbekistonda ro'yxatdan o'tgan yuridik shaxs tomonidan belgilangan elektron ekologik ekspertiza platformasi orqali taqdim etiladi.
- e) Ekologik ekspertiza: Taqdim etilgan ekologik hujjatlar Davlat ekologik ekspertiza markazi tomonidan ko'rib chiqiladi. Loyiha faoliyatini amalga oshirish boshlanishidan oldin Ijobiy xulosa olinishi shart. Ko'rib chiqish rejalashtirilayotgan faoliyatning ekologik xavflilik toifasiga muvofiq amalga oshiriladi hamda zarurat tug'ilganda qo'shimcha ma'lumotlar yoki qo'shimcha tadqiqotlar talab qilinishi mumkin.
- f) Axborotni oshkor etish va e'lon qilish: Ekologik hujjatlar hamda qabul qilingan qarorlar amaldagi qonunchilik talablari va milliy qonunchilikda belgilangan shaffoflik qoidalariga muvofiq rasmiy kanallar orqali e'lon qilinishi va oshkor etilishi mumkin.

Atrof-muhit oqibatlari to'g'risidagi bayonot (ZEP)

Tugallangan obyektidan foydalanishga topshirishdan oldin Atrof-muhitga ta'sir oqibatlari to'g'risidagi bayonot (ZEP) tayyorlanadi. ZEP Loyiha bo'yicha yakuniy dizayn va o'rnatilgan uskunalarni aks ettiradi hamda emissiyalar, oqova suvlar hosil bo'lishi, chiqindilarni boshqarish choralari va atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha tadbirlarni o'z ichiga olgan ekologik ko'rsatkichlarning bajarilishini tasdiqlaydi. ZEP Ekologik ekspertiza jarayoni doirasida ko'rib chiqiladi va obyektini foydalanishga topshirishdan oldin Ijobiy xulosa olinishini talab qiladi.

O'zbekistonda ekologik baholash jarayoni amaldagi qonunlar, Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari, ekologik me'yoriy hujjatlar, texnik standartlar va uslubiy ko'rsatmalarga muvofiq amalga oshiriladi. Loyiha uchun qo'llaniladigan asosiy qonunchilik hujjatlari quyidagilardan iborat:

O'zbekiston Respublikasining 2025-yil 24-fevraldagi O'RQ-1036-son "Ekologik ekspertiza, atrof-muhitga ta'sirni baholash va strategik ekologik baholash to'g'risida"gi Qonuni;

"Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun (1992-yil, keyingi o'zgartirishlar bilan);

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 21-apreldagi PF-5024-son "Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 7-sentabrdagi 541-son "Atrof-muhitga ta'sirni baholash mexanizmini takomillashtirish to'g'risida"gi Qarori (2025-yilgi Qonun bilan almashtirilmagan va amalda bo'lgan qismi doirasida); hamda

Davlat ekologik ekspertiza markazining Atrof-muhitga ta'sirni baholash bo'yicha uslubiy qo'llanmasi (2022-yil 29-dekabrda 596-son buyruq).

2025-yilgi Qonun bir qator muhim islohotlarni joriy etdi, jumladan Atrof-muhitga ta'sirni baholash tartib-taomillarini rasmiy tartibga solish, skrining va skoping mexanizmlarini joriy etish, Strategik ekologik baholash (SEA) talablarini belgilash, jamoatchilik ishtirokini kengaytirish, ekologik baholash mutaxassislariga qo'yiladigan malaka talablarini joriy etish hamda ekologik ruxsat berish tizimlarida raqamli texnologiyalardan kengroq foydalanishni nazarda tutadi.

2.12.2 O'zbekiston Respublikasining qonunlari va kodekslari

O'zbekiston Respublikasida yerdan foydalanishni quyidagi qonunlar tartibga soladi:

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023);

O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksi (1998);

2.12.2.1 Energetika sektori va qayta tiklanuvchi energiya qonunchiligi

O'zbekistonda gibrid Quyosh-Shamol-BESS loyihalariga quyidagi qonun hujjatlari tegishli hisoblanadi:

O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 21-maydagi O'RQ-539-son "Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish to'g'risida"gi Qonuni qayta tiklanuvchi energiya ishlab chiqarish, energiyani saqlash/to'plash, uzatish va sotish masalalarini tartibga soladi hamda quyosh, shamol va integratsiyalashgan BESS obyektlariga bevosita tatbiq etiladi.

O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 7-avgustdagi O'RQ-939-son "Elektr energetikasi to'g'risida"gi Qonuni elektr energiyasini ishlab chiqarish, uzatish, dispetcherlik boshqaruvi, elektr tarmog'iga ulanish va bozor mexanizmlarida ishtirok etish uchun huquqiy asoslarni belgilaydi. Mazkur Qonun gibrid elektr ishlab chiqarish obyektlari va BESS tizimlarining ishlashi uchun muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 22-iyuldagi 610-son Qarori elektr energiyasi ishlab chiqaruvchilarini, shu jumladan qayta tiklanuvchi energiya obyektlarini, Yagona elektr energetika tizimiga ulash tartiblarini belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yildagi 609-son Qarori elektr stansiyalari va elektr tarmoqlarini texnik ekspluatatsiya qilish qoidalarini belgilaydi.

Hozirgi vaqtda O'zbekistonda Batareyali energiya saqlash tizimlari (BESS) uchun alohida maxsus qonun mavjud emas. Sanoat miqyosidagi BESS obyektlari "Elektr energetikasi to'g'risida"gi Qonun (O'RQ-939, 2024), "Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish to'g'risida"gi Qonun (O'RQ-539, 2019), elektr energetikasi sohasidagi tegishli texnik reglamentlar, ekologik qonunchilik, sanoat xavfsizligi talablari hamda elektr tarmoqlariga ulanish qoidalari orqali tartibga solinadi.

2.12.3 Yerni rekultivatsiya qilish

O'zbekiston Respublikasida yerni rekultivatsiya qilish to'g'risidagi qonunlar va kodekslar:

O'zbekiston Respublikasining "Yer osti boyliklari to'g'risida"gi qonuni (1994);

O'zbekiston Respublikasining "Davlat yer kadastr to'g'risida"gi qonuni (1998);

O'zbekiston Respublikasining "Davlat kadastrlari to'g'risida"gi qonuni (2000);

O'zbekiston Respublikasining "Geodeziya va kartografiya to'g'risida"gi qonuni (2011);

O'zbekiston Respublikasining "Yer qonunchiligini buzganlik uchun javobgarlik choralari kuchaytirish munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi qonuni (2019);

O'zbekiston Respublikasining "Qishloq xo'jaligi yerlari va o'rmon fondidan foydalanish samaradorligini oshirish uchun O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi qonuni (2020);

O'zbekiston Respublikasining "Yer uchastkalarini berish va ulardan foydalanish tartibini, shuningdek yerni ro'yxatga olish tizimi va davlat yer kadastrini yuritishni takomillashtirish munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi qonuni (2021);

O'zbekiston Respublikasining "Rasmiy statistika to'g'risida"gi qonuni (2021).

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining quyidagi farmon va qarorlari yerlarni rekultivatsiya qilishga taalluqli:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1994-yil 24-noyabrdagi PF-1009-sonli "Yerdan foydalanish samaradorligini oshirish to'g'risida"gi farmoni;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998-yil 24-iyuldagi PF-2059-sonli "O'zbekiston Respublikasi Yer resurslari davlat qo'mitasini tashkil etish to'g'risida"gi farmoni;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1994-yil 24-noyabrdagi PF-1009-sonli "Yerdan foydalanish samaradorligini oshirish to'g'risida"gi farmoni;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2004-yil 15-oktabrdagi PF-3502-sonli "O'zbekiston Respublikasi Yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastr davlat qo'mitasini tashkil etish to'g'risida"gi farmoni;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 31-maydagi PF-5065-sonli "Yerni muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirish, geodeziya va kartografiya faoliyatini takomillashtirish hamda davlat kadastrlarini yuritishni tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 31-maydagi PF-3024-sonli "O'zbekiston Respublikasi Yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastr davlat qo'mitasi faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 15-iyuldagi PF-6027-sonli "Yerdan foydalanish va davlat mulki samaradorligini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24-fevraldagi PF-5006-sonli "Qishloq xo'jaligi yerlaridan foydalanish va ularni muhofaza qilish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 4-martdagi PF-114-sonli "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 12-oktabrdagi PF-233-sonli "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ayrim hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi farmoni.

Yerlarni rekultivatsiya qilishga oid O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari:

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 29-noyabrdagi 575-sonli "Yerdan foydalanish samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2008-yil 28-noyabrdagi 261-sonli "Sug'oriladigan yerlarni rekultivatsiya qilish dasturlarini shakllantirish va amalga oshirishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004-yil 19-oktabrdagi 483-sonli "O'zbekiston Respublikasi Yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastri davlat qo'mitasi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2005-yil 16-fevraldagi 66-sonli "O'zbekiston Respublikasi Yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastri davlat qo'mitasi huzuridagi Davlat geodeziya nazorati inspeksiyasi to'g'risidagi, yerdan foydalanish va uni muhofaza qilish ustidan davlat nazorati to'g'risidagi, davlat kadastrlarining yagona tizimini yaratish va yuritish tartibi to'g'risidagi nizomlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 23-dekabrdagi 496-sonli "O'zbekiston Respublikasida yer monitoringi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2005-yil 16-fevraldagi 66-sonli "O'zbekiston Respublikasi Yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastri davlat qo'mitasi huzuridagi Davlat geodeziya nazorati inspeksiyasi to'g'risidagi, yerdan foydalanish va uni muhofaza qilish ustidan davlat nazorati to'g'risidagi, davlat kadastrlarining yagona tizimini yaratish va yuritish tartibi to'g'risidagi nizomlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 29-avgustdagi 679-sonli "O'zbekiston Respublikasi Hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi qarori (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 31-maydagi UP-5065-sonli "Yerni muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirish, geodeziya va kartografiya faoliyatini takomillashtirish hamda davlat kadastrlarini yuritishni tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni);

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 31-maydagi PF-3024-sonli "O'zbekiston Respublikasi Yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastri davlat qo'mitasi faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni);

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 17-dekabrdagi 791-sonli "Qishloq xo'jaligi yerlarini konservatsiya qilish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 29-apreldagi 169-sonli "Shikastlangan yerlarni rekultivatsiya qilish, unumdor tuproq qatlamini saqlash va undan oqilona foydalanishni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. Hujjat degradatsiyaga uchragan yerni rekultivatsiya qilish komissiyasini shakllantirish, uni aniqlash va qabul qilish, shuningdek komissiyaning huquq va majburiyatlari tartibini belgilaydi.

Degradatsiyaga uchragan yerlarni rekultivatsiya qilish, unumdor tuproq qatlamlarini muhofaza qilishni tashkil etish va ulardan oqilona foydalanish to'g'risidagi qoidalar quyidagi tartiblarni nazarda tutadi:

Tuproq qatlamini buzish bilan bog'liq sanoat, qurilish va boshqa faoliyat bilan shug'ullanuvchi jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan yerning unumdor qatlamini olib tashlash va saqlash;

Jismoniy va yuridik shaxslardan rekultivatsiya ishlari tugaganligi to'g'risida yozma xabarnoma olingandan keyin rekultivatsiya qilingan yerni qabul qilish va topshirish; va,

Degradatsiyaga uchragan yerni rekultivatsiya qilish loyihasini ishlab chiqish va yer degradatsiyasini keltirib chiqargan jismoniy yoki yuridik shaxs hisobidan rekultivatsiya chora-tadbirlarini amalga oshirish.

Yerlarni rekultivatsiya qilish bo'yicha statistik hisobot talablari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Amalga oshirilgan rekultivatsiya bo'yicha yillik yer rekultivatsiyasi hisoboti 1-eko (rekultivatsiya) shakli statistika organlariga topshiriladi.

Hisobot qurilish tugagandan so'ng amalga oshirilgan rekultivatsiya natijalari asosida topshiriladi.

2.12.4 Yer olish jarayoni

Yer kodeksining 24-moddasiga³¹ va 2021-yil 8-iyundagi UP-6243-sonli Prezident farmoniga muvofiq, 2021-yil avgustdan boshlab yer uchastkalari xususiy sektorga mulk yoki ijara huquqi asosida, davlat organlari, muassasalar va korxonalar, shuningdek fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga (birgalikda "Davlat tashkilotlari" deb ataladi) doimiy foydalanish huquqi asosida ajratiladi.

Umumiy qoidaga ko'ra, yer uchastkasi xususiy sektorga faqat ochiq onlayn auksionlar orqali ijaraga beriladi (mulk huquqi holatida sotiladi).

Biroq, investitsiya/PPP loyihalarida yer uchastkasi xorijiy investor yoki uning SPVsig a auksionlarsiz quyidagi variantlardan biri yordamida ijaraga berilishi mumkin:

- Vazirlar Mahkamasi tomonidan yer uchastkasini to'g'ridan-to'g'ri ajratish. Ushbu variant bo'yicha yer uchastkasi Vazirlar Mahkamasi qarori va tegishli tuman darajasidagi quyidagi tomon tomonidan tuziladigan yer ijarasi shartnomasi asosida ajratiladi: hokim va SPV. Ushbu variant faqat quyidagi hollarda qo'llaniladi: (i) investitsiya loyihasi qiymati 10 million AQSh dollaridan oshganda; (ii) investitsiya loyihasi tanlov tenderi orqali berilganda; yoki (iii) investor yoki SPV Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanra y er ijarasi huquqlarining bozor qiymatini (auksionlarda qo'llaniladigan yer narxlari asosida) to'lashga rozi bo'lganda.
- Yer uchastkasini davlat tashkilotlariga (odatda sektorda faoliyat yurituvchi tegishli vazirlik tomonidan ifodalanadi) ajratish va keyinchalik SPVga ijaraga berish. Ushbu variant bo'yicha zarur yer uchastkasi investitsiya loyihasini amalga oshirish uchun mas'ul davlat tashkilotiga doimiy foydalanish uchun ajratiladi. Keyinchalik yer uchastkasi yer ijarasi shartnomasi bo'yicha SPVga ijaraga beriladi.

Amalda, oxirgi barcha holatlarda ikkinchi (b) variant qo'llanilgan.

1-eslatma: Ta'kidlaymizki, Yer kodeksining 24-moddasiga ko'ra, yer uchastkasi xorijiy investor yoki xorijiy investitsiyali korxonaga (SPVlarga tegishli bo'lishi mumkin maqom) ijaraga berilganda, ijara muddati 25 yildan oshmasligi kerak. Quyosh va shamol loyihalari uchun ijara muddati ushbu davrdan oshishi ehtimolini (qurilish jadvali va ekspluatatsiya muddati tufayli) hisobga olib, ayrim holatlarga muvofiq tegishli PPA'larga qo'shimcha himoya choralari kiritilishi kerak bo'ladi.

Bundan tashqari, ta'kidlaymizki, joriy yilning 23-yanvarida Oliy Majlis Senatining uchinchi yalpi majlisida senatorlar O'zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi qonunining qayta ko'rib chiqilgan loyihasini ko'rib chiqdilar va bir ovozdan ma'qulladilar. Ommaga ochiq ma'lumotlarga ko'ra, kutilayotgan o'zgarishlardan biri xorijiy investorlar uchun yerdan foydalanish huquqlarini 25 yildan 49 yilgacha uzaytirishdir. Ushbu o'zgarishlar faqat Prezident qonunni imzolagan va e'lon qilgandan keyin kuchga kiradi.

2.12.5 Yer ajratish uchun yerlarni olib qo'yish

Umumiy qoidaga ko'ra, yer uchastkalari bo'sh va davlat zaxirasidagi yerlardan ajratiladi. Agar loyiha uchun zarur yer uchastkasi hozirda uchinchi tomon tomonidan band qilingan bo'lsa, u avval davlat yer zaxirasiga qaytarilishi kerak. Buni O'zbekiston hukumati (GOU) tegishli tovon bilan joriy foydalanuvchidan yerni olib qo'yishi yoki yer

³¹ Agar bunday davlat tashkilotini aniqlash imkoni bo'lmasa, yer uchastkasi Davlat aktivlarini boshqarish agentligiga ajratiladi.

foydalanuvchisi uchastkadan ixtiyoriy ravishda voz kechishi orqali amalga oshirilishi mumkin.³² Faqat ushbu jarayon tugagandan keyingina yer uchastkasi yuqorida tilga olingan variantlardan biri yordamida investor/SPVga ijaraga berilishi mumkin.

Agar loyiha uchun zarur yer uchastkalarini ajratish bunday yer uchastkalarini (yoki ularning qismlarini) jismoniy yoki yuridik shaxslardan dastlabki olib qo'yishni talab qilsa yoki ta'sirlangan aholini iqtisodiy yoki tirikchilik bo'yicha ko'chirishni taqozo qilsa, ushbu ta'sirlangan tomonlarning yo'qotishlari quyidagilar tomonidan qoplanadi:

Davlat ehtiyojlari uchun yer olib qo'yilishi munosabati bilan jismoniy va yuridik shaxslarga yetkazilgan yo'qotishlarni qoplash markazlashtirilgan jamg'armalari yoki,

boshqa manbalar (O'zbekiston qonunlari bilan taqiqlanmagan).

2-eslatma: "Boshqa manbalar"ga ushbu havola, yuqorida tilga olingan markazlashtirilgan jamg'armalar qisman olib qo'yilgan yer uchastkalarini oxir-oqibat oladigan subyektlar tomonidan moliyalashtirilishi bilan birgalikda, amalda GOUga ob'ekt uchun tovon to'lovlari mas'uliyatini investor/SPVga o'tkazish/undan undirish imkonini beradi.

Bundan tashqari, Yer kodeksining 87-moddasiga ko'ra, agar loyiha uchun zarur yer uchastkasi qishloq xo'jaligi yeri (ya'ni qishloq xo'jaligi maqsadlarida foydalaniladigan yer) deb tasniflansa, yer ajratilgan subyektlar³³ yerdan foydalanishni o'zgartirish natijasida yuzaga keladigan yo'qotishlarni qoplash uchun mas'uldirlar. Ushbu tovon qishloq xo'jaligi yerini noqishloq xo'jaligi maqsadlariga aylantirishni qamrab oladi va yerning qishloq xo'jaligi sifatiga qarab maxsus formula asosida hisoblanadi.

3-eslatma: 2024-yil oktabrgacha yer qonunchiligi GOUga tegishli loyiha Prezident farmoni orqali investorlar yoki ularning SPVlarini ushbu tovon shaklidan ozod qilish imkonini berardi. Biroq, so'nggi huquqiy o'zgarishlar tufayli amaldagi Yer kodeksida bunday ozod qilishga endi yo'l qo'yilmaydi. Natijada, ushbu xarajatlar loyiha doirasida qanday boshqarilishini aniqlash zarur bo'ladi.

Yer kodeksini bizning talqinimizga ko'ra, agar yer ajratish jarayoni to'g'ridan-to'g'ri ajratish o'rniga ikki bosqichli tartibga amal qilsa (ya'ni avval zaxiradan davlat tashkilotiga, masalan Energetika vazirligiga, so'ngra SPVga), davlat tashkiloti ushbu xarajatlar uchun mas'ul bo'ladi. Loyihalar doirasida biz buni Energetika vazirligi bilan aniqlashtirilishini, u tegishli tovonni (agar bo'lsa) haqiqatan ham qoplaydimi yoki yo'qligini tavsiya qilamiz.

Fuqarolik kodeksiga ko'ra, yer uchastkalari va ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlar davlat ro'yxatidan o'tkazilishi kerak. Bunday ro'yxatga olishsiz ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni o'tkazish haqiqiy emas. Investor yoki SPV o'z ijara huquqlarini yer ijarasi shartnomasi asosida Davlat kadastr agentligi huzuridagi Davlat kadastrlari palatasining mahalliy bo'limida ro'yxatdan o'tkazishi kerak. Ro'yxatga olish tartibi Ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish to'g'risidagi qonunga muvofiq bo'lishi kerak³⁴ va Kadastr pasportini berish to'g'risidagi nizom³⁵.

³² Yer uchastkalarini olib qo'yish 2022-yil 29-iyundagi ZRU-781-sonli "Davlat ehtiyojlari uchun kompensatsiya evaziga yer uchastkalarini olib qo'yish tartibi to'g'risida"gi qonunda belgilangan tartibda amalga oshiriladi; davlat tashkilotlariga yer uchastkasini ajratish ("doimiy foydalanish" huquqi asosida) esa Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 27-avgustdagi 543-sonli qarori bilan tasdiqlangan Davlat va jamoat ehtiyojlari uchun yer ajratish tartibi to'g'risidagi nizom bilan tartibga solinadi.

³³ Olib qo'yilgan qishloq xo'jaligi va/yoki o'rmon yerlari noqishloq xo'jaligi va no'o'rmon maqsadlarda kimga ajratilishi.

³⁴ Law of the Republic of Uzbekistan No. ZRU-803 dated November 28, 2022

³⁵ Annex 1 to the Resolution of the Cabinet of Ministers No. 535 dated September 2, 2020.

2.12.5.1 Yerdan foydalanganlik uchun to'lov

Umumiy qoidaga ko'ra, yer uchastkasini ijaraga olishda uchastka foydalanuvchisi ijara to'lovlarini amalga oshirishi kerak. Yer kodeksi va Soliq kodeksiga muvofiq, ijaraga olingan yer uchastkasi uchun ijara haqi yer solig'i to'lovi hisoblanadi. Shunday qilib, ijara stavkasi qo'llaniladigan yer solig'i stavkalaridan 6 past bo'lmasligi va yer soliqi to'lovchilar uchun belgilangan tartibga muvofiq bevosita davlat byudjetiga to'lanishi kerak.

4-eslatma: Amalda, yer davlat zaxiralaridan bevosita ajratilmagan holatlar uchun (ya'ni yer ijarasi shartnomasi hokimiyat emas, balki vazirlik tomonidan tuzilganda) ijara to'lovlari murakkab bo'lishi mumkin. Bu birinchi navbatda bunday to'lovlar ijaraga beruvchi sifatida ish ko'radigan tegishli vazirliklar tomonidan qanday yo'naltirilishi va boshqarilishi kerakligini belgilovchi aniq tartibning yo'qligi bilan bog'liq.

Masalan, *hokimiyatlar* ijara to'lovlari soliq organlariga o'tkaziladigan alohida hisobvaraqlarni yuritadi, bu ijaraga beruvchi ham, soliq organlari ham tegishli summalarni olishini ta'minlaydi. Natijada, ijara shartnomasi bo'yicha to'lov majburiyatlari ham, soliq to'lovchi majburiyatlari ham bajarilgan hisoblanadi. Biroq, SPV zarur summalarni ijaraga beruvchi orqali yo'naltirmasdan bevosita soliq organlariga to'laganda, ayrim huquqiy bo'shliqlar yuzaga kelishi mumkin, bu shartnomaviy majburiyatlar bajarilgan hisoblanmasligi xavfini yaratadi. Shu sababli, loyihalarga oid yer ijarasi shartnomalari to'lov mexanizmiga nisbatan tegishli ravishda aniq ekanligini ta'minlash uchun tekshirilishi kerak.

2.12.5.2 Yerdan foydalanish talablari

Yer ijarasiga oid ayrim majburiy qoidalar

O'zbekiston qonunchiligi yer masalalariga oid quyidagi majburiy talablarni belgilaydi, ularni tomonlar shartnomaviy kelishuvlar orqali o'zgartira olmaydi:

- a) Ijaraga olingan yer uchastkasi uchinchi shaxslarga subijaraga berilishi mumkin emas.
- b) Yer ijarasi shartnomasining amal qiluvchi qonuni O'zbekiston qonuni bo'ladi.
- c) Yer huquqlari bo'yicha nizolar O'zbekiston sudlarining mutlaq yurisdiksiyasiga bo'ysunadi (ya'ni ular arbitrajga bo'ysunmaydi).
- d) Binoga bo'lgan huquqlarni o'tkazish bino joylashgan yer uchastkasiga bo'lgan huquqlarni o'tkazishni keltirib chiqaradi.
- e) Yer uchastkasiga bo'lgan huquqlar quyidagi holatlarda tugatilishi mumkin:
 - a. Yuridik shaxsning (ijarachining) tugatilishi;
 - b. Yer uchastkasi belgilangan maqsadlarda foydalanilmasa;
 - c. Yer uchastkasi tuproq unumdorligining pasayishiga, kimyoviy va radioaktiv ifloslanishga yoki ekologik vaziyatning yomonlashishiga olib keladigan tarzda foydalanilsa;
 - d. Yer ijara haqining tizimli ravishda to'lanmasligi;
 - e. Agar yer uchastkasi qurilish maqsadlarida ajratilgandan keyin 2 yil ichida qurilish boshlanmagan bo'lsa.
 - f. Yer ijarasi huquqlari faqat kreditlar olish maqsadida (va ijaraga beruvchining aniq roziligi bilan) garovga qo'yilishi mumkin.

2.12.6 Atrof-muhit qonunchiligiga rioya qilish

Loyihalar uchun yer ajratish va undan foydalanish O'zbekiston atrof-muhit qonunchiligiga, xususan yerdan foydalanishni rejalashtirish, majburiy ko'kalamzorlashtirish talablari va ekologik barqarorlikka muvofiq bo'lishi kerak. So'nggi yillarda butun mamlakat bo'ylab shahar hududlarini ko'kalamzorlashtirish, daraxt va butalarni himoya qilish va yashil maydonlarni kengaytirishni rag'batlantirish uchun tizimli choralar amalga oshirildi.

Ayrim asosiy tegishli choralar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Majburiy ko'kalamzorlashtirish va yashil kamar yaratish; va,

Daraxtlarni kesish / butalarni kesish ishlari.

2.12.6.1 Majburiy ko'kalamzorlashtirish va yashil kamar yaratish:

O'zbekiston atrof-muhit me'yorlari yirik miqyosli loyihalardan yashil maydonlarni saqlash va tiklash choralari, masalan loyiha hududida va uning atrofida daraxt va o'simliklar ekishni o'z ichiga olishni talab qiladi.

2021-yil 30-dekabrda UP-46-sonli Prezident farmoniga muvofiq, balandligi 12 metrdan oshadigan va/yoki umumiy maydoni 500 kvadrat metrdan ortiq bo'lgan yangi binolar va inshootlarni loyihalashda loyiha uchun ajratilgan umumiy yer maydonining kamida 25 foizi yashil maydonlarga bag'ishlanishi kerak. Bu atrofda hududlardagi daraxtlar, butalar, boshqa o'simliklar va ko'chatlarni o'z ichiga oladi. Biroq, ushbu talab ekspluatatsiya muddati o'tgan eskirgan binolar va inshootlarni rekonstruksiya qilishga qo'llanilmaydi.

Bundan tashqari, 2024-yil 1-oktabrdan boshlab, agar belgilangan yer uchastkalarining tutash hududlarida talab qilinadigan ko'kalamzorlashtirish ishlari tugatilmasa, davlat qabul qilish komissiyasi tegishli binolar va inshootlarni ishga tushirishni ma'qullamaydi.

5-eslatma: O'zbekistonning amaldagi ekologik qonunchiligiga ko'ra, loyihalar quyidagicha tasniflanadi:

300 MVt shamol loyihasi inshootlari – yuqori darajadagi ekologik xavfga ega I toifa faoliyat sifatida tasniflanadi (xalqaro moliya institutlari tasnifi bo'yicha A toifaga teng).

100 MVt quyosh loyihasi inshootlari – o'rta darajadagi ekologik xavfga ega II toifa faoliyat sifatida tasniflanadi (xalqaro moliya institutlari tasnifi bo'yicha B toifaga teng).

Quvvati 100 MVt dan past bo'lgan loyiha inshootlari (jumladan BESS tizimi inshootlari) – past darajadagi ekologik xavfga ega III toifa faoliyat sifatida tasniflanadi (xalqaro moliya institutlari tasnifi bo'yicha C toifaga teng).

2021-yil 30-dekabrda UP-46-sonli Prezident farmoniga muvofiq, quyidagi toifaga tasniflangan sanoat korxonalari loyiha hujjatlari uchun atrof-muhitga ta'sirni baholash

ekologik ta'sirning I va II toifalari “yashil kamarlar” yaratish va loyiha hududida hamda tutash hududlarda ko'kalamzorlashtirish ishlarini amalga oshirish bo'yicha majburiy talabni o'z ichiga olishi kerak.

2.12.6.2 Daraxtlarni kesish / butalarni kesish ishlari.

Yuqorida tilga olingan UP-46-sonli Prezident farmoniga asoslangan holda, daraxt kesishga noma'lum muddatga moratoriy o'rnatildi. Ushbu moratoriy 2020-yil 18-fevraldagi Vazirlar Mahkamasining 93-sonli qaroriga ilovada keltirilgan 78 ta belgilangan qimmatbaho daraxt va o'simlik turlariga qo'llaniladi. Agar baholash loyihalar yerlaridagi daraxtlar moratoriy doirasiga kirishini ko'rsatsa, quyida (a) bo'limda bayon etilgan tartibga amal qilinishi kerak.

- i) Moratoriy ostidagi daraxtlar/butalar uchun – kesishga yo'l qo'yilmaydi: Mahalliy hokim (*hokim*), Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mita bilan birgalikda faqat daraxt va butalarni

saqlash choralariga, jumladan ko'chirib o'tkazish amaliyotiga ruxsat beruvchi qaror chiqarishi mumkin.

- ii) Moratoriy ostida bo'lmagan daraxtlar/butalar uchun – ruxsat etilgan kesishga yo'l qo'yiladi: 2022-yil 22-fevraldagi Vazirlar Mahkamasining 86-sonli qaroriga 15-ildavda bayon etilgan tartiblarga muvofiq maxsus ruxsat olinishi kerak. Tegishli subyekt license.go.uz orqali elektron ariza topshiradi, davlat to'lovini to'laydi va Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mitadan zarur ruxsatni oladi.

6-eslatma: Daraxt va butalarni kesish ishlari uchun barcha ruxsatnomalar (yuqoridagi ii holatga taalluqli, moratoriy ostida bo'lmagan daraxtlar/butalar uchun) ruxsat berilgan yilning 31-dekabrida tugaydigan muddatga beriladi. Ushbu ruxsatnomalar tovon sifatida har bir kesilgan daraxt yoki buta uchun kamida 10 ta yirik o'lchamli ko'chat (5 yoshli daraxt va 3 yoshli buta) ekilishi sharti bilan beriladi. Ekiladigan turlar olib tashlanganlardan teng yoki yuqoriroq qiymatga ega bo'lishi kerak. Ekish ruxsatnoma bo'yicha vakolatli organ tomonidan belgilangan muddat ichida va joylarda, ko'chatlarni kamida 2 yil davomida majburiy parvarishlash bilan amalga oshirilishi kerak.

Moratoriy va/yoki maxsus kesish ruxsatnomalari quyidagilarga qo'llanilmaydi:

Tabiiy omillar, zararkunandalar yoki o'simlik kasalliklari tomonidan shikastlangan, qurib borayotgan yoki allaqachon qurib qolgan, shuningdek inson xavfsizligiga yoki yuridik va jismoniy shaxslar mol-mulkiga tahdid soluvchi daraxt va butalarni sanitar butash va kesish.

Yog'och va/yoki meva ishlab chiqarish maqsadida o'stirilgan daraxt va butalarni (masalan terak va boshqa tez o'suvchi turlar, tut plantatsiyalari va meva daraxtlari) kesish.

Yuridik yoki jismoniy shaxsga tegishli plantatsiyalarda o'stirilgan daraxt va butalarni kesish.

Ushbu faoliyatlarning maqsadga muvofiqligi va bajarilishini baholashda tegishli davlat organlari ishtirok etishi kerak.

Ushbu atrof-muhit majburiyatlariga rioya qilmaslik yer ajratish, loyiha muddatlarida kechikishlarga va ehtimoliy jarimalarga olib kelishi mumkin.

2.12.6.3 O'zbekiston Respublikasida daraxt va butalarni kesishni tartibga solish

Loyiha hududi ikki turdagi yer toifasidan iborat, ular o'rmon fondi yeri va qishloq xo'jaligi yeridir.

O'zbekiston Respublikasidagi yer fondi yerning asosiy maqsadli vazifasiga muvofiq quyidagi toifalarga bo'linadi (O'zbekiston Respublikasining 01.07.1998-dagi Yer kodeksi, oxirgi o'zgartirish 2025-yilda):

Qishloq xo'jaligi yerlari – qishloq xo'jaligi ehtiyojlari uchun berilgan yoki shu maqsadlar uchun mo'ljallangan yerlar. Qishloq xo'jaligi yeri sug'oriladigan va sug'orilmaydigan (lalmikor) yer, haydaladigan yer, pichanzorlar, yaylovlar, ko'p yillik meva ekinlari va uzumzorlar egallagan yerlarga bo'linadi;

Aholi punktlari yerlari (shaharlar, shaharchalar va qishloq aholi punktlari) – shaharlar va shaharchalar, shuningdek qishloq aholi punktlari chegaralarida joylashgan yerlar;

Sanoat, transport, aloqa, mudofaa va boshqa maqsadlar yerlari – yuridik shaxslar tomonidan belgilangan maqsadlar uchun foydalanishga berilgan yerlar;

Tabiatni muhofaza qilish, sog'lomlashtirish va dam olish maqsadlari yerlari – ustuvor ekologik, ilmiy, madaniy, estetik, rekreatsion va sog'lomlashtirish ahamiyatiga ega muhofaza etiladigan tabiiy hududlar egallagan yerlar;

Tarixiy va madaniy maqsadlar yerlari – moddiy madaniy meros ob'ektlari egallagan yerlar;

O'rmon fondi yerlari – o'rmonlar bilan qoplangan, shuningdek o'rmonlar bilan qoplanmagan, lekin o'rmon xo'jaligi ehtiyojlari uchun berilgan yerlar;

Suv fondi yerlari – suv havzalari, suv xo'jaligi inshootlari va suv havzalari qirg'oqlari bo'ylab o'tish yo'laklari egallagan yerlar;

Zaxira yerlari.

Mavjud ma'lumotlarga ko'ra, loyiha hududini amalga oshirish uchun mo'ljallangan yerlar ikki yer toifasidan iborat:

1. Qishloq xo'jaligi yerlari, va,
2. O'rmon yerlari.

Quyidagi jadval qisqacha bayon va tegishli huquqiy ma'lumotni taqdim etadi

Qishloq xo'jaligi yerlariga haydaladigan yer, pichanzorlar, yaylovlar, qo'riq yerlar, ko'p yillik ekinlar (bog'lar, uzumzorlar, tut daraxtlari, meva ko'chatxonalari, rezavor maydonlari va boshqalar) egallagan yerlar, o'rmon kamarlari, o'rmonlar, ichki fermer yo'llari, kommunikatsiyalar, yopiq suv havzalari, qishloq xo'jaligi faoliyati uchun zarur binolar, inshootlar va ob'ektlar egallagan yerlar kiradi (Yer kodeksi, 6-bob, 43-modda).

O'zbekiston Respublikasining 05/20/2019-dagi 538-sonli qonuniga muvofiq "*Yaylovlar to'g'risida*": Yaylovlar chorva mollari uchun ozuqa bo'lgan tabiiy o'simlik qoplamiga ega yerlardir. Yaylovlar milliy boylik bo'lib, davlat tomonidan muhofaza qilinadi. Yaylovlar cho'l, yarim cho'l, tog' oldi, tog' va tekislik, suvli va suvsiz yaylovlarga bo'linadi (3-modda).

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 30.01.2025-dagi PF-15-sonli farmoniga ko'ra "*Yaylovlarni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida*", yaylovlarni boshqarish bo'yicha vazifalar va funksiyalar quyidagiga yuklatiladi: **Veterinariya va chorvachilikni rivojlantirish qo'mitasi**³⁶ O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi huzuridagi.

O'rmon fondi yerlari o'rmon xo'jaligi ehtiyojlari uchun berilgan yerlardir (Yer kodeksi, 10-bob, 76-modda).

Har qanday o'simlik (daraxt va butalar) o'sadigan yerlar nuqtai nazaridan, O'zbekiston Respublikasining barcha yerlari ikki toifaga bo'linishi mumkin:

Davlat o'rmon fondiga kiritilgan yerlar, va,

Davlat o'rmon fondiga kiritilmagan yerlar.

O'zbekiston Respublikasining 475-sonli qonuniga ko'ra "*O'rmonlar to'g'risida*" – O'rmonlar davlat mulki – milliy boylik bo'lib, oqilona foydalanishga bo'ysunadi va davlat tomonidan muhofaza qilinadi (5-modda).

6-moddaga ko'ra, barcha o'rmonlar davlat o'rmon fondini tashkil etadi. Davlat o'rmon fondi (SFF) quyidagilardan iborat:

Davlat ahamiyatiga ega o'rmonlar, ya'ni davlat o'rmon xo'jaligi organlari yurisdiksiyasidagi o'rmonlar; va,

Boshqa yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan foydalaniladigan o'rmonlar.

7-moddaga ko'ra SFFga quyidagilar kirmaydi:

Qishloq xo'jaligi yerlaridagi dala himoya (himoya kamari) ekinlari, shuningdek boshqa daraxt va butalar;

³⁶ 2025-yil 30-yanvar holatiga ko'ra, Veterinariya va chorvachilikni rivojlantirish qo'mitasi mavjud Pillachilik va jun qo'mitasi o'rnini egallaydi. Shu sababli, manfaatdor tomonlar xaritasi mos ravishda yangilanishi lozim bo'ladi.

Temir yo'llar, avtomobil yo'llari, tabiiy va sun'iy suv havzalari, suv omborlari va boshqalar bo'ylab himoya ekinlari (himoya kamarlari);

Shaharlar va boshqa aholi punktlarida ko'kalamzorlashtirish maqsadida ekilgan daraxt va buta ekinlari, shuningdek boshqa o'simliklar;

Tomorqa va bog' uchastkalaridagi daraxt va butalar.

O'rmon fondi yerlari davlat o'rmon xo'jaligi agentliklari, davlat organlari va muassasalariga doimiy foydalanishga, shuningdek qonunda belgilangan tartibga muvofiq jismoniy va yuridik shaxslarga ijaraga berilishi mumkin (8-modda).

Quyidagilarga oid ta'riflar, me'yoriy hujjatlarga so'nggi o'zgartishlar va yangi qonunchilikni ishlab chiqish:

Ikki shartni hisobga olgan holda o'rmon yerlari: "1) o'rmonlar bilan qoplangan yerlar 2) o'rmon bilan qoplanmagan bo'lsa ham, o'rmon xo'jaligi ehtiyojlari uchun ajratilgan yerlar." Loyiha kontekstini hisobga olgan va quyidagi qonunlar/qarorlar qoidalarini inobatga olgan holda talablar qanday:

O'zbekiston Respublikasining "*O'rmonlar to'g'risida*" qonuni (yangi tahrir).

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "*O'zbekiston Respublikasi O'rmon xo'jaligi davlat qo'mitasini tashkil etish to'g'risida*," "*Respublikada o'rmondan foydalanishni oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida*."

Qishloq xo'jaligi yerlari (mo'ljallangan foydalanish: yaylovlar), masalan:

"*Yaylovlar to'g'risida*" (No. 539, May 20th, 2019) O'zbekiston Respublikasida yaylov salohiyatidan oqilona foydalanish asoslarini belgilagan, bu loyiha kontekstida qo'shimcha o'rganilishi kerak.

"*Qishloq xo'jaligi va suv xo'jaligida iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida*" (2009) va "*Qishloq xo'jaligida ekin maydonlaridan samarali foydalanish mexanizmini takomillashtirish munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida*" (2018) qonuni, ular qishloq xo'jaligi va suv xo'jaligida keyingi iqtisodiy islohotlar uchun huquqiy asosni belgilash, shuningdek qishloq xo'jaligida ekin maydonlaridan samarali foydalanish mexanizmini takomillashtirish uchun muhimdir.

2: Yerdan foydalanish toifalariga qarab daraxt va butalarni kesish tartiblarini tartibga solish.

№	Yer turi	Daraxt/butalarni kesganlik uchun tovon talab qilinadimi? Ha/Yo'q	Huquqiy hujjat	Tovon uchun hujjatlarni kim tayyorlaydi	Ruxsatnomalarni kim beradi	Ruxsatnomalar qachon olinishi kerak?	Bitta daraxt uchun kesishga beriladigan ruxsatnoma narxi	Arizani ko'rib chiqish muddati	Zarar uchun tovon
1	Qishloq xo'jaligi yerlari	Ha	VMQ № 146 Va/yoki VMQ № 93, 18.02.2020 VMQ № 86, 02.22.2022	Loyiha egasi (Vitalia)	Mahalliy hokimiyat	Qurilishdan oldin	VMQning 15-ILOVASIga muvofiq "Maxsus elektron tizim orqali individual ruxsatnoma hujjatlarini berish tartibi to'g'risidagi yagona nizomni tasdiqlash to'g'risida" (0,2 dan 14,5 gacha bazaviy hisoblash miqdori. Bitta daraxtni kesishga beriladigan ruxsatnoma narxi kesishga ruxsat etilgan daraxt tanasi diametri va uning qiymatiga qarab hisoblanadi. 2025-yil 1-avgustdan bazaviy hisoblash miqdori = 412 000 so'm)	5 ish kuni	21.09.2016-dagi 409-sonli O'RQga muvofiq "O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida" 1) Noqonuniy kesilgan yoki yo'q qilingan daraxt va butalar o'rniga daraxt va buta ko'chatlarini ekish (har bir noqonuniy kesilgan va (yoki) yo'q qilingan daraxt va buta o'rniga kamida bir yuzta daraxt va buta ko'chati) 2) Davlat o'rmon fondiga kiritilmagan qimmatbaho daraxt va buta turlarini noqonuniy kesish va yo'q qilish uchun moliyaviy jarimalar (100 dan 300 gacha bazaviy hisoblash miqdori)
2	O'rmon fondi yerlari	Ha	16.04.2018-dagi 475-sonli O'RQ	Loyiha egasi	Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mita huzuridagi O'rmonlar va yashil maydonlarni ko'paytirish hamda cho'llanishga qarshi kurash agentligi.	Qurilishdan oldin	Ko'rsatilmagan	Ko'rsatilmagan	20.10.2014-dagi 290-sonli VMQga 14-ilovaga muvofiq "Biologik resurslardan foydalanishni tartibga solish va tabiatdan foydalanish sohasida ruxsat berish tartiblarini o'tash tartibi to'g'risida" (0,1 dan 15,0 gacha bazaviy hisoblash miqdori)

2.12.6.3.1 Davlat o'rmon fondi yerlarida daraxt va butalarni olib tashlash

1. Umumiy taqiq (37-modda):

Qurilish (binolar, inshootlar, kommunikatsiyalar) uchun daraxt va butalarni kesish **taqiqlanadi** agar bu ishlab chiqarish va texnik zaruriyat tufayli bo'lmasa.

Ruxsat etilganda ham, bu yog'ochni kesish (o'rmon) chiptasi bilan amalga oshirilishi va majburiy o'rmonni qayta tiklash bilan davom ettirilishi kerak.

2. Qurilish va texnologik loyihalar (50-modda):

O'rmonlarga ta'sir qiluvchi har qanday yangi yoki rekonstruksiya qilingan korxonalar, inshootlar yoki texnologiyalar quyidagilarni bajarishi kerak:

O'rmonni muhofaza qilish va qayta tiklash choralari o'z ichiga olish.

Davlat o'rmon xo'jaligi organlari va mahalliy hokimliklar tomonidan ma'qullanishi.

Qonun talab qilganidek, davlat ekologik ekspertizasidan o'tishi.

3. O'rmon yerlaridagi boshqa faoliyatlar (51-modda):

O'rmon xo'jaligi bilan bog'liq bo'lmagan qurilish, kon qazish, burg'ulash, quvurlar yoki sensorlar yotqizish va boshqalar kabi faoliyatlar quyidagilarni bajarishi kerak:

Davlat o'rmon xo'jaligi organlari tomonidan ma'qullanishi.

Huquqiy tartiblarga amal qilish.

Bunday faoliyatni amalga oshiruvchilar quyidagilarni bajarishi kerak:

O'rmonlarni tiklash va buzilgan yerlarni rekultivatsiya qilish.

4. Qoidabuzarliklar uchun jazolar:

Daraxt/butalarni noqonuniy kesish yoki ularga zarar yetkazish jarimalarga olib keladi.

Zarar uchun tovon 290-sonli qaror (2014) asosida hisoblanadi "*biologik resurslardan foydalanish va ruxsat berish tartiblari*."

14-ILOVA o'simlik dunyosi obyektlaridan foydalanish va o'simlik dunyosi obyektlaridan foydalanish sohasida ruxsat berish tartiblarini o'tash tartibi to'g'risidagi nizom davlat o'rmon fondi yerlarida noqonuniy yog'och kesish va daraxt hamda butalarga zarar yetkazish natijasida o'simlik dunyosiga yetkazilgan zarar uchun jarimalar miqdorini hisoblash koeffitsiyentini taqdim etadi.

2.12.6.3.2 Davlat o'rmon fondiga kirmaydigan qimmatbaho turdagi daraxt va butalarni kesish

Daraxt kesishga moratoriy

- Dastlabki davr: 2019-yil 1-noyabrdan 2020-yil 31-dekabrgacha 5863-sonli Prezident farmoniga ko'ra davlat o'rmon fondiga (SFF) kiritilmagan qimmatbaho daraxt va buta turlarini kesishga moratoriy e'lon qilindi.
- Uzaytirish: Moratoriy 2021-yil 30-dekabrda 46-sonli Prezident farmoni bilan noma'lum muddatga uzaytirildi.

Moratoriy ostidagi asosiy me'yorlar

Himoyalangan turlar ro'yxati:

- 78 ta qimmatbaho tur ro'yxati tasdiqlandi (Vazirlar Mahkamasi qarori № 93, 18.02.2020).

Qoidabuzarliklar uchun jazolar:

- Moratoriyni buzganlik uchun jarimalar 5 baravar oshirildi.
- Noqonuniy kesish uchun zarar to'voni ikki baravar oshirildi.
- Qoidalarni buzgan qurilish kompaniyalari:
- “Shaffof qurilish” tizimida reyting ballarini yo'qotadi.
- Bir yilga reytingdan chiqarilishi mumkin.

Ko'kalamzorlashtirish talablari:

- Balandligi 12 metrdan oshadigan yoki 500 m² dan ortiq yangi binolar tutash yerning kamida 25 foizini ko'kalamzorlashtirish uchun ajratishi kerak.
- 2024-yil 1-oktabrdan boshlab, talab qilinadigan ko'kalamzorlashtirishsiz binolar davlat qabul qilish komissiyasi tomonidan ma'qullanmaydi.

Qat'iy taqiqlar:

- Hech qanday davlat yoki mahalliy organ himoyalangan daraxtlar/butalarni kesishga ruxsat beruvchi buyruqlar chiqara olmaydi.

Ekologik baholashlar:

- Sanoat loyihalari (I va II toifalar) o'z dizaynida majburiy yashil kamarlarni o'z ichiga olishi kerak.

Huquqiy javobgarliklar

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks (79-modda):

- Noqonuniy kesish uchun jarimalar 25 dan 100 gacha bazaviy miqdorni tashkil etadi.
- Takroriy qoidabuzarliklar ma'muriy qamoqqa (15 kungacha) olib kelishi mumkin.
- Daraxtlarni himoya qila olmagan mansabdor shaxslar qo'shimcha jarimalarga duch keladi.

O'simlik dunyosini muhofaza qilish to'g'risidagi qonun (491-modda):

- Qoidabuzarlar har bir noqonuniy kesilgan daraxt/buta uchun 100 ta yangi ko'chat ekishi kerak.
- Ularni 3 yil davomida parvarishlashi kerak.
- Ekish joyi va turlari Vazirlar Mahkamasi tomonidan tartibga solinadi.

Ruxsatnoma jarayoni

- SFFda bo'lmagan daraxtlarni kesish ruxsatnoma talab qiladi.
- Arizalar Davlat xizmatlari markazi yoki Interaktiv davlat xizmatlari yagona portali orqali topshiriladi.
- Xizmat uchun bazaviy miqdorning 30 foizi miqdorida to'lov olinadi.

Yerlarda daraxt va butalarni kesish uchun to'lovlar davlat o'rmon fondiga kiritilmagan.

2.12.7 Atrof-muhitga oid talablar

UP-sonli Prezident farmoniga muvofiq-81, “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasini isloh qilish va vakolatli davlat organi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida” 2023-yil 31-maydagi, ilgari Tabiiy resurslar vazirligi (2023-yilgacha ilgari Ekologiya davlat qo'mitasi) qayta tashkil etilib, O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi (MinEkologiya) deb nomlandi. Keyinchalik, eng so'nggi hukumat qayta tuzilishi doirasida vazirlik Vazirlar Mahkamasi tarkibidan chiqarilib, bevosita O'zbekiston Prezidentiga hisobot beradigan mustaqil Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mitaga aylantirildi. Rasmiy milliy manbalar xabar berganidek, ushbu o'zgarish Prezident farmoni va unga hamroh qarorlar orqali belgilanadi³⁷.

Yangi Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mita ilgari vazirlikning (MinEkologiya) asosiy me'yoriy mas'uliyatlarini saqlab qoladi va u bevosita Parlament va Prezidentga hisobot berishda davom etadi. Atrof-muhit boshqaruvi tizimini qayta tuzuvchi 2025-yilgi Prezident farmoni va qarori, **milliy** Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha qo'mita mustaqildir. Islohot qo'mita institutsional jihatdan hukumatdan ajratilganligini va bevosita ham Parlament, ham Prezident oldida javobgar ekanligini aniq belgilaydi.

Qo'mita vazirlikning mavjud xodimlar tarkibini saqlab qoladi, ya'ni uning milliy, mintaqaviy va mahalliy operatsion bo'limlari o'z o'rnida qoladi va vazirlikning atrof-muhit boshqaruvi funksiyalarini yanada kuchliroq ijro etish- mandati bilan o'z zimmasiga oladi, jumladan maxsus Ekologik politsiyani yaratish.

Atrof-muhitni tartibga solish va muhofaza qilishda bevosita yoki bilvosita ishtirok etadigan boshqa davlat organlari:

Energetika vazirligi O'zbekiston Respublikasining³⁸ bir nechta muhim funksiyalar uchun belgilangan davlat organi hisoblanadi, jumladan:

- iii) o'z faoliyatining asosiy yo'nalishlariga oid masalalar bo'yicha mahsulot taqsimoti shartnomalarini amalga oshirish;
- iv) qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish bo'yicha yagona davlat siyosatini amalga oshirish;
- v) yadro energiyasini rivojlantirish va undan foydalanish bo'yicha yagona davlat siyosati va strategik yo'nalishlarini ishlab chiqish; va
- vi) davlat organlari va tashkilotlarida zamonaviy energiya samarador va energiya tejoychi texnologiyalarni joriy etish, shu bilan birga energiya iste'moli samaradorligini kuzatish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PP-436-sonli farmoniga muvofiq “O'zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha “yashil” iqtisodiyotga o'tkazishga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida” (2022), Energetika vazirligi “yashil” energiyasini rivojlantirish, xususan qayta tiklanuvchi energiya manbalari va vodorod energiyasini keng joriy etish, shuningdek energiya samaradorligini oshirish va ishlab chiqarilgan mahsulotlar energiya sig'imini kamaytirish bo'yicha vakolatli organdir.

Qayta tiklanuvchi energiya milliy ilmiy-tadqiqot instituti, Energetika vazirligi huzuridagi, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish uchun mas'ul vazirlikning tarkibiy bo'linmasi hisoblanadi.

³⁷ <https://www.uznature.uz/ru>

³⁸ <https://minenergy.uz/ru>

Innovatsion rivojlanish vazirligi³⁹ O'zbekistonda innovatsion, ilmiy va texnologik yutuqlarga oid yagona davlat siyosatini amalga oshirish uchun mas'ul davlat organidir. U mamlakatning intellektual va texnologik salohiyatini oshirish orqali jamoat va davlat ishlarini keng qamrovli rivojlantirishga e'tibor qaratadi. Fan va innovatsion faoliyat bo'yicha vakolatli davlat organi sifatida ushbu vazirlik ilmiy va innovatsion tashabbuslarni ilgari surishda muhim rol o'ynaydi.

Qurilish, uy-joy va kommunal xizmatlar vazirligi. Ushbu vazirlik yagona ilmiy tadqiqotlarni muvofiqlashtirish va shaharsozlik, muhandislik va qurilish uchun texnik izlanishlarga oid texnik siyosatlarni ishlab chiqish vazifasini bajaradi. U mehnat unumdorligini oshirish, qurilish-montaj ishlari xarajatlarini kamaytirish va shu bilan birga resurslardan oqilona foydalanish uchun qurilish faoliyatida energiya samarador va innovatsion loyihalar hamda yechimlarni amalga oshirishni maqsad qiladi.

Sog'liqni saqlash vazirligi⁴⁰ sanitariya me'yorlari, qoidalar va gigiyenik standartlarni ishlab chiqish va tasdiqlash uchun mas'uldir. U shuningdek ushbu me'yorlarga rioya qilishni ta'minlash uchun davlat sanitariya nazoratini o'tkazish va idoraviy bo'ysunishidan qat'i nazar sanitariya-epidemiologik xizmatlarga uslubiy nazoratni ta'minlash vazifasini bajaradi. Davlat sanitariya nazorati quyidagi tomonidan amalga oshiriladi: **O'zbekiston Respublikasi Sanitariya-epidemiologik osoyishtalik va jamoat salomatligi xizmati**⁴¹ O'zbekiston Respublikasi Sanitariya-epidemiologik osoyishtalik va jamoat salomatligi qo'mitasi huzuridagi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri sanitariya-epidemiologik osoyishtalik va jamoat salomatligi boshqarmalari, tuman (shahar) sanitariya-epidemiologik osoyishtalik va jamoat salomatligi bo'limlari.

Suv resurslari vazirligi asosan suv resurslarini boshqarishga oid yagona davlat siyosatini amalga oshirish uchun mas'uldir. U shuningdek suv resurslaridan oqilona foydalanish va ularni muhofaza qilishda, shuningdek suv bilan bog'liq xavf-xatarlarning oldini olish va yumshatishda turli davlat organlari, xo'jalik subyektlari va tashkilotlarning sa'y-harakatlarini muvofiqlashtiradi.

Milliy atrof-muhit baholash qonunchiligiga kelsak, **O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi** (30-aprelth, 2023) o'z fuqarolarining huquq va majburiyatlarini belgilaydi, tabiatni muhofaza qilish va boshqarish asoslari doirasida quyidagilarni bayon qiladi:

- i. Har bir kishi qulay atrof-muhitga va uning holati to'g'risida ishonchli ma'lumotga ega bo'lish huquqiga ega. Hukumat fuqarolarning ekologik huquqlarini ta'minlash va atrof-muhitga zararli ta'sirlarning oldini olish maqsadida shaharsozlik sohasida jamoatchilik nazoratini amalga oshirish uchun sharoit yaratadi. Shaharsozlik hujjatlari loyihalari qonunda belgilangan tartibda jamoatchilik muhokamasiga bo'ysunadi. Davlat barqaror rivojlanish tamoyiliga muvofiq atrof-muhitni yaxshilash, tiklash va muhofaza qilish, ekologik muvozanatni saqlash choralari amalga oshiradi (49-modda);
- ii. Fuqarolar tabiiy muhit haqida g'amxo'rlik qilishlari shart. (62-modda);
- iii. Yer, uning yer osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy resurslar milliy boylik bo'lib, oqilona foydalanishga bo'ysunadi va davlat tomonidan muhofaza qilinadi;
- iv. Yer qonunda belgilangan shartlar va tartibda hamda uni milliy boylik sifatida oqilona foydalanish va muhofaza qilishni ta'minlagan holda xususiy mulk bo'lishi mumkin. (68-modda).

Bundan tashqari, O'zbekiston quyidagi tabiiy resurslar va atrof-muhitni boshqarish qonunlarini qabul qildi:

“Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida”gi qonun (1992, 2021-yilda o'zgartirilgan);

³⁹ <https://mininnovation.uz/en>

⁴⁰ <https://ssv.ssv.uz/ru/>

⁴¹ <https://qses.uz/ru/>

“Suv va suvdan foydalanish to'g'risida”gi qonun (1993, oxirgi marta 2021-yilda o'zgartirilgan);

“Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida”gi qonun (1996, 2006-yilda o'zgartirilgan);

“Energiyadan oqilona foydalanish to'g'risida”gi qonun (1997, 2023-yilda o'zgartirilgan);

O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksi (1998);

“Chiqindilar to'g'risida”gi qonun (2002, oxirgi o'zgartirish 2024-yil 1-yanvarda);

“Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar to'g'risida”gi qonun (2004, 2022-yilda o'zgartirilgan);

“Arxeologik merosni muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida”gi qonun (2009);

“Ekologik nazorat to'g'risida”gi qonun (2013, 2021-yilda o'zgartirilgan);

“Aholining sanitariya-epidemiologik osoyishtaligi to'g'risida”gi qonun (2015);

“Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida”gi qonun (2016, 2022-yilda o'zgartirilgan);

“Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida”gi qonun (2019, 2022-yilda o'zgartirilgan);

“Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish to'g'risida”gi qonun (21.05.2019);

O'zbekiston Respublikasining O'RQ-1036-sonli “Ekologik ekspertiza, atrof-muhitga ta'sirni baholash va strategik ekologik baholash to'g'risida”gi Qonuni (2025-yil 24-fevral; 2025-yil 25-avgustdan kuchga kirgan);

O'zbekiston Respublikasining “Energiyadan oqilona foydalanish to'g'risida”gi qonuniga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risidagi qonun (2020);

“Ekologik audit to'g'risida”gi qonun (2021);

“Madaniy merosni muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida”gi qonun (2001, 2022-yilda o'zgartirilgan);

“O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida”gi qonun (1.03.2024);

O'zbekiston Qizil kitobi (UZRDB) O'zbekiston hududidagi noyob, soni kamayib borayotgan va yo'qolib ketish xavfi ostidagi o'simlik va hayvon turlarining holati to'g'risida jamlangan ma'lumotni o'z ichiga olgan asosiy hujjatdir. UZRDBning so'nggi versiyasi 2019-yilda (5-nashr) chiqarilgan va 202 ta fauna turi hamda 314 ta flora turini o'z ichiga oladi, biroq u IUCN bilan birgalikda yakunlanmaganligi tushuniladi.

Quyidagi qonun hujjatlari litij-ion BESS tizimlari uchun ayniqsa muhim hisoblanadi:

“Chiqindilar to'g'risida”gi Qonun (2024-yildagi so'nggi o'zgartirishlar bilan) batareyalar chiqindilarini boshqarish va xavfli chiqindilar bilan ishlash bo'yicha qoidalarni o'z ichiga oladi.

“O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida”gi Qonun (2024-yil) BESS obyektlari hududida o'simlik qoplamini olib tashlash talab etiladigan holatlarda tegishli talablarni belgilaydi.

“Tuproqni muhofaza qilish va uning unumdorligini oshirish to'g'risida”gi Qonun (2024-yil) BESS poydevorlari va himoya/izolyatsiya hududlarini tashkil etish bilan bog'liq masalalarda qo'llaniladi.

Batareyali energiya saqlash tizimlari tarkibida xavfli komponentlar va elektrolitlar bo'lishi mumkin. Shu sababli, BESS obyektlari xavfli chiqindilarni boshqarish, tuproqni muhofaza qilish, to'kilishlarning oldini olish hamda ekologik ruxsat berish bo'yicha milliy talablarga muvofiq bo'lishi lozim. Ishlash muddati tugagan batareyalarni

boshqarish va utilizatsiya qilish amaldagi chiqindilar to'g'risidagi qonunchilik hamda ruxsat berish talablari asosida amalga oshirilishi kerak.

Boshqa me'yorlar loyihaga qo'llaniladigan:

O'zbekiston Respublikasi korxonalari uchun ifloslanish manbalarini inventarizatsiya qilish va atmosfera ifloslantiruvchi moddalar chiqindilarini normalashtirish bo'yicha yo'riqnoma" № 105, 15.12.2005.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 14-sonli qarori "Ekologik me'yorlar bilan loyihalarni ishlab chiqish va kelishish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash to'g'risida" (2014, 2022-yilda yangilangan);

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 430-sonli qarori (2017). "Yer osti suvlaridan foydalanish sohasidagi faoliyatni yanada tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida"

Prezidentning qarori O'zbekiston Respublikasining № PP-3823 (2018) "Suvdan foydalanish samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida".

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1050-sonli qarori "Elektr inshootlarini muhofaza qilish qoidalarini tasdiqlash to'g'risida" (2018);

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 02.10.2018-dagi 787-sonli qarori "Maishiy chiqindilarni boshqarish sohasidagi ish samaradorligini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida";

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 06.02.2019-dagi 95-sonli qarori "Chiqindilarni boshqarish sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida";

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PP-4422-sonli farmoni "Iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy soha energiya samaradorligini oshirish, energiya tejovchi texnologiyalarni joriy etish va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish bo'yicha jadallashtirilgan chora-tadbirlar to'g'risida" (2019, 2022-yilda o'zgartirilgan);

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining UP-5646-sonli farmoni "O'zbekiston Respublikasi yoqilg'i-energetika tarmog'i boshqaruv tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" (2019);

Vazirlar Mahkamasining qarori O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 05.09.2019-dagi 737-sonli qarori. "O'zbekiston Respublikasida ekologik monitoring to'g'risidagi nizom";

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PP-4142-sonli farmoni "O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" (2019, 2021-yilda o'zgartirilgan);

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PP-4477-sonli farmoni "O'zbekiston Respublikasini 2019–2030-yillarga yashil iqtisodiyotga o'tkazish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" (2019, 2022-yilda o'zgartirilgan);

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 711-sonli qarori "Energetika tashkilotlarining yong'in xavfsizligi qoidalarini tasdiqlash to'g'risida" (2020);

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori O'zbekiston, 07.09.2020-dagi 541-son, "Davlat ekologik ekspertizasi to'g'risidagi nizom";

Prezidentning PF-6035-sonli farmoni (2020) "Koronavirus pandemiyasini yumshatish, sanitariya-epidemiologik osoyishtalik tizimini tubdan takomillashtirish va jamoat salomatligini muhofaza qilish chora-tadbirlari to'g'risida"

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 95-sonli qarori "Ekologik xavfsizlikning umumiy texnik reglamentlarini tasdiqlash to'g'risida" (2020, 2022-yilda o'zgartirilgan);

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 452-sonli qarori “Qayta tiklanuvchi energiya manbalari qurilmalari va ular tomonidan ishlab chiqarilgan energiyani davlat hisobini yuritish chora-tadbirlari to'g'risida” (2020, 2022-yilda o'zgartirilgan);

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.09.2020-dagi PP-4845-sonli farmoni “Maishiy va qurilish chiqindilarini boshqarish sohasida hududni boshqarish tizimini takomillashtirish istiqbollari bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida”;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 28.01.2021-dagi 40-sonli qarori “Qurilish chiqindilari bilan ishlash tartibini takomillashtirish istiqbollari bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida”;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining UP-46-sonli farmoni “Respublikada ko'kalamzorlashtirish ishlarini jadallashtirish va daraxtlarni muhofaza qilishni yanada samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida” (2021, 2023-yilda o'zgartirilgan);

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PP-5063-sonli farmoni “O'zbekiston Respublikasida qayta tiklanuvchi va vodorod energiyasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida” (2021);

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 343-sonli qarori “Atrof-muhit ifloslanishini baholash tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida” (2021);

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 382-sonli qarori “Elektr energetikasi inshootlari va energetika tarmog'i tashkilotlari asosiy vositalaridan samarali foydalanishni tashkil etish to'g'risida” (2021);

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 30-dekabrda PF-46-sonli farmoni “Daraxt kesishga moratoriy”;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PP-436-sonli farmoni “O'zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha “yashil” iqtisodiyotga o'tkazishga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida” (2022);

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 21-fevraldagi 83-sonli qarori “BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlarini qabul qilish”;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 609-sonli qarori “O'zbekiston Respublikasi elektr stansiyalari va tarmoqlarini texnik ekspluatatsiya qilish qoidalarini tasdiqlash to'g'risida” (2022);

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining UP-220-sonli farmoni “Energiya tejoychi texnologiyalarni joriy etish va kichik quvvatli qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida” (2022);

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 609-sonli qarori “O'zbekiston Respublikasi elektr stansiyalari va tarmoqlarini texnik ekspluatatsiya qilish qoidalarini tasdiqlash to'g'risida” (2022);

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining UP-220-sonli farmoni “Energiya tejoychi texnologiyalarni joriy etish va kichik quvvatli qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida” (2022);

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining UP-165-sonli farmoni “O'zbekiston Respublikasining 2022–2026-yillarga mo'ljallangan innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida” (2022, 2023-yilda o'zgartirilgan);

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 16-fevraldagi PQ-57-sonli qarori “2023-yilda qayta tiklanuvchi energiya manbalari va energiya tejoychi texnologiyalarni joriy etishni jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”;

Vazirlar Mahkamasining 561-sonli qarori “Milliy yashil taksonomiyani tasdiqlash to'g'risida” (2023);

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining UP-199-sonli farmoni "Respublikada ko'kalamzorlashtirish darajasini yanada oshirish va umummilliy "Yashil Makon" loyihasini izchil amalga oshirish orqali ekologik barqarorlikni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida" (2023);

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 21.02.2024-dagi UP-37-sonli farmoni "O'zbekiston 2030" strategiyasini amalga oshirish bo'yicha davlat dasturi to'g'risida";

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 26.09.2024-dagi UP-149-sonli farmoni "Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida shaffoflikni ta'minlash va boshqaruv tizimini takomillashtirish istiqbollari to'g'risida";

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 04.01.2024-dagi UP-5-sonli farmoni "Chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish va ularning ekologik vaziyatga salbiy ta'sirini kamaytirish chora-tadbirlari to'g'risida";

Prezidentning PF-6035-sonli farmoni (2020) "Koronavirus pandemiyasini yumshatish, sanitariya-epidemiologik osoyishtalik tizimini tubdan takomillashtirish va jamoat salomatligini muhofaza qilish chora-tadbirlari to'g'risida"

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 5863-sonli farmoni "O'zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida";

Prezidentning 6024-sonli farmoni "O'zbekistonning 2020–2030-yillarga mo'ljallangan suv sektorini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida".

Vazirlar Mahkamasining 146-sonli qarori shaharsozlik faoliyati va boshqa noqishloq xo'jaligi maqsadlari uchun yer uchastkalarini ajratish tartiblarini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida (2011)"

Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 11-dekabrda 981-sonli qarori "O'zbekiston Respublikasi hududidagi suv havzalari uchun suvni muhofaza qilish zonalarini va sanitariya muhofaza zonalarini (SPZ) belgilash tartibi to'g'risidagi nizom"

Davlat me'yoriy standartlari

SanR&N № 0339-16 – O'zbekiston aholi punktlarini rejalashtirish va rivojlantirish bo'yicha sanitariya qoidalari va normalari;

SanPiN № 0329-16 – O'zbekiston Respublikasi sharoitida turar-joy hududlarini saqlash va obodonlashtirish sanitariya qoidalari va normalari;

SanR&N № 0022-22 – Qurilish ishlab chiqarishi va qurilish ishlarini tashkil etish uchun sanitariya qoidalari va gigiyena talablari;

SanR&N № 0318-15 – O'zbekiston Respublikasi hududidagi suv havzalarida suvni muhofaza qilish bo'yicha gigiyenik va epidemiyaga qarshi talablar;

SanR&N № 0255-08 – O'zbekistonda aholi uchun sog'liq xavflarini baholash maqsadida suv havzalari ifloslanishini gigiyenik baholashning asosiy mezonlari;

SanR&N 0202-06 – Maksimal suvdan foydalanishga ruxsatnomalar berish, oqava suv bilan suv havzalariga va yer yuzasiga tushadigan moddalarning ruxsat etilgan maksimal chiqindilari (MPD) loyihalarini ishlab chiqish va tasdiqlash tartibi;

SanN&R № 0350-17 – O'zbekiston Respublikasi joylarida atmosfera havosini muhofaza qilish bo'yicha sanitariya qoidalari va normalari;

SanR&N 0293-11 – O'zbekiston Respublikasi hududidagi aholi punktlari atmosfera havosida ifloslantiruvchi moddalarning ruxsat etilgan maksimal konsentratsiyalari (MPC) gigiyenik standartlari ro'yxati;

SanN&R № 0236-07 – Yuqori kuchlanishli elektr uzatish liniyalari yaqinida yashovchi odamlar uchun xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha sanitariya normalari va qoidalari;

SanPin № 0060-23 – Radiochastotali elektromagnit maydon manbalari bilan ishlash sanitariya qoidalari va normalari

SanR&N № 0212-06 – O'zbekistonning o'ziga xos sharoitida turli xil yerdan foydalanish turlari tuproqlari ifloslanish darajasini gigiyenik baholash;

SanR&N № 0183-05 – O'zbekistonning o'ziga xos tabiiy-iqlimiy sharoitida aholi punktlari hududlarida tuproq sifatiga gigiyenik talablar;

SanPiN № 0297-11 – O'zbekiston Respublikasi sharoitida aholi punktini qattiq maishiy chiqindilardan tozalash;

SanN&R O'zR № 0300-11 – O'zbekiston sharoitida sanoat chiqindilarini yig'ish, inventarizatsiya qilish, tasniflash, zararsizlantirish, saqlash va yo'q qilishni tashkil etish sanitariya qoidalari va normalari;

SanPiN O'zR № 0127-02 – Sanoat chiqindilarini inventarizatsiya qilish, tasniflash, saqlash va zararsizlantirish sanitariya qoidalari;

SanN&R O'zR № 0128-02 – O'zbekiston Respublikasi sharoitida zaharli sanoat chiqindilarining gigiyenik tasniflagichi;

SanPiN O'zR № 0368-19 – Jamoat hojatxonalarini loyihalash, qurish va ekspluatatsiya qilish sanitariya qoidalari va normalari;

SanPin № 0267-09 – O'zbekistonda turar-joy hududlari uchun ruxsat etilgan shovqin darajalari qoidalariga oid;

SanPin № 0120-01 – Sanoat uskunalaridan kelib chiqadigan shovqin darajalariga oid;

SanPiN № 0193-06 – Radiatsiya xavfsizligi normalari (NRB-2006) va radiatsiya xavfsizligining asosiy sanitariya qoidalari. Ishchilar, keng jamoatchilik va atrof-muhitni himoya qilish talablari, jumladan doza chegaralari mavjud sanitariya normalariga asoslanadi va MAGATening Radiatsiyadan himoya qilish va radiatsiya manbalari xavfsizligi: Xalqaro asosiy xavfsizlik standartlari, MAGATE xavfsizlik standartlari seriyasi № GSR 3-qism (2014) (GSR-3) da tavsiflangan xavfsizlik standartlarini hisobga oladi. Radioaktiv chiqindilarni boshqarishga oid radiatsiya normalari SanPiN № 0251-08 normasiga amal qiladi, radiologik atrof-muhit monitoringi esa SanPiN № 0361-18 standartiga muvofiq amalga oshiriladi;

SanPiN № 0251-08 – Radioaktiv moddalar va radioaktiv chiqindilar aylanmasini davlat ro'yxatidan o'tkazish va nazorat qilish tartibi to'g'risidagi nizomga oid (2009);

SanPiN № 0361-18 – Uran ishlab chiqarish radioaktiv chiqindilarini saqlovchi ob'ektlarda atrof-muhitni radioekologik monitoring qilish;

O'z DSt 1057:2004 – Transport vositalari. Texnik holatga xavfsizlik talablari;

KMK 3.01.02-00 – Qurilish xavfsizligi;

KMK 2.01.08-96 – Shovqindan himoya qilish;

KMK 2.04.01-98 – Binolarning ichki suv ta'minoti va kanalizatsiyasi;

KMK 2.04.03-97 – Kanalizatsiya. Tashqi tarmoqlar va inshootlar;

KMK 2.08.02-96 – Jamoat binolari va inshootlari;

KMK 3.01.02-00 – Qurilish xavfsizligi standartlari.

2025-yil 18-noyabrdagi PP-343-sonli Prezident farmoniga muvofiq, ilgari Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi qayta tuzilib, hozir O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mitasi sifatida belgilangan. Ushbu tashkiliy o'zgarishga qaramay, muassasaning funksiyalari va mas'uliyatlari o'zgarishsiz qoladi. Milliy qo'mita tabiatdan foydalanish, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi sohalarida davlat tartibga solishni amalga oshirishda davom etib, atrof-muhit siyosatlarini va me'yoriy asoslarini amalga oshirish va nazorat qilishda uzluksizlikni ta'minlaydi

2.12.8 Ijtimoiy talablar

Ijtimoiy baholash (SA) – loyiha tashabbuskori tomonidan ijtimoiy ta'sirlarni aniqlash, manfaatdor tomonlarning fikrlarini loyiha dizayniga kiritish uchun imkoniyat berish hamda amalga oshirish, monitoring va baholash uchun ishtirokchilik jarayonini yaratish maqsadida amalga oshiriladigan ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish jarayonidir.

O'zbekiston milliy qonunchiligida SAga oid hech qanday talab mavjud emas, shu sababli SA talab qilinsa, EA IFC PS5 talablari va/yoki tavsiyalari asosida SA jarayonini tashkil qiladi. SAga qo'llanilishi mumkin bo'lgan yagona milliy me'yoriy hujjat 2019-yil 28-dekabrdagi VM № 1046-sonli qaroriga muvofiq o'zgartirilgan, 2013-yil 15-fevraldagi Vazirlar Mahkamasining № 44-sonli "Kam ta'minlangan oilalarga ijtimoiy nafaqalar va moliyaviy yordam tayinlash va to'lash to'g'risidagi nizomni tasdiqlash to'g'risida"gi qaroridir.

Mehnat huquqlari va mehnat sharoitlari talablariga kelsak, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi fuqarolarning iqtisodiy va ijtimoiy huquqlari to'g'risidagi bobni o'z ichiga oladi va quyidagilarni bayon qiladi:

- i. Har bir kishi munosib mehnatga, kasb va mashg'ulotni erkin tanlashga, xavfsizlik va gigiyena talablariga javob beradigan qulay mehnat sharoitlariga, hech qanday kamsitishsiz va belgilangan eng kam ish haqidan past bo'lmagan adolatli mehnat haqiga, shuningdek qonunda belgilangan tartibda ishsizlikdan himoyaga ega. Eng kam ish haqi quyidagi zaruratni hisobga olgan holda belgilanadi: inson uchun munosib turmush darajasini ta'minlash. Homiladorlik yoki bola mavjudligi bilan bog'liq sabablarga ko'ra ayollarni ishga qabul qilishni rad etish, ularni ishdan bo'shatish va ish haqini kamaytirish taqiqlanadi. (42-modda);
- ii. Davlat fuqarolarning bandligini ta'minlash, ularni ishsizlikdan himoya qilish va qashshoqlikni kamaytirish choralarini ko'radi. Davlat fuqarolarning kasbiy tayyorgarligi va qayta tayyorlanishini tashkil etadi va rag'batlantiradi. (43-modda);
- iii. Majburiy mehnat sud qarori bilan tayinlangan jazoni ijro etish yoki qonunda nazarda tutilgan boshqa hollardan tashqari taqiqlanadi. Bolaning sog'lig'i, xavfsizligi, axloqi, ruhiy va jismoniy rivojlanishiga tahdid soluvchi, jumladan uning ta'lim olishiga to'sqinlik qiluvchi bolalar mehnatining har qanday shakli taqiqlanadi. (44-modda);
- iv. Har bir kishi dam olish huquqiga ega. Xodimlar ish vaqti davomiyligini, dam olish kunlari va ishlamaydigan bayramlarni, haq to'lanadigan yillik ta'tilni belgilash orqali dam olish huquqiga ega. (45-modda);
- v. Har bir kishi qarilikda, mehnat qobiliyatini yo'qotgan taqdirda, ishsizlikda, shuningdek boquvchisini yo'qotgan taqdirda va qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda ijtimoiy ta'minotga ega. Qonun bilan belgilangan pensiyalar, nafaqalar va boshqa turdagi ijtimoiy yordam miqdorlari rasman belgilangan minimal iste'mol xarajatlaridan past bo'lishi mumkin emas. (46-modda).

Mehnat munosabatlari uchun asosiy hujjat – **O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi**, 1996-yil aprelda joriy etilgan, so'nggi o'zgartishlar 2025-yil fevralda kiritilgan. U mehnat munosabatlarida kamsitmaslik, mehnat

huquqlarini himoya qilish, mehnat munosabatlari subyektlari, ishchilar va ish beruvchilar vakilligi, jamoa shartnomalari va jamoa muzokaralari, ishga joylashtirish, mehnat shartnomalari, ish vaqti, dam olish va ta'til, ish haqi, kafolat va kompensatsiya to'lovlari, mehnat intizomi, mehnat shartnomasi tomonlarining moddiy javobgarligi, mehnat muhofazasi, ayrim toifa ishchilarga qo'shimcha kafolatlar va imtiyozlar, mehnat nizolari va davlat ijtimoiy ta'minotiga oid qoidalarni qamrab oladi.

Kodeks mehnat munosabatlarini tartibga soladi va xodimlar, ish beruvchilar va davlat manfaatlari muvozanatini ta'minlaydi. Kodeksning asosiy tamoyillari: (i) mehnat huquqlari tengligi, mehnat va kasb sohasida kamsitishni taqiqlash; (ii) mehnat erkinligi va majburiy mehnatni taqiqlash; (iii) mehnat sohasida ijtimoiy sheriklik; (iv) mehnat huquqlarini ta'minlash va mehnat vazifalarini bajarish kafolati; (v) xodimning huquqiy holatini yomonlashtirishga yo'l qo'yilmasligi.

Ishga qabul qilish yoshi. Mehnat kodeksining 5-moddasida majburiy mehnat, ya'ni har qanday jazo tahdidi ostida ishni bajarishga majburlash taqiqlanishi bayon etilgan. Mehnat qilish huquqi 16 yosh va undan katta shaxslarga beriladi (20-modda). 25-modda ish beruvchilarning majburiy va bolalar mehnatining eng yomon shakllaridan foydalanishning oldini olish mas'uliyatini bayon qiladi. O'zbekiston Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 49 va 51-moddalari majburiy va bolalar mehnati to'g'risidagi yuqoridagi qoidalarni buzganlik uchun jarimalar belgilaydi.

Ish haqi va ushlab qolishlar. Shartnomalar va jamoa shartnomalari bajarilgan ishlar uchun kompensatsiya shakli va miqdorini belgilaydi. Xodimga beriladigan eng kam ish haqi qonunchilikda belgilangan eng kam oylik ish haqidan kam bo'lishi mumkin emas (qonuniy ravishda eng yuqori haq belgilanmagan). Xodim uchun noqulay yo'nalishda mehnat haqi shartlarini o'zgartirishga xodim roziligisiz yo'l qo'yilmaydi. O'zbekiston Respublikasi Hukumati tomonidan belgilangan hollardan tashqari, tovar bilan to'lash taqiqlanadi.

Ayollar. Qonun ish haqi sohasida kamsitishni taqiqlash va teng qiymatli ish uchun erkaklar va ayollarga teng haq to'lashni ta'minlashni ta'kidlaydi. Kodeks homiladorlik yoki bola mavjudligi sabablariga ko'ra ishga qabul qilishni rad etish yoki ish haqini kamaytirishni taqiqlaydi, ayollar uchun mehnat muhofazasi bo'yicha qo'shimcha choralarni, homilador ayollarni yengilroq yoki noqulay ishlab chiqarish omillari ta'sirini istisno qiluvchi ishga o'tkazishni, quyidagiga o'tkazishni o'z ichiga oladi: 2 yoshgacha bo'lgan bolaga g'amxo'rlik qiluvchi ota-onani yengilroq ishga, qisqartirilgan ish vaqti davomiyligi huquqiga, qo'shimcha dam olish kuni berilishiga va boshqa qoidalariga.

Ish vaqti. Standart ish haftasi **40 soat**, 18 yoshgacha bo'lgan shaxslar, I va II guruh nogironligi bo'lgan ishchilar, noqulay sharoitda ishlovchi xodimlar, ishi kuchaygan hissiy / ruhiy / asabiy zo'riqish bilan bog'liq ayrim ishchilar (tibbiyot xodimlari, o'qituvchilar va boshqalar), byudjet tashkilotida ishlovchi uch yoshgacha bo'lgan bola ota-onalaridan (vasiysidan) biri uchun kamroq ruxsat etiladi. Oddiy ish vaqtiga ega xodimlar uchun kunlik smena davomiyligi besh kunlik ish haftasi uchun 8 soat va olti kunlik ish haftasi uchun 7 soatni tashkil etadi. Kuniga soatlar soni va haftasiga kunlar soni ish beruvchi va xodim o'rtasidagi shartnomada/kelishuvda belgilanadi. Qonun shuningdek xodimga beriladigan dam olish turi va vaqti (masalan dam olish va ovqatlanish uchun tanaffuslar, dam olish kunlari, bayramlar), shuningdek dam olish vaqti hisoblanmaydigan ishdan ozod qilish vaqti (masalan tug'ruq ta'tili, vaqtinchalik mehnatga layoqatsizlik davri va boshqalar) to'g'risidagi qoidalarni o'z ichiga oladi. Qisqartirilgan ish vaqti nogironligi bo'lgan ishchilar yoki xavfli ish kabi ayrim toifa ishchilar uchun qo'llanilishi mumkin. Qo'riqlash, muhofaza qilish va smena asosidagi operatsiyalar hamda sog'liq va tibbiy favqulodda holatlar xodimlari soha bo'yicha maxsus istisnolarga ega. Smena asosidagi toifa ishchilariga smenalari orasida majburiy 12 soat dam olish berilishi kerak va ketma-ket ikkita smenaga yo'l qo'yilmaydi. Ularga rozilik va/yoki rasmiy buyruqlar berish sharti bilan dam olish kunlari va bayramlarda ishlashga ruxsat etiladi. Tungi ish soat 22:00 dan 6:00 gacha hisoblanadi. 12 soatlik smenalarda va tungi ishda qo'shimcha ish vaqtiga yo'l qo'yilmaydi.

Ta'til. Davlat bayramlaridan tashqari, xodimlar yiliga kamida 21 ish kuni haq to'lanadigan ta'til olishi kerak, 18 yoshgacha bo'lgan xodimlar va nogironligi bo'lgan xodimlar (I va II guruhlar) – 30 kalendar kuni. Qo'shimcha ta'til kunlari nosog'lom va noqulay mehnat sharoitlarida, noqulay iqlim sharoitlarida ishlovchilarga, kompaniya/sektorning uzoq muddatli xodimlariga, boshqa guruhlariga beriladi.

Qo'shimcha ish. Qonun qo'shimcha ish uchun kompensatsiya oddiy ish haqidan kamida ikki baravar to'lanishini belgilaydi. Yangilangan mehnat me'yoriga ko'ra, qo'shimcha ish davomiyligi kuniga 4 soatdan oshmasligi kerak, umumiy davomiylik cheklanmagan. 4 soatdan oshish smenali ish tartibi joriy etilishi kerakligini bildiradi. Ish beruvchi xodimning qo'shimcha ish soatlari aniq qayd etilishini ta'minlashga majburdir. Ish smenasi 12 soat davom etganda, shuningdek zararli va xavfli sharoitlarda ishlashda qo'shimcha ishga yo'l qo'yilmaydi.

Mehnat nizolari. Mehnat qonunchiligi va boshqa mehnat to'g'risidagi huquqiy hujjatlar, mehnat shartnomasini qo'llashga oid individual mehnat nizolarini ko'rib chiqish tartibi Mehnat kodeksi bilan belgilanadi, sudlarda mehnat nizolari bo'yicha ishlarni ko'rib chiqish tartibi esa qo'shimcha ravishda Fuqarolik protsessual kodeksi bilan belgilanadi. Individual mehnat nizolari mehnat nizolari bo'yicha komissiyalar yoki sud tomonidan ko'rib chiqiladi. Xodim o'z xohishiga ko'ra mehnat nizosini mehnat nizolari qo'mitasi bilan yoki bevosita sud bilan hal qilish huquqiga ega. Har qanday individual mehnat nizosi ko'rib chiqishning istalgan bosqichida O'zbekiston Respublikasining "Mediatsiya to'g'risida"gi qonuniga muvofiq mediatorga yuborilishi mumkin.

Mehnat kodeksi talablariga rioya qilish ustidan nazorat va monitoring hamda fuqarolarning mehnat huquqlarini himoya qilish quyidagi huzuridagi Davlat mehnat inspeksiyasi tomonidan amalga oshiriladi: **O'zbekiston Respublikasi Bandlik va kambag'allikni qisqartirish vazirligi**, va uning hududiy quyi tuzilmalari. Bandlik va kambag'allikni qisqartirish vazirligi mehnat, bandlik va ijtimoiy himoya siyosatini ishlab chiqish uchun mas'ul asosiy muassasadir. Vazirlik mehnat bozorini rivojlantirish va tartibga solish hamda aholi bandligini ta'minlash, mehnat munosabatlari va mehnat muhofazasini tartibga solish, aholi uchun ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish va nogironligi bo'lgan shaxslarni tibbiy-ijtimoiy reabilitatsiya qilish vazifasini bajaradi.

O'zbekistonda mehnatni tartibga soluvchi boshqa milliy qonunchilik:

"Mehnat muhofazasi to'g'risida"gi qonun, 2016-yil 22-sentabrda qabul qilingan, u ish beruvchilar va ishchilar mas'uliyatini kuchaytirish, jamoat organlarining mehnat sharoitlari va xavfsizligini to'g'ri kuzatishni ta'minlash vakolatlarini belgilash, jamoat nazorati samaradorligini oshirish hamda amaldagi qonunning ayrim qoidalarini yangi qabul qilingan qonun hujjatlari talablariga muvofiq zamonaviy bozor iqtisodiyotiga moslashtirish orqali mehnat muhofazasi tizimini yanada takomillashtiradi. Qonun mehnat muhofazasi sohasida davlat siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilaydi, mehnat muhofazasi sohasida maxsus vakolatli davlat organi vakolatlarini belgilaydi, xodim va ish beruvchining huquq va majburiyatlarini ko'rsatadi, shuningdek ish joylarini mehnat sharoitlariga ko'ra attestatsiya qilish, majburiy tibbiy ko'riklar, ishdagi baxtsiz hodisalar va kasb kasalliklarini tergov qilish va qayd etish, mehnat muhofazasiga rioya qilish ustidan davlat nazorati va kasaba uyushmalari huquqlari to'g'risidagi qoidalarini o'z ichiga oladi.

Mehnat muhofazasi va xavfsizligi (OHS) qonunchiligi Mehnat kodeksi, Mehnat muhofazasi va xavfsizligi to'g'risidagi qonun, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari, mehnat muhofazasi va xavfsizligi standartlari, ijro etuvchi davlat organlari tomonidan o'z vakolatlari doirasida farmon, ijro buyrug'i, nizom, direktiva, qoidalar va boshqalar shaklida qabul qilingan qarorlarni o'z ichiga oladi.

Xavfli ishlab chiqarish ob'ektlarida mehnat xavfsizligi to'g'risidagi qonun, 2006-yil 25-avgustda qabul qilingan, u korxona salohiyatini oshirish va baxtsiz hodisalarning oldini olish maqsadida xavfli ishlab chiqarish ob'ektlarini xavfsiz ekspluatatsiya qilishni ta'minlashning huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy shartlarini belgilaydi.

Aholi bandligi to'g'risidagi qonun (13.01.1992, yangi tahrir №ZRU-36, 21.06.2006, yangi tahrir oxirgi o'zgartirish 20.10.2020). U barcha mulk shakllaridagi korxonalar, muassasalar, tashkilotlar tomonidan, jumladan jismoniy shaxslar tomonidan mehnat shartnomalari bilan ishga olingan shaxslarning mehnat munosabatlari

tartibga soladi. Ushbu qonun xodimlar va ish beruvchilar manfaatlarini hisobga olib, mehnat bozorining samarali ishlashini, adolatli va xavfsiz mehnat sharoitlarini, mehnat huquqlari va xodimlar sog'lig'ini himoya qilishni ta'minlaydi, mehnat unumdorligining o'sishiga, ish sifatining oshishiga, shu asosda aholining farovonligi va ijtimoiy turmush darajasini ko'tarishga ko'maklashadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 13-oktabrdagi UP-5553-sonli farmonini ijro etish maqsadida *“Ish haqi, pensiyalar, stipendiyalar va nafaqalar miqdorini oshirish to'g'risida”* va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 16-iyuldagi 538-sonli qarori *“Amal qilishni to'xtatayotgan idoraviy umummajburiy hujjatlar o'rniga yangi me'yoriy va boshqa hujjatlarni ishlab chiqish bo'yicha harakatlar rejasini tasdiqlash to'g'risida,”* O'zbekiston Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 6-sentabrdagi 743-sonli qarori *“Mehnat bozorida mehnat munosabatlarini tartibga solish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”*, harorat 35°C dan yuqori bo'lgan kunlarning o'rtacha soni, past yog'ingarchilik darajasi, yer osti suvlari zaxirasi tanqisligi, chang bo'ronlari chastotasi va tabiiy radiatsiya foni bilan belgilanadigan og'ir tabiiy va iqlimiy sharoitlarga ega mintaqalar uchun qo'shimcha ish haqi va qo'shimcha yillik ta'til kunlarini nazarda tutadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 349-sonli qarori **“O'zbekistonda majburiy mehnatni bartaraf etish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”** (10.05.2018, oxirgi o'zgartish 31.12.2018) va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1066-sonli qarori **“O'zbekiston Respublikasida Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”** (31.12.2018, oxirgi o'zgartish 02.03.2022) majburiy mehnat turlari, davlat tashkilotlari turlari va ularning xodimlari, mahalliy hokimiyatlar (hokimiyatlar) monitoring mexanizmi to'g'risida taqiqlaydi va batafsil ma'lumot beradi. Ushbu qarorga ko'ra, Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi huzurida tashkil etilgan Jamoat ishlari jamg'armasining moliyaviy resurslari O'zbekistonda har qanday jamoat ishlari uchun ishlatiladi.

Litsenziyalash, ruxsat berish va xabardor qilish tartiblari to'g'risidagi qonun (14.07.2021-dagi LRU-701). Ushbu qonunning maqsadi litsenziyalash, ruxsat berish va xabardor qilish tartiblari sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdir. Ushbu qonun quyidagilarga oid munosabatlarga qo'llanilmaydi: intellektual mulk obyektlaridan foydalanish, shuningdek kompleks tadbirkorlik litsenziyasi shartnomasi (franchayzing shartnomasi) asosida amalga oshiriladigan tadbirkorlik faoliyati; tadbirkorlik subyektlari, bitimlar, huquqlar va mulkni davlat ro'yxatidan o'tkazish va qayd etish; akkreditatsiya, sertifikatlashtirish, standartlashtirish, metrologiya va texnik tartibga solish; davlat ekologik ekspertizasi; va boshqalar.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori **O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksini amalga oshirish uchun normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida** (14.11.2024 № 758). Ushbu qaror O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksini amalga oshirish bo'yicha quyidagi normativ-huquqiy hujjatlar ro'yxatini o'z ichiga oladi:

- 1-ilovaga muvofiq jamoa shartnomalarini xabardor qilish tartibida ro'yxatga olish to'g'risidagi nizom;
- 2-ilovaga muvofiq mehnat shartnomasining standart shakli;
- 3-ilovaga muvofiq qarindoshlar ishini cheklash qoidalarini qo'llanilmasligi mumkin bo'lgan davlat tashkilotlari xodimlari ro'yxati;
- 4-ilovaga muvofiq maxsus ishlarda qisqartirilgan ish vaqtiga ega xodimlar ro'yxati;
- 5-ilovaga muvofiq ayrim hollar uchun xodimlarning o'rtacha ish haqini hisoblash xususiyatlari to'g'risidagi nizom;
- 6-ilovaga muvofiq ijodiy ta'til berish tartibi to'g'risidagi nizom;
- 7-ilovaga muvofiq masofadan ishlovchi xodim bilan yozma mehnat shartnomasi namunasi;

- Ayniqsa zararli va ayniqsa xavfli mehnat sharoitlari bilan ishlovchi xodimlar uchun ish vaqti davomiyligi 8-ilovaga muvofiq belgilanadi;
- 9-ilovaga muvofiq olti oydan ortiq davom etadigan davr (mavsum) davomida bajarilishi mumkin bo'lgan ayrim mavsumiy ishlar ro'yxati;
- 10-ilovaga muvofiq mavsumiy ish uchun mehnat shartnomasining standart shakli;
- 11-ilovaga muvofiq xodim va yakka tartibdagi tadbirkor o'rtasidagi yozma mehnat shartnomasi namunasi;
- 12-ilovaga muvofiq tasdiqlanadigan uy xodimi bilan tuziladigan mehnat shartnomasining standart shakli.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori **O'zbekiston Respublikasi Hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida** (27.12.2024 № 891). Ushbu qarorda O'zbekiston Respublikasi Hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritilganligi bayon etilgan⁴².

O'zbekistondagi xorijiy (migrant) ishchilar Mehnat kodeksi bilan tartibga solinadi, u ularning ish bilan ta'minlanishini aniq qamrab oladi – agar ular muomala layoqati, minimal ish yoshi va mehnat shartnomasiga ega bo'lish kabi standart bandlik mezonlariga javob bersa, barcha mehnat himoyalari qo'llaydi. Ular O'zbekiston fuqarolari bilan teng mehnat huquqlaridan, jumladan mehnat haqi, ish vaqti, mehnat xavfsizligi va Mehnat kodeksi hamda 2021-yilgi “Chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquqiy holati to'g'risida”gi qonunning 15-moddasiga muvofiq ijtimoiy himoyadan foydalanadilar. Biroq, ayrim lavozimlar – ayniqsa davlat boshqaruvi yoki milliy xavfsizlikda – qonuniy ravishda O'zbekiston fuqarolari uchun ajratilishi mumkin. Qonuniy ravishda ishga joylashish uchun chet el fuqarolariga amaldagi ish ruxsatnomasi va odatda mehnat vizasi kerak bo'ladi.

Quyidagilarga kelsak: yerdan foydalanish va ko'chirish, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi tegishli qonunchilik qismlarini o'z ichiga oladi:

Yer kodeksi (1998-yil 30-aprel): Yer kodeksi (YK) O'zbekistonda yerga oid masalalar uchun asosiy me'yoriy asosdir. YK yer uchastkalarini ajratish, o'tkazish va sotishni tartibga soladi, yerga mulkchilik va huquqlarni belgilaydi. U yerni boshqarishda turli davlat organlarining (Vazirlar Mahkamasi, viloyat, tuman, shahar hokimiyati) mas'uliyatlarini; yer egasi, foydalanuvchi, ijarachi va mulkdorning huquq va majburiyatlarini; yer toifalari turlarini, yer olish va tovon, yer nizolarini hal qilish va yerni muhofaza qilishni tavsiflaydi. YK shuningdek yer uchastkasiga bo'lgan huquqlarni tugatish, yer uchastkasini davlat va jamoat ehtiyojlari uchun olib qo'yish va olish shartlarini hamda yer qonunchiligini buzgan holda yer uchastkasini olib qo'yish shartlarini belgilaydi:

- Yuridik shaxslar yerga doimiy egalik, doimiy foydalanish, muddatli (vaqtinchalik) foydalanish, ijara va mulkchilik shaklida huquqlarga ega bo'lishlari mumkin (17-modda).
- Doimiy yer egaligi qishloq xo'jaligi va o'rmon xo'jaligi uchun, shuningdek qonunda ruxsat etilgan bo'lsa boshqa maqsadlar uchun korxonalar, muassasalar va tashkilotlarga beriladi (20-modda).
- Doimiy yoki muddatli yerdan foydalanish noqishloq xo'jaligi subyektlariga, xalqaro kompaniyalar/uyushmalar/tashkilotlarga berilishi mumkin (20-modda).
- Yer ijarasi muddatli, haq to'lanadigan egalik bo'lib, ijara shartnomasi shartlari bo'yicha yerdan foydalanishdir. Yer quyidagilar tomonidan ijaraga beriladi: *hokimlar* tuman va shaharlar hokimlari

⁴² <https://lex.uz/en/docs/7289474>

tomonidan O'zbekiston Respublikasidagi yuridik shaxslarga (24-modda, Ijara to'g'risidagi qonunning 1-moddasi).

- Yerga mulkchilik qonunga ko'ra savdo va xizmat ko'rsatish ob'ektlarini ular joylashgan yer uchastkasi bilan birga xususiyashtirish natijasida yuzaga keladi (18-modda).
- Qishloq xo'jaligi yeri fermer xo'jaligini yuritish uchun yakka tartibdagi fermerlarga (yuridik shaxs sifatida ko'riladi) va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi bilan shug'ullanuvchi kompaniyalarga ajratilishi mumkin (46-modda). Fermer xo'jaligiga ajratilgan yer xususiyashtirish, sotish, hadya qilish yoki ayirboshlashga bo'ysunmasligi mumkin. Yer ijarachilari yoki foydalanuvchilari yer uchun to'lashlari kerak va sifat, joylashuv va sug'orish tizimlari mavjudligi asosida hisoblangan yillik yer solig'i undiriladi (28-modda). Ijaraga oluvchilar yer solig'iga teng ijara haqini to'laydi. Yer kodeksi yer ijarachilari, ijaraga oluvchilar, foydalanuvchilar va mulkdorlar yer olish yoki ekspropriatsiya bilan bog'liq yo'qotishlar va zararlar uchun tovon olishga, jumladan boy berilgan foydaga haqli ekanligini belgilaydi (41-modda).

Uy-joy kodeksi (1998-yil 24-dekabr): Uy-joy kodeksi fuqarolar, yuridik shaxslar, davlat organlari va mahalliy hokimiyat organlarining turar-joyga mulkiy huquq, egalik va foydalanish huquqining yuzaga kelishi, amalga oshirilishi, o'zgarishi va tugashiga oid munosabatlarini; uy-joy fondini hisobga olishni; uy-joy fondining xavfsizligi, tarkibi va ta'mirini ta'minlashni; fuqarolarning uy-joy qonunlariga rioya qilishini va uy-joy fondidan maqsadli foydalanishni nazorat qilishni tartibga soladi. 27-modda uylari buzilgan ta'sirlangan shaxslarga, agar ularning turar-joy yeri jamoat foydalanishi uchun olinsa, teng qiymatdagi uy-joy berilishini nazarda tutadi. Modda bunday ta'sirlangan shaxslar yo'qotilgan ob'ektlar, inshootlar, ekinlar, daraxtlar va boshqa yo'qotishlar uchun tovon olishini kafolatlaydi. Kodeksning 28-moddasi davlat va jamoat ehtiyojlari uchun yer uchastkalarini olishda "yer evaziga yer" tovon shartlarini belgilaydi.

Fuqarolik kodeksi: Kodeks fuqarolik huquqlari va majburiyatlarining yuzaga kelishi qonunchilikda nazarda tutilgan asoslardan kelib chiqishini va davlat ro'yxatidan o'tkazilishi lozim bo'lgan mulkiy huquqlar, agar qonunda boshqacha belgilanmagan bo'lsa, mulkka tegishli huquqlar ro'yxatga olingan paytdan boshlab yuzaga kelishini tavsiflaydi. Xuddi shunday, ko'chmas mulkka egalik huquqi va boshqa huquqlar, ularning yuzaga kelishi, o'tishi, cheklanishi va tugashi davlat ro'yxatidan o'tkazilishi lozim. Asosan, mulkka bo'lgan huquq faqat davlat ostida ro'yxatga olingan taqdirdagina saqlanadi.

Avtomobil yo'llari to'g'risidagi qonun: Ushbu qonun avtomobil yo'llarini loyihalash, qurish, rekonstruksiya qilish, ta'mirlash, saqlash va ekspluatatsiya qilish bilan shug'ullanadi. Qonunning 24-moddasi avtomobil yo'lga tutash yer uchastkalari yer egalari, mulkdorlari va foydalanuvchilarining majburiyatlarini belgilaydi.

Soliq kodeksi: Soliq kodeksi (SK) jismoniy va yuridik shaxslarga oid soliqqa tortish uchun me'yoriy asosdir. Ushbu qonun ushbu SKda nazarda tutilgan mol-mulk solig'i, daromad solig'i va boshqa soliqlardan chegirmalar qo'llash yoki ozod qilish nuqtai nazaridan zaif aholi guruhi uchun tovonni tartibga soladi.

Davlat ehtiyojlari uchun yer olish tartiblari to'g'risidagi qonun, № 781, 2022-yil 29-iyun: Qonun jismoniy shaxslar va yuridik shaxslar tomonidan umrbod meros qilib qoldiriladigan egalik, doimiy egalik, doimiy foydalanish, vaqtinchalik foydalanish yoki ijara huquqi asosida foydalaniladigan yer uchastkalarini olish va ular uchun tovonni tartibga soladi. Qonun jismoniy shaxslar va yuridik shaxslarning xususiy yerlariga taalluqli emas (1-modda).

- Agar O'zbekiston hukumati va xorijiy subyekt o'rtasida xalqaro shartnoma bo'lsa, yer olish tartiblari xalqaro shartnomada ko'rsatilgan tartibga amal qiladi (2-modda).
- Jamoat ehtiyojlari. Qonunga ko'ra, quyidagilar jamoat ehtiyojlari hisoblanadi: (i) mudofaa va davlat xavfsizligi ehtiyojlari, muhofaza etiladigan tabiiy hududlar, erkin iqtisodiy zonalar, erkin savdo zonalarini yaratish va ishlashi uchun yer berish; (ii) O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalaridan kelib

chiqadigan majburiyatlarni amalga oshirish; (iii) foydali qazilma konlarini qidirish va o'zlashtirish (keng tarqalgan foydali qazilma konlari bundan mustasno); (iv) milliy va mahalliy ahamiyatga ega yo'llar va temir yo'llar, aeroportlar, aerodromlar, aeronavigatsiya inshootlari va aviatsiya texnologiyalari markazlari, temir yo'l transporti ob'ektlari, ko'priklar, metrolar, tunnellar, energetika va aloqa tizimi muhandislik inshootlari va liniyalari, kosmik faoliyat, magistral quvurlar, muhandislik va aloqa tarmoqlari, sug'orish va melioratsiya tizimlarini qurish (rekonstruksiya qilish); (v) O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti hisobidan ob'ektlar qurish nuqtai nazaridan aholi punktlarining tasdiqlangan bosh rejalarini amalga oshirish; (vi) markazlashtirilgan investitsiyalar hisobidan hukumatning investitsiya dasturlarida ko'rsatilgan davlat ta'limi, sog'liqni saqlash, madaniyat va tibbiy-ijtimoiy xizmat ko'rsatish muassasalari binolari va inshootlarini qurishni o'z ichiga olgan loyihalarni amalga oshirish. Yer uchastkalarini jamoat ehtiyojlari deb talqin qilingan boshqa har qanday maqsadlar uchun olish taqiqlanadi.

- Jamoat ehtiyojlari uchun yer olishda amal qilinishi kerak bo'lgan asosiy tamoyillar (5-modda): (i) qonuniylik; (ii) mulkiy huquqlarning ustuvorligi; (iii) ochiqlik va shaffoflik; (iv) tovon kafolati.
- Yo'qotishlarni qoplash markazlashtirilgan jamg'armasi. Zararlar uchun tovonlar "Yo'qotishlarni qoplash markazlashtirilgan jamg'armasi"dan to'lanadi. Jamg'arma direktorlar kengashi quyidagi funksiyalarga ega:
 - i) yer olish uchun asoslovchi hujjatlarni ko'rib chiqish;
 - ii) jamoat ehtiyojlari uchun yer uchastkalarini olish munosabati bilan jismoniy va yuridik shaxslarga yo'qotishlar uchun tovonni moliyalashtirish to'g'risida qaror qabul qilish;
 - iii) mablag'larni jamg'arish va undan foydalanish prognozlarini ko'rib chiqish hamda ularni keyingi yil uchun tasdiqlash;
 - iv) barqaror daromad jamg'arishni va jismoniy hamda yuridik shaxslarga yo'qotishlar uchun tovonni o'z vaqtida moliyalashtirishni ta'minlash (10-modda).
- Tovu komissiyalari. Tovu komissiyalari a'zolari Deputatlar kengashlari tomonidan tasdiqlanadi va 17 kishidan iborat bo'ladi: (i) 10 nafar mahalliy deputat; (ii) 3 nafar NNT vakili; (iii) 1 nafar mahalliy Iqtisodiy rivojlanish bo'limi; (iv) 1 nafar mahalliy moliya bo'limi; (v) 1 nafar mahalliy kadastr bo'limi; (vi) viloyat darajasidagi *hokimiyat*.
- Komissiya funksiyalari quyidagilarni o'z ichiga oladi: (i) tovonni o'z vaqtida to'lashni muntazam kuzatish va berilgan tovonlarni qayd etish; (ii) tovonlarni to'lashda kechikishlar yoki to'liq to'lanmaganlik hollarida mahalliy Deputatlar kengashlarini xabardor qilish; (iii) tovon berish bilan bog'liq nizolarni sudgacha hal qilishda yordam; (iv) tovon berish bilan bog'liq nizolar bo'yicha maslahat qarorlari.
- Asoslovchi hujjatlarni tayyorlash. Yer olish uchun asoslovchi hujjat tayyorlanishi kerak. Hujjatlar yer olishni boshlovchi tashkilot tomonidan tayyorlanadi va ko'rib chiqish uchun mahalliy hokimiyatlarga taqdim etiladi. Ko'rib chiqqandan so'ng, *hokimiyatlar* hujjatlarni (i) mahalliy qurilish va (ii) kadastr bo'limiga hujjatlarni ko'rib chiqish va olinadigan yer uchun batafsil texnik hujjatlarni tayyorlash so'rovi bilan topshiradi. Ikki bo'lim 10 kun ichida batafsil texnik hujjatlarni tayyorlashi kerak. Keyin, mahalliy *hokimiyatlar* hokimiyatlar ob'ektlarga tashrif buyuradi va tovonning taxminiy qiymati hamda yer olish bilan bog'liq boshqa xarajatlarni tayyorlaydi.
- Tovu va boshqa xarajatlarning taxminiy qiymati hamda asoslovchi hujjatlar ko'rib chiqish va mablag'larni zaxiraga qo'yish to'g'risida qaror qabul qilish uchun "Yo'qotishlarni qoplash markazlashtirilgan jamg'armasi" direktorlar kengashiga taqdim etiladi. Ko'rib chiqqandan so'ng kengash mahalliy *hokimiyat* hokimiyatlarni qabul qilingan qaror to'g'risida 10 kun ichida xabardor qiladi

(15-modda). Keyin, direktorlar kengashi qarori bilan hujjatlar 3 kun ichida mahalliy Deputatlar kengashlariga taqdim etiladi (16-modda). Deputatlar kengashi yer olishning ushbu qonun shartlariga muvofiqligi uchun asoslovchi hujjatlarni ko'rib chiqadi. Ko'rib chiqish majlisi jamoatchilik uchun ochiq bo'lib, ommaviy axborot vositalari ishtirokida o'tkaziladi. Ochiq muhokama to'g'risidagi ma'lumot ommaviy axborot vositalarida e'lon qilinadi. Deputatlar kengashi qonun shartlari buzilgan deb hisoblasa, yer olish jarayonini bekor qilishi mumkin. Asoslovchi hujjatlar bir oydan keyin kengashga qayta taqdim etilishi mumkin. Agar kengash yer olish jarayonini ikkinchi marta bekor qilsa, muayyan yer uchastkasini olish uchun asoslovchi hujjatlar faqat 5 yildan keyin qayta taqdim etilishi mumkin (18-modda).

- Ochiq muhokamalar. Mahalliy Deputatlar kengashi va ta'sirlangan shaxslar o'rtasidagi ochiq muhokamalar kengashning muhokama to'g'risidagi sanasidan keyin 1 oy ichida o'tkaziladi. Ta'sirlangan shaxslar muhokamalar joyi va sanasi to'g'risida muhokamadan kamida 7 kun oldin xabardor qilinishi kerak. Muhokamalar joyi va sanasi ommaviy axborot vositalarida, jalb qilingan davlat tashkilotlari veb-saytlarida va ijtimoiy tarmoqlarda e'lon qilinadi. Muhokama jarayonini suratga olish mumkin. Muhokama jarayonini suratga olish/rasmga olishni taqiqlashga yo'l qo'yilmaydi. Muhokama joyi ta'sirlangan shaxslar yashash joyiga eng yaqin joyda joylashgan bo'lishi kerak. Agar ta'sirlangan shaxslarning 2/3 qismi muhokamada ishtirok etsa, ochiq muhokama o'tkazilgan hisoblanadi. Ishtirok etgan tomonlar va ta'sirlangan shaxslar tomonidan imzolangan muhokama bayonnomasi jalb qilingan davlat tashkilotlari veb-saytlarida e'lon qilinadi.
- Muhokama bayonnomasidan keyin 1 oy ichida mahalliy Deputatlar kengashlari yer ajratish to'g'risida qaror loyihasini tayyorlaydi, u quyidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi: (i) olingan yer uchastkasining geografik koordinatalari; (ii) yerni olib qo'yish asoslari va maqsadlari; (iii) olingan yer uchastkasida joylashgan buziladigan ko'chmas mulk ob'ektlari va ularning egalari to'g'risidagi ma'lumot; (iv) olingan yer uchastkasida amalga oshiriladigan loyiha va ishlar tavsifi, jumladan quriladigan ob'ektlar to'g'risidagi ma'lumot, loyiha va ishlarning boshlanishi va tugashi jadvali; (v) yer uchastkasini olish bilan bog'liq boshqa masalalar, jumladan ta'sirlangan shaxslarga tovon berish. Keyin, qaror loyihasi ko'rib chiqish va qarorning qonun shartlariga muvofiqligi to'g'risida xulosa olish uchun mahalliy huquq bo'limiga taqdim etiladi. Ijobiy xulosa olingandan so'ng qaror loyihasi mahalliy Deputatlar kengashi tomonidan muhokama qilinadi. Agar kengash deputatlarining 2/3 qismi uni ma'qullasa (yoqlab ovoz bersa), qaror qabul qilingan hisoblanadi. Agar qaror loyihasi deputatlarning 2/3 qismi tomonidan ma'qullanmasa, yer olish jarayoni bekor qilinadi. Xuddi shu yer olish jarayoni faqat 5 yildan keyin qayta tiklanishi mumkin. Qabul qilingan/rad etilgan qaror ommaviy axborot vositalarida e'lon qilinadi. Qaror ta'sirlangan aktivlarni buzish uchun asos sifatida ko'rib chiqilishi mumkin emas.
- Ta'sirlangan shaxs bilan kelishuv. Kelishuv tovon to'lovi turlari, miqdori va muddatini, shuningdek ta'sirlangan shaxs tomonidan ta'sirlangan yerni bo'shatish muddatini o'z ichiga oladi. Ta'sirlangan yerni bo'shatish vaqti ta'sirlangan shaxs tovonni to'liq olgan sanadan keyin 6 oydan oshmasligi kerak. Ta'sirlangan yer uchastkasidagi aktivlarni buzishga faqat mahalliy quyidagining imzolangan ruxsatidan keyin yo'l qo'yiladi: *hokimiyat*. Agar ta'sirlangan shaxs bilan kelishuv imzolanmasa, ta'sirlangan shaxs yer uchastkasi va aktivlardan foydalanishni davom ettirishi mumkin. Yer uchastkasi gaz, suv, issiqlik, elektr ta'minoti va boshqalar kabi kommunikatsiyalardan uzilishi mumkin emas va ta'sirlangan shaxsning ta'sirlangan yer uchastkasiga kirishi uni kelishuvni imzolashga majburlash maqsadida to'sib qo'yilishi mumkin emas.
- Tovonlar. Quyidagilar qoplanadi: (i) olingan yer uchastkasida joylashgan inshootlar (ruxsat etilgan va ruxsat etilmagan inshootlar) ning bozor qiymati; (ii) olingan yer uchastkasi uchun yerdan foydalanish huquqining bozor qiymati (qishloq xo'jaligi yer uchastkalarini ijaraga olish huquqi bundan mustasno); (iii) olingan yer uchastkasida joylashgan ko'p yillik ekinlarning bozor qiymati; (iv) ko'chish bilan bog'liq

xarajatlar, jumladan vaqtinchalik ijara; (v) ta'sirlangan yerdan boy berilgan foyda; (vi) yer olish tufayli yuzaga kelishi mumkin bo'lgan boshqa xarajatlar va yo'qotishlar.

- Norasmiy foydalaniladigan yer uchastkasida joylashgan ruxsatsiz inshootlar quyidagi shartlarda qoplanadi: (i) mudofaa, davlat xavfsizligi, muhofaza etiladigan tabiiy hududlar, erkin iqtisodiy zonalar, erkin savdo zonalarini yaratish va ishlashi ehtiyojlari uchun yer olish; (ii) ta'sirlangan shaxs yer uchastkasidan 15 yil davomida uzluksiz foydalangan bo'lsa; va (iii) ta'sirlangan shaxs ushbu inshootlar uchun soliq to'lab kelgan bo'lsa.
- Qo'shimcha nafaqa: Ta'sirlangan shaxslarga ta'sirlangan yer uchastkasida joylashgan ko'chmas mulk inshootlari qiymatining 5 foiziga teng qo'shimcha bir martalik nafaqa to'lanadi. Ushbu nafaqa yer uchastkasini olish tufayli yetkazilgan noqulayliklar uchun (23-modda).
- Tovon turlari:
 - i) pul tovon, jumladan turar-joy va noturar-joy binolarini vaqtinchalik ijaraga olish uchun;
 - ii) boshqa ko'chmas mulk berish; (iii) ta'sirlangan shaxs bilan kelishuvda kelishilgan boshqa tovon turlari; (iv) buzilganlar uchun tovon sifatida yangi inshootlar. Tovu turli xil tovon turlarini o'z ichiga olishi mumkin (24-modda).
- Agar turar-joy yer uchastkasi olinsa, ta'sirlangan shaxsga xuddi shu hududda yoki ta'sirlangan shaxs hal qilgan boshqa hududda ekvivalent turar-joy inshootlari bilan turar-joy yer uchastkasi beriladi. Ta'sirlangan shaxsga tovon berilgan uyga ko'chib o'tguncha turar-joy maydonini ijaraga olish uchun tovon beriladi (25-modda).
- Monitoring. Tovu komissiyalari tovonlarni o'z vaqtida to'lashni muntazam kuzatadi va to'langan tovonlarni maxsus onlayn axborot tizimi orqali qayd etadi. Tovu to'lovlari buzilgan taqdirda, Tovu komissiyasi masalani majlisda muhokama qiladi. Qaror chora ko'rish uchun yer olishni boshlovchiga yuboriladi. Komissiya majlisi ta'sirlangan shaxslar va jamoatchilik ishtirokida ochiq bo'ladi. Tovu to'lovlaridagi qoidabuzarlik to'g'risidagi ma'lumot ham mahalliy Deputatlar kengashiga taqdim etiladi.
- Baholash. Ta'sirlangan aktivlarni baholash yer olish to'g'risida qaror qabul qilingandan keyin va ta'sirlangan shaxs bilan kelishuv imzolanishidan oldin amalga oshiriladi. Baholash baholash tashkiloti tomonidan amalga oshiriladi. Yerdan foydalanish huquqini baholash faqat yerdan foydalanish huquqining davlat ro'yxatga olinishi asosida amalga oshiriladi. Takroriy baholashga birinchi baholashdan olti oy keyin yo'l qo'yiladi. Baholash xarajati yer olishni boshlovchi tomonidan qoplanadi (29-modda).
- Ta'sirlangan aktivlarni buzishga quyidagi bosqichlardan keyin yo'l qo'yiladi:
 - i) ta'sirlangan shaxsga to'liq tovon;
 - ii) kelishuvda kelishilgan ta'sirlangan shaxs tomonidan ta'sirlangan yerni bo'shatish uchun berilgan muddatning tugashi;
 - iii) Deputatlar kengashi tomonidan ta'sirlangan aktivlarni buzish uchun qaror loyihasini tayyorlash;
 - iv) qaror loyihasi mahalliy huquq bo'limi tomonidan ko'rib chiqiladi va ma'qullanadi;
 - v) huquq bo'limi tomonidan ma'qullangan qaror loyihasi muhokama qilinadi va mahalliy Deputatlar kengashi majlisida yakuniy ma'qullanadi. Mahalliy Deputatlar kengashi yakuniy ma'qullamasdan aktivlarni buzish taqiqlanadi. Deputatlar kengashining yakuniy qarori mahalliy Deputatlar kengashi

tomonidan qaror ma'qullangandan keyin 1 kun ichida ommaviy axborot vositalari va veb-saytda e'lon qilinadi.

- Ta'sirlangan aktivlar buzilishi va undan qolgan materiallar ta'sirlangan shaxs tomonidan olinishi mumkin (32-modda).
- GRMga kelsak, tovon to'lovlari bo'yicha nizolar sudgacha ko'rib chiqilishi va hal qilinishi mumkin. Bunday nizolar Tovu komissiyasi tomonidan ta'sirlangan shaxsdan so'rov olingandan keyin 3 kun ichida ko'rib chiqilishi kerak. Agar Tovu komissiyasining qarori tomonlarni qoniqtirmasa, ular sudga murojaat qilishlari mumkin. Nizolar ta'sirlangan shaxslar, NNTlar, kompaniyalar, tashkilotlar tomonidan sudga olib chiqilishi mumkin. Nizo bo'lgan taqdirda, nizo hal qilinguncha aktivlarni buzish taqiqlanadi.

Noqishloq xo'jaligi yerlarini xususiylashtirish to'g'risidagi qonun, № ZRU-728 (2021-yil 15-noyabr).

Ushbu qonun jamoat ehtiyojlari uchun xususiy yerni olishga faqat xususiy yer uchastkasini sotib olish orqali va faqat xususiy yer egasining yozma roziligi bilan yo'l qo'yadi. Mexanizm yer uchastkalarini quyidagilar o'rtasida tuzilgan shartnoma orqali sotib olishdir: viloyat darajasidagi *hokimiyat* va yer egasi. Xususiy yerni olishga faqat shartnomada kelishilgan summa ta'sirlangan shaxsga 100 foiz to'langandan keyin yo'l qo'yiladi. Yuridik shaxslar va jismoniy shaxslarga tegishli xususiy yer uchastkalari jamoat ehtiyojlari uchun faqat xususiy yer uchastkalari egalari bilan ochiq muhokamalar o'tkazilgandan, shuningdek Moliya vazirligi bilan muhokama va kelishuvdan keyin sotib olinishi va olinishi mumkin. Ta'sirlangan shaxslar bilan ochiq muhokamalar davomida shartnoma summasi va xususiy yer sotib olish shartlari muhokama qilinadi. Ta'sirlangan shaxslar va quyidagilar o'rtasidagi nizolar *hokimiyatlar* sudda hal qilinadi. Jamoat ehtiyojlari uchun xususiy yerni sotib olishga faqat belgilangan jamoat ehtiyojlari uchun yo'l qo'yiladi.

Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risidagi qonun (03.12.2013, yangi tahrir № ZRU-445, 11.09.2017, yangi tahrir oxirgi o'zgartirish 11.03.2020). Ushbu qonunning maqsadi jismoniy va yuridik shaxslarning davlat organlari va davlat muassasalariga (bundan keyin davlat organlari deb ataladi), shuningdek ularning mansabdor shaxslariga murojaatlari (bundan keyin murojaatlar deb ataladi) sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdir. 5-modda arizalar, takliflar va shikoyatlarni og'zaki, yozma yoki elektron shakllarda taqdim etilishi mumkin bo'lgan murojaat turlari sifatida belgilaydi. Davlat organi, tashkilot yoki ularning mansabdor shaxsi tomonidan olingan murojaat o'sha kuni, ish vaqti tugagandan keyin olingan taqdirda esa keyingi ish kuni ro'yxatga olinishi lozim. Murojaatni ro'yxatga olishni rad etishga yo'l qo'yilmaydi. Og'zaki murojaatlarni ro'yxatga olish talab qilinmaydi (23-modda). 28-moddada ariza yoki shikoyat davlat organi, tashkilot yoki ularning mansabdor shaxsi tomonidan olingan kundan boshlab o'n besh kun ichida, qo'shimcha o'rganish va (yoki) tekshirish talab qilinsa bir oy ichida ko'rib chiqilishi bayon etilgan (oxirgi holatda murojaat qilgan jismoniy yoki yuridik shaxsga o'n kun ichida ma'lumot beriladi). Qonunga ko'ra anonim murojaatlar ko'rib chiqilmasligi qayd etildi (29-modda).

Yo'l standarti ShNK 2.05.02-07: O'zbekiston Respublikasida yangidan quriladigan, rekonstruksiya qilinadigan va kapital ta'mirlanadigan va boshqa jamoat yo'llarini loyihalashga qo'llaniladi. Yo'llar, binolar va inshootlar, yo'l va avtomobil transporti xizmatlari, drenaj, himoya va boshqa inshootlar, yo'llar bo'ylab o'tadigan kommunikatsiyalarni joylashtirish uchun yo'laklarni joylashtirish uchun yer uchastkalarini ajratish amaldagi O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq amalga oshiriladi. Avtomobil yo'llari qurilishi davriga yo'l bo'yi karyerlari va zaxiralari, quruvchilar uchun vaqtinchalik lagerlar, ishlab chiqarish bazalari, kirish yo'llari va boshqa qurilish ehtiyojlari uchun ajratilgan yer uchastkalari yo'llar qurilishi davomida buzilgan yerlarni tiklash, yo'l qurilish materiallarini ishlab chiqarish va boshqa ishlar uchun amaldagi me'yoriy hujjatlarga muvofiq holatga keltirilgandan keyin yer foydalanuvchilariga qaytarilishi lozim.

Qurilish normasi va qoidasi **KMK 2.10.03-97:** Vaqtinchalik va doimiy yer ajratishlar uchun qurilish me'yorlarini tartibga soluvchi qoida. Bu O'zbekiston Respublikasi Arxitektura va qurilish davlat qo'mitasi tomonidan qabul

qilingan qurilish me'yori bo'lib, u O'zbekiston hududidagi barcha turdagi qurilishlar uchun nazorat qiluvchi organdir.

Vazirlar Mahkamasining 3857-sonli qarori (2018-yil 17-iyul): xalqaro moliya institutlari va xorijiy hukumat moliyaviy tashkilotlari ishtirokidagi loyihalarni tayyorlash va amalga oshirish samaradorligini oshirish bo'yicha ayrim choralarni nazarda tutadi. Qaror xalqaro moliyalashtirish agentliklari qoidalariga muvofiq yer va inshoot uchun tovon to'lashni nazarda tutadi. 2-bandda xalqaro moliya institutlari (IFI) / xorijiy hukumat moliyaviy tashkilotlari (FGFO) ishtirokidagi loyihalar doirasida yerni olib qo'yish, uylar, boshqa binolar, inshootlar yoki ekinlarni buzish uchun tovon to'lash, agar loyiha shartnomalarida nazarda tutilgan bo'lsa, vakolatli organlar tomonidan IFI / FGFO talablariga muvofiq amalga oshirilishi belgilangan.

Arxeologik merosni muhofaza qilishga kelsak, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi tegishli qonunchilik qismini o'z ichiga oladi:

Madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risidagi № ZRU-228-sonli qonun (2009): Ushbu qonunning maqsadi O'zbekiston xalqining milliy mulki bo'lgan madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdir. Moddiy madaniy meros ob'ektlari quyidagi toifalarga bo'linadi: butun mamlakat tarixi va madaniyati uchun alohida qiymatga ega, tarixiy, ilmiy, me'moriy, badiiy va memorial qiymatni ifodalovchi respublika ahamiyatiga ega moddiy madaniy meros ob'ektlari; hudud, mintaq va shahar tarixi va madaniyati uchun alohida qiymatga ega, tarixiy, ilmiy, me'moriy, badiiy va memorial qiymatni ifodalovchi mahalliy ahamiyatga ega moddiy madaniy meros ob'ektlari.

O'zbekiston Respublikasida inson huquqlariga quyidagi qonunlar qo'llaniladi:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining UP-5876-sonli farmoni “O'zbekiston Respublikasining xalqaro munosabatlar sohasidagi davlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida” (15.11.2019). Farmonda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qoidalariga faol amalga oshirilayotganligi, O'zbekiston xalqi millatidan qat'i nazar O'zbekiston Respublikasi fuqarolari ekanligini e'lon qilgan va kafolatlagan holda, O'zbekiston Respublikasi o'z hududida yashovchi millatlar va elatlarning tillari, urf-odatlar va an'alarini hurmat qilishni ta'minlab, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratishi qayd etilgan. Farmonda shuningdek O'zbekistonda 130 dan ortiq etnik guruh vakillari yashayotganligi, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari bilan berilgan bir xil huquq va imkoniyatlardan foydalanib, iqtisodiyot va ijtimoiy sohaning turli tarmoqlarida, fan va madaniyat sohalarida samarali ishlab, O'zbekistonning ravnaqiga va uning mustaqilligini mustahkamlashga munosib hissa qo'shayotganligi, respublikaning xalqaro maydondagi obro'si va imijini oshirayotganligi bayon etilgan. Farmon quyidagilarni tasdiqlaydi: (i) O'zbekiston Respublikasining millatlararo munosabatlar sohasidagi davlat siyosati konsepsiyasi; (ii) 2019–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasining millatlararo munosabatlar sohasidagi davlat siyosati konsepsiyasini amalga oshirish bo'yicha “Yo'l xaritasi”; va (iii) konsepsiya va yo'l xaritasini amalga oshirishni muvofiqlashtirish va sifatli hamda o'z vaqtida amalga oshirilishini kuzatish O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Millatlararo munosabatlar va xorijiy davlatlar bilan do'stlik aloqalari qo'mitasi tomonidan amalga oshirilishini belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining UP-6012-sonli farmoni “O'zbekiston Respublikasining inson huquqlari bo'yicha milliy strategiyasini tasdiqlash to'g'risida” (22.06.2020) O'zbekiston Respublikasi 80 dan ortiqqa qo'shilganligini bayon qiladi: xalqaro inson huquqlari hujjatlari, jumladan Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT) 6 ta asosiy shartnomasi va 4 ta ixtiyoriy protokoliga qo'shilgan, doimiy ravishda ularni amalga oshirish bo'yicha milliy hisobotlarni Inson huquqlari kengashi va BMT shartnoma qo'mitalariga taqdim etadi. Bundan tashqari, milliy qonunchilikni inson huquqlari sohasidagi xalqaro huquqiy standartlar bilan uyg'unlashtirish bo'yicha amaliy choralar ko'rilmogda. Farmonga 2-ilova “O'zbekiston Respublikasining inson huquqlari bo'yicha milliy strategiyasini amalga oshirish bo'yicha yo'l xaritasi”ni taqdim etadi va undagi 17-qator “2019–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasining millatlararo munosabatlar sohasidagi davlat siyosati

konsepsiyasini amalga oshirish, milliy ozchiliklarning ijtimoiy va madaniy huquqlarini ta'minlash" to'g'risidagi qoidalarini o'z ichiga oladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Kengashi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining qo'shma qarori "Irqi kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish to'g'risidagi xalqaro konventsiya qoidalarini bajarish uchun O'zbekiston Respublikasining o'ninchi – o'n ikkinchi davriy hisobotlarini ko'rib chiqqandan keyin BMTning Irqi kamsitishni bartaraf etish qo'mitasining yakuniy mulohazalari va tavsiyalarini 2020–2022-yillarda amalga oshirish bo'yicha milliy harakatlar rejasini to'g'risida" № 513-IV, 15.10.2020. Qo'shma qarorlar "Irqi kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish to'g'risidagi xalqaro konventsiya qoidalarini amalga oshirish bo'yicha O'zbekiston Respublikasining o'ninchi – o'n ikkinchi davriy hisobotlarini ko'rib chiqqandan keyin BMTning Irqi kamsitishni bartaraf etish qo'mitasining yakuniy mulohazalari va tavsiyalarini 2020–2022-yillarda amalga oshirish bo'yicha milliy harakatlar rejasini"ni tasdiqladi. Milliy harakatlar rejasini irqi kamsitish va qonunchilik ta'rifi, shuningdek etnik ozchiliklar huquqlari to'g'risidagi qoidani o'z ichiga oladi va "O'zbekiston Respublikasining Tenglik va kamsitmaslik to'g'risidagi qonunini ishlab chiqish va qabul qilish masalasini o'rganish" orqali "barcha etnik guruhlar bilan maslahatlashgan holda etnik ozchilik guruhlariga mansub shaxslarning huquqlari to'g'risidagi qonunchilikni ishlab chiqish va qabul qilish uchun zudlik bilan chora ko'rishni" talab qiladi.

TL qurilishi uchun yer olish me'yorlari: KMK 2.10.08-97 va Vazirlar Mahkamasining № 1050-sonli qarori (2018-yil 26-dekabr).

KMK 2.10.08-97 davlat qurilish me'yorlari uzatish liniyasini loyihalash, qurish va ekspluatatsiya qilish uchun standart va ko'rsatma beradi, xususan yer olish talabi bilan.

▪ **Kuchlanishi 220 kV bo'lgan uzatish liniyasi uchun talab quyidagicha:**

- a. Bir zanjirli TL po'lat tayanchlar holatida bir zanjirli TL uchun kabellarni tortish uchun kengligi 15 m bo'lgan vaqtinchalik yo'naltirish yo'lagini talab qiladi. Beton tayanchlar uchun yo'lak 12 m.
- b. TL ikki zanjirli TL uchun o'tkazgich kabellarni yotqizish uchun kengligi 18 metr bo'lgan vaqtinchalik yo'naltirish yo'lagini talab qiladi.
- c. Qurilish tugagandan so'ng, har bir bir zanjirli turdagi tayanch uchun 55,06 kv m va har bir ikki zanjirli turdagi tayanch uchun 70,56 kv m talab qilinadi.
- d. Quyidagiga 1-ilovaning 14(a)-moddasiga ko'ra: **Vazirlar Mahkamasining № 1050-sonli qarori "2018-yil 26-dekabrda elektr uzatish inshooti ob'ektlarini muhofaza qilish qoidalarini tasdiqlash to'g'risida"** tashqi o'tkazgich kabelining har ikki tomoniga 25 metrlik xavfsizlik zonasi xavfsizlik zonasi sifatida talab qilinadi va 220 kV TL uchun belgilanadi. TLlarning xavfsizlik zonasi shuningdek uzatish minoralari poydevori atrofida yer uchastkasini o'z ichiga oladi, unda yerga egalik qilish va undan foydalanish uchun maxsus tartib belgilanadi. Qoidalariga muvofiq belgilangan TLlarning xavfsizlik zonalari yer uchastkalarining cheklovlari hisoblanadi va belgilangan tartibda davlat ro'yxatidan o'tkazilishi lozim. Xavfsizlik zonasi ichida faqat ayrim faoliyatlar, masalan turar-joy binolari, kon qazish va yirik qurilish ishlari hamda ayrim yirik yer ishlari – asosan uzatish minoralari poydevorlari atrofida mos kelmaydigan deb topiladi va shu sababli cheklanadi.

▪ **Kuchlanishi 500 kV bo'lgan uzatish liniyasi uchun talab quyidagicha:**

- a. TL o'tkazgich kabellarni tortish uchun kengligi 15 metr bo'lgan vaqtinchalik yo'naltirish yo'lagini talab qiladi (har bir o'tkazgich uchun 5 metr). (vi) O'sma minoralarni qurish uchun o'sma minoralar uchun 2000 kvadrat metr va tortish minoralari uchun 2500 kvadrat metr vaqtinchalik yer olish talab qilinadi.

- b. Qurilishdan keyin TL har bir tortish minorasi uchun 315 kvadrat metr va har bir tortish minorasi uchun 350 kvadrat metr talab qiladi. (viii) Vazirlar Mahkamasining № 1050-sonli qaroriga 1-ilovaning 14(a)-moddasiga ko'ra "*Elektr uzatish inshooti ob'ektlarini muhofaza qilish qoidalarini tasdiqlash to'g'risida*" 2018-yil 26-dekabrdagi xavfsizlik zonasi 30 metr tashqi o'tkazgich kabelining har ikki tomoniga xavfsizlik zonasi sifatida talab qilinadi va 500 kV TL uchun belgilanadi. TLlarning xavfsizlik zonasi TL bo'ylab yo'lak va uzatish minorasi poydevorini bevosita o'rab turgan yer bo'lib, unda yer uchastkasiga egalik qilish va undan foydalanish uchun maxsus tartib belgilanadi. Qoidalarga muvofiq belgilangan TLlarning xavfsizlik zonalari yer uchastkalarining cheklovlari hisoblanadi va belgilangan tartibda davlat ro'yxatidan o'tkazilishi lozim.
- c. Vazirlar Mahkamasining № 1050-sonli qaroriga 1-ilovaning 17-bandiga muvofiq "*Elektr tarmog'i xo'jaligi ob'ektlarini muhofaza qilish qoidalarini tasdiqlash to'g'risida*" 26.12.2018-dagi. Elektr tarmog'i inshooti egasining yozma rozilgisiz muhofaza zonalari ichida quyidagilar taqiqlanadi:
- ◆ Binolar va inshootlarni qurish, kapital ta'mirlash, rekonstruksiya qilish yoki buzish;
 - ◆ Kon qazish, portlatish, rekultivatsiya ishlari, jumladan yerni vaqtinchalik suv bostirish bilan bog'liq ishlar;
 - ◆ Daraxt ekish va kesish hamda butalarni tozalash; Muhofaza etiladigan tabiiy hududlardagi elektr tarmog'i xo'jaligi ob'ektlarining muhofaza zonalari o'lchamlari ushbu qoidalarining 12-bandida nazarda tutilgan hollarda va ularning rejimi elektr tarmog'i xo'jaligi ob'ektlari egalari tomonidan O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi bilan kelishilgan holda belgilanadi.

2.13 Ruxsatnomalar, vakolatlar va litsenziyalar

2.13.1 Potentsial qo'llaniladigan mahalliy ruxsatnomalar va litsenziyalar ro'yxati

Loyiha uchun zarur bo'lgan va keyingi bosqichda loyiha uchun potentsial zarur bo'lishi mumkin bo'lgan ruxsatnomalar va vakolatlar ro'yxati quyida tavsiflangan 3 quyida.

3: Potentsial qo'llaniladigan mahalliy ruxsatnomalar va litsenziyalar ro'yxati.

No	Ruxsatnoma/Litsenziya	Muddat /Jadval	Ruxsatnoma beruvchi organ	Mas'ul subyekt	Tegishli qonunchilik	Narx va veb-sayt	Izohlar
1	Atrof-muhitga ta'sirni baholash (EIA) va Davlat ekologik ekspertizasining (SEE) ijobiy xulosasi	Qurilish ishlari va loyihani amalga oshirish faoliyati boshlanishidan oldin. Ekologik hujjatlar taqdim etilishi va loyiha amalga oshirilishidan oldin ular bo'yicha ijobiy xulosa olinishi kerak. Ko'rib chiqish muddatlari amaldagi EIA/SEE tartib-taomillari bilan belgilanadi.	Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi (MEPCC) huzuridagi Davlat ekologik ekspertiza markazi.	Loyiha ishlab chiquvchisi / Amalga oshirish agentligi (Votalia).	O'zbekiston Respublikasining 2025-yil 24-fevraldagi O'RQ-1036-son "Ekologik ekspertiza, atrof-muhitga ta'sirni baholash va strategik ekologik baholash to'g'risida"gi Qonuni (2025-yil 25-avgustdan kuchga kirgan); shuningdek, ushbu Qonun bilan almashtirilmagan va amalda bo'lgan qismi doirasidagi qo'llash tartiblarini belgilovchi me'yoriy hujjatlar, jumladan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 7-sentabrdagi 541-son Qarori.	To'lov miqdori loyiha toifasi va amaldagi davlat tariflariga bog'liq. Amaldagi to'lovlarni Davlat ekologik ekspertiza markazi orqali tekshirish lozim: https://ecoekspertiza.uz va https://gov.uz/ecoekspertiza .	Katta quvvatli shamol va quyosh elektr stansiyalari ekologik baholash hamda davlat ekologik ekspertizasidan o'tkazilishi lozim. 2025-yilgi Qonun skrining, skoping, jamoatchilik bilan maslahatlashuv va Strategik ekologik baholash (SEA) mexanizmlarini joriy etdi hamda loyiha amalga oshirilishidan oldin ijobiy ekologik xulosa olish talabini belgilaydi.
2	Sug'orish kanallarini kesib o'tuvchi yo'llar/ko'priklarni rekonstruksiya qilish uchun e'tirozsizlik	Loyihani loyihalash bosqichida	Suv resurslari vazirligi, mintaqaviy bo'limlar	Amalga oshiruvchi agentlik (IA) – Votalia	Suv va suvdan foydalanish to'g'risidagi qonun (1993, 2023)	Ushbu hujjat yozilayotgan paytda ma'lumot topilmadi yoki huquqiy qoida mavjud emas.	Ushbu ruxsatnomaga ehtiyoj EPC ishlab chiqish davomida tasdiqlanadi.
3	Yangi karyerlar ochish uchun ruxsatnomalar (agar yangi karyerlar ochilsa)	Qurilish ishlari boshlanishidan oldin	Geologiya va mineral resurslar vazirligi	EPC	O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining (VMQ) 2022-yil 25-martdagi 133-sonli "Yer osti uchastkalaridan foydalanish huquqi uchun ruxsatnomalar berish tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori	Bazaviy hisoblash miqdorining 0,27 ⁴³ . 2025-yil uchun BHM 375 000 so'm	Ushbu ruxsatnomaga ehtiyoj EPC ishlab chiqishdan oldin tasdiqlanadi.
4	Mavjud karyerlardan foydalanish bo'yicha litsenziyalangan kompaniya bilan kelishuv (agar qurilish materiallari mavjud karyerlardan olinsa)	Qurilish ishlari boshlanishidan oldin	Litsenziyalangan kompaniya	EPC	O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining (VMQ) 2022-yil 25-martdagi 133-sonli "Yer osti uchastkalaridan foydalanish huquqi uchun ruxsatnomalar berish tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori	Ushbu hujjat yozilayotgan paytda ma'lumot topilmadi yoki huquqiy qoida mavjud emas.	Ushbu ruxsatnomaga ehtiyoj EPC ishlab chiqish davomida tasdiqlanadi.
5	Daraxt va butalarni kesish uchun ruxsatnoma	Qurilish ishlari boshlanishidan oldin. Application processing time: 5 working days	Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mita.	VOLTALIA EPC	O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 22.02.2022-dagi 86-sonli "Maxsus elektron tizim vositasida ruxsat etiluvchi xususiyatga ega yagona pozitsiya va tartibdagi alohida hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori ⁴⁴ (oxirgi marta 2025-yil fevralda o'zgartirilgan, hozirda yangilanmoqda); Maxsus elektron tizim orqali ruxsat etiluvchi xususiyatga ega individual hujjatlarni berish tartibi to'g'risidagi yagona nizomga 15-ILOVA . Davlat o'rmon	Arizani ko'rib chiqish uchun olinadigan to'lov miqdori: Bazaviy hisoblash miqdorining 30 foizi miqdorida	Ushbu ruxsatnomaga ehtiyoj EPC bosqichida tasdiqlanadi. Faqat qimmatbaho daraxtlar deb tasniflanmagan daraxtlarni kesish mumkin. Masalalar ko'rib chiqilishi va daraxtlarni ildiz otishi masalalarini hisobga olgan holda boshqa joyga ko'chirib o'tkazish choralari ko'rilishi kerak. Umummilliy "Yashil Makon" dasturi amalga oshirilmoqda va qimmatbaho daraxtlarni kesishga noma'lum muddatli moratoriy mavjud (davlat o'rmon fondiga kirmaydigan turlar) (31.05.2023-dagi UP-81-sonli Prezident farmoni).

⁴³ <https://my.gov.uz/ru/service/289>

⁴⁴ <https://lex.uz/uz/docs/-5871129>

№	Ruxsatnoma/Litsenziya	Muddat /Jadval	Ruxsatnoma beruvchi organ	Mas'ul subyekt	Tegishli qonunchilik	Narx va veb-sayt	Izohlar
					fondiga kirmaydigan daraxt va butalarni kesishga ruxsat. Batafsil ma'lumot ushbu jadval bo'limlaridan keyin keltirilgan. Law of RUz "On protection of plants" (1997); new addition in 1.03.2024). Law of the Republic of Uzbekistan "On the Protection and Use of Flora" (1.03.2024) establishes the obligations of persons who have illegally cut down or destroyed valuable species of trees and shrubs that are not included in the state forest fund to plant compensatory seedlings of trees and shrubs instead of illegally cut down and destroyed trees and shrubs in the place where the cut down and destroyed trees and shrubs sprouted, and care for them for three years, and also provides for the application of financial sanctions to legal entities for illegal cutting or destruction of valuable species of trees and shrubs (Articles 37, 49, 491, 492). Resolution of President of Uzbekistan #46 "On measures to accelerate planting work and further effective organization of tree protection in the Republic" (2021, amended in 2023) - In order to protect trees, shrubs and green areas, as well as expand their areas, further effectively organize the activities of organizations responsible for this area, as well as implement the tasks defined in the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated October 30, 2019 #UP-5863 "On approval Concept of environmental protection of the Republic of Uzbekistan until 2030," this Decree was issued. Decree of the President of the RUz #UP-199 "On measures to ensure environmental sustainability by further increasing the level of greening in the republic and the consistent implementation of the nationwide project "Yashil Makon" (2023).Penalties for cutting down or replanting of trees are regulated by the Decree of the Cabinet of Ministers of RUz #464 dated 22.08.2022 "On further improvement of the procedure of planting, care and use of trees and shrubs not included in the state forest fund".		
6	Qurilish maydonlaridan qurilish chiqindilarini va qurilish lagerlaridan maishiy chiqindilarni yo'q	Qurilish ishlari boshlanishidan va qurilish lagerlari ochilishidan oldin	Milliy qo'mita huzuridagi mintaqaviy chiqindilarni boshqarish kompaniyasi	EPC	2021-yilgi 40-sonli VMQ "Qurilish chiqindilari bilan ishlash tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"	Ushbu hujjat yozilayotgan paytda ma'lumot topilmadi	O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 28-yanvardagi 40-sonli "Qurilish chiqindilari bilan ishlarni amalga oshirish tartibini takomillashtirish istiqbollari bo'yicha chora-tadbirlar

№	Ruxsatnoma/Litsenziya	Muddat /Jadval	Ruxsatnoma beruvchi organ	Mas'ul subyekt	Tegishli qonunchilik	Narx va veb-sayt	Izohlar
	qilish uchun ruxsatnomalar		Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha.			yoki huquqiy qoida mavjud emas	to'g'risida”gi qarori bo'yicha ko'rsatmalar , chiqindilarni boshqarish rejasini ishlab chiqish. Maydondan chiqindilarni olib chiqish xizmati uchun mintaqaviy chiqindilarni boshqarish kompaniyasi bilan shartnoma talab qilinadi. Qattiq maishiy chiqindilarni olib chiqish uchun to'lov stavkalari quyidagining Vazirlar Kengashi tomonidan tasdiqlanadi: <i>Qoraqalpog'iston Respublikasi, hokimiyatlar</i> viloyatlar va Toshkent shahri Ekologiya davlat qo'mitasi va O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi bilan kelishilgan holda.
7	Ichimlik suvi ta'minoti manbalaridan suvdan foydalanish uchun ruxsatnomalar	Qurilish ishlari boshlanishidan oldin. Arizalarni ko'rib chiqish muddati 10–15 ish kuni.	Mintaqaviy Suvta'minot agentligi Qurilish va uy-joy kommunal xizmatlari vazirligi (MCHCS) huzuridagi	EPC	Suv va suvdan foydalanish to'g'risidagi qonun (1993, 2003), Vazirlar Mahkamasining 255-sonli qarori (2018) “Suvdan foydalanish ruxsatnomalarini berish bo'yicha ma'muriy reglament”. Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 31-martdagi 256-sonli “Muhandislik va kommunikatsiya tarmoqlariga ulanish bo'yicha davlat xizmatlarini ko'rsatish ma'muriy reglamentlarini tasdiqlash to'g'risida”gi qarori.	Ushbu hujjat yozilayotgan paytda ma'lumot topilmadi yoki huquqiy qoida mavjud emas	Suv ta'minoti va sanitariya tarmoqlari uchun texnik shartlarni ishlab chiqish maqsadida E-Gov tizimi orqali ariza topshirish (elektron raqamli imzo tasdig'i bilan). To'lovlar bazaviy hisoblash miqdorining (BHM) 10 foizi (taxminan 2,5 AQSh dollariga teng).
8	Sug'orish kanallaridan maxsus suvdan foydalanish uchun ruxsatnomalar (zarur bo'lsa)	Qurilish ishlari boshlanishidan oldin.	Suv resurslarini boshqarish vazirligi (MWR).	EPC	Suv va suvdan foydalanish to'g'risidagi qonun (1993, 2003), O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 31-martdagi 255-sonli “Tabiatdan foydalanish sohasida davlat xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha ayrim ma'muriy reglamentlarni tasdiqlash to'g'risida”gi qarori.	Bazaviy hisoblash miqdorining 0,27 ⁴⁵ . 2025-yil uchun BHM 375 000 so'm Xizmat ko'rsatish muddati – 13 ish kuni ichida	Sun'iy suv havzalaridan maxsus suvdan foydalanish va suv iste'moli uchun ruxsatnoma olish maqsadida E-Gov tizimi orqali ariza topshirish (elektron raqamli imzo tasdig'i bilan).
9	Tabiiy suv manbalaridan (daryolar, buloqlar va boshqalar) maxsus suvdan foydalanish uchun ruxsatnomalar – zarur bo'lsa	Qurilish ishlari boshlanishidan oldin. Arizalarni ko'rib chiqish muddati 13 ish kuni.	Suv resurslarini boshqarish vazirligi (MWR).	EPC	Suv va suvdan foydalanish to'g'risidagi qonun (1993, 2003), O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 31-martdagi 255-sonli “Tabiatdan foydalanish sohasida davlat xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha ayrim ma'muriy reglamentlarni tasdiqlash to'g'risida”gi qarori.	Bazaviy hisoblash miqdorining 0,27 ⁴⁶ . 2025-yil uchun BHM 375 000 so'm	Tabiiy suv havzalaridan maxsus suvdan foydalanish va suv iste'moli uchun ruxsatnoma olish maqsadida yagona darcha markazi yoki E-Gov tizimi orqali ariza topshirish (elektron raqamli imzo tasdig'i bilan).
10	Suv ta'minoti va kanalizatsiya xizmatlarini ko'rsatish uchun kelishuv tuzish	Qurilish ishlari boshlanishidan oldin. Arizalarni ko'rib chiqish muddati 7 ish kuni.	Mintaqaviy Oqovasuv agentligi Qurilish va uy-joy kommunal xizmatlari	Pudratchi	Suv va suvdan foydalanish to'g'risidagi qonun (1993) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 31.03.2018-dagi 256-sonli (oxirgi marta 2025-yilda o'zgartirilgan) “Muhandislik va kommunikatsiya tarmoqlariga ulanish bo'yicha davlat xizmatlarini	Ushbu xizmat bepul ⁴⁸	Suv ta'minoti va sanitariya tarmoqlari uchun texnik shartlarni ishlab chiqish maqsadida E-Gov tizimi orqali ariza topshirish (elektron raqamli imzo tasdig'i bilan).

⁴⁵ <https://my.gov.uz/ru/service/167>

⁴⁶ <https://my.gov.uz/ru/service/170>

⁴⁸ <https://my.gov.uz/ru/service/169>

№	Ruxsatnoma/Litsenziya	Muddat /Jadval	Ruxsatnoma beruvchi organ	Mas'ul subyekt	Tegishli qonunchilik	Narx va veb-sayt	Izohlar
			vazirligi (MCHCS) huzuridagi		ko'rsatish ma'muriy reglamentlarini tasdiqlash to'g'risida”gi qarori ⁴⁷		
11	Arxitektura-rejalashtirish topshirig'i	Xizmat ko'rsatish muddati – 10 ish kuni ichida.	O'zbekiston Respublikasi Qurilish va uy-joy kommunal xizmatlari vazirligi (MCHCS)	Amalga oshiruvchi agentlik (Voltaia)	Vazirlar Mahkamasining 20.04.2022-dagi № 200-sonli “Qurilish sohasida yagona ma'muriy qurilish reglamentlarini tasdiqlash to'g'risida”gi qarori.	Davlat xizmatini ko'rsatish uchun to'lov – bazaviy hisoblash miqdorining 0,9 ⁴⁹ . API ishlab chiqish narxi (ob'ektlarni yangidan qurish uchun (yangi ajratilgan yoki auksionda sotilgan yerlarda)) – 3,6 BHM. 2025-yil uchun BHM 375 000 so'm	Yagona portal orqali topshirilganda miqdor – 337500 so'm (0,9 BHM). API ishlab chiqish narxi (ob'ektlarni yangidan qurish uchun (yangi ajratilgan yoki auksionda sotilgan yerlarda)) – 1350000 so'm (3,6 BHM) quyidagi hujjatlar ilova qilingan holda elektron raqamli imzo bilan onlayn topshirilishi kerak: 1. Loyihani amalga oshirish to'g'risidagi Prezident farmoni; 2. Yer ajratish bo'yicha viloyat hokimining qarori; 3. Kadastr hujjati. Gibrid Artemisya loyihasi to'g'risidagi Prezident farmoni qabul qilingandan so'ng. Loyiha Vazirlar Mahkamasiga taqdim etildi
12	Loyiha hujjatlarini (PD) tasdiqlash	Ko'rib chiqish muddati: Taxminan 3–4 oy.	O'zbekiston Respublikasi Qurilish va uy-joy kommunal xizmatlari vazirligi (MCHCS)	Amalga oshiruvchi agentlik (Voltaia)	ShNK 1.03.01-16 normasi “Korxonalar, binolar va inshootlarni kapital qurish uchun loyiha hujjatlarining tarkibi, ishlab chiqish, kelishish va tasdiqlash tartibi”. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 17.04.2024-dagi № 214-sonli “O'zbekiston Respublikasi Qurilish va uy-joy kommunal xizmatlari vazirligi va uning tizimidagi tashkilotlar to'g'risidagi nizomni tasdiqlash to'g'risida”gi qarori Vazirlar Mahkamasining 20.04.2022-dagi № 200-sonli “Qurilish sohasida yagona ma'muriy qurilish reglamentlarini tasdiqlash to'g'risida”gi qarori.	-	Ekspertiza uchun to'lovlar: qurilishning taxminiy qiymatidan 0,1 %. PD ishlab chiqish Qurilish vazirligi tomonidan berilgan tegishli litsenziyaga ega loyiha institutlari tomonidan amalga oshirilishi mumkin. Ishlab chiqilgan PD Qurilish vazirligiga taqdim etilishi va qurilishni boshlash uchun tasdiq olishi lozim. PDni mahalliy loyiha institutida moslashtirish: Agar PD xorijiy ishlab chiquvchi tomonidan ishlab chiqilgan bo'lsa, u mahalliy loyihalash normalari va standartlariga moslashtirilishi kerak. Amalda, PD ishlab chiqish uchun maxsus litsenziyaga ega mahalliy loyiha instituti ushbu turdagi ishni bajarishi mumkin. Moslashtirilgan PD Qurilish vazirligiga taqdim etilishi va qurilishni boshlash uchun tasdiq olishi lozim
13	Sanoat xavfsizligi normalariga muvofiqlikni tasdiqlash	APA va PD Ko'rib chiqish muddati 5 ish kuni	O'zbekiston Respublikasi Qurilish va uy-joy kommunal xizmatlari vazirligi (MCHCS)	Amalga oshiruvchi agentlik (Voltaia)	Barcha PD Qurilish vazirligi ma'lumotlar bazasida ko'rsatilgan mahalliy normalarga muvofiq ishlab chiqilishi kerak (https://mc.uz/oz/documents/shaharsozlik-normalari-va-qoidalari)	Yagona portal orqali murojaat qilinganda miqdor – 91 800 so'm (0,27 BHM) ⁵⁰	-

⁴⁷ <https://lex.uz/uz/docs/3645664#3676352>

⁴⁹ <https://my.gov.uz/ru/service/157>

⁵⁰ <https://my.gov.uz/ru/service/1042>

№	Ruxsatnoma/Litsenziya	Muddat /Jadval	Ruxsatnoma beruvchi organ	Mas'ul subyekt	Tegishli qonunchilik	Narx va veb-sayt	Izohlar
					O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 207-sonli "O'zbekiston Respublikasining "Xavfli ishlab chiqarish ob'ektlarining sanoat xavfsizligi to'g'risida"gi qonunini amalga oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga muvofiq (10.12.2008-dagi va oxirgi marta 2024-yilda o'zgartirilgan): - Xavfli sanoat ob'ekti loyiha hujjatlarining sanoat xavfsizligi ekspertizasining ijobiy xulosasi qurilish loyihalarini Davlat qurilish nazorati bosh boshqarmasida ro'yxatga olishda va qurilish-montaj ishlarini boshlash uchun ruxsatnomalar berishda majburiy hujjatdir; - Sanoat xavfsizligi ekspertizasi akkreditatsiyalangan ekspert tashkiloti va xavfli sanoat ob'ekti eksploatatsiya qiluvchi (eksploatatsiya qilishni mo'ljallagan) tashkilot o'rtasidagi kelishuv asosida amalga oshiriladi; - Sanoat xavfsizligi ekspertizasini o'tkazish muddati sanoat xavfsizligi sohasidagi me'yoriy va texnik hujjatlarga muvofiq zarur materiallar va hujjatlar to'plamini olish hamda ekspertizani o'tkazish uchun barcha boshqa shartlarni bajarish sanasidan boshlab uch oydan oshmasligi kerak. Yuqorida tilga olingan qarorda quyidagi nizomlar tasdiqlangan: - 1-ilovaga muvofiq xavfli sanoat ob'ektlarini aniqlash tartibi to'g'risidagi nizom; - 2-ilovaga muvofiq sanoat xavfsizligi ekspertizasi tizimi to'g'risidagi nizom; - 3-ilovaga muvofiq O'zbekiston Respublikasida buzilmaydigan sinov tizimini shakllantirish va rivojlantirish konsepsiyasi; - 4-ilovaga muvofiq davlat organlari, jamoat birlashmalari va fuqarolarga sanoat xavfsizligi deklaratsiyasini ishlab chiqish va taqdim etish tartibi to'g'risidagi nizom. - 5-ilovaga muvofiq xavfli sanoat ob'ektida baxtsiz hodisa yuz berganda boshqa shaxslarning hayoti, sog'lig'i va (yoki) mol-mulki hamda atrof-muhitga yetkazilgan zarar		

№	Ruxsatnoma/Litsenziya	Muddat /Jadval	Ruxsatnoma beruvchi organ	Mas'ul subyekt	Tegishli qonunchilik	Narx va veb-sayt	Izohlar
					uchun majburiy fuqarolik javobgarligini sug'urtalash tartibi to'g'risidagi nizom		
14	Yuqori xavfli ob'ektlar va potentsial xavfli ishlab chiqarishni loyihalash, qurish va ekspluatatsiya qilish uchun litsenziya	Ko'rib chiqish muddati: 14 ish kunigacha	O'zbekiston Respublikasi Qurilish va uy-joy kommunal xizmatlari vazirligi (MCHCS)	Amalga oshiruvchi agentlik (Vitalia)	Ariza onlayn topshirilishi kerak www.license.gov.uz/ To'lovlar: Ariza topshirish uchun 375 000 so'm. 3 750 000 so'm – davlat boji.	-	O'zbekiston qonunchiligi qurilish faoliyatining uch turi uchun bir qator zarur litsenziyalarni nazarda tutadi, jumladan quyidagilar: 1. Yuqori xavfli ob'ektlar va potentsial xavfli ishlab chiqarishlarni loyihalash; 2. Yuqori xavfli ob'ektlar va potentsial xavfli ishlab chiqarish ob'ektlarini qurish; 3. Yuqori xavfli ob'ektlar va potentsial xavfli ishlab chiqarish ob'ektlarini ekspluatatsiya qilish.
15	Qurilish ishlari boshlanishi to'g'risida xabarnoma	Xabarnomani olgandan keyin 1 kun ichida qurilish inspeksiya yuboruvchiga to'lov va bank rekvizitlarini ko'rsatgan holda hisob-faktura yuboradi. Qurilish nazorati uchun to'lov qurilish-montaj ishlari qiymatining 0,2 foizi miqdorida belgilanadi. Xabarnoma yuboruvchisi hisob-fakturada ko'rsatilgan to'lovni 10 ish kuni ichida to'lashi kerak.	Qurilish vazirligining qurilish sohasida nazorat qilish hududiy inspeksiyalari	EPC	Vazirlar Mahkamasining 20.04.2022-dagi № 200-sonli "Qurilish sohasida yagona ma'muriy qurilish reglamentlarini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori.	Ushbu xizmat bepul ⁵¹	Har qanday qurilish-montaj ishlari bajarishdan oldin qurilish-montaj ishlari boshlanishi to'g'risida xabarnoma ("Xabarnoma") talab qilinadi. Xabarnoma Qurilish vazirligining qurilish sohasida nazorat qilish hududiy inspeksiyalariga ("Qurilish inspeksiya") yuborilishi kerak. Xabarnoma shaxsan yoki onlayn yuborilishi mumkin va bepul ko'rib chiqiladi. Xabarnoma talab qiladigan qurilish va rekonstruksiya loyihalari majburiy davlat arxitektura va qurilish nazoratiga bo'ysunadi. Qurilish nazorati xabarnoma va hisob-faktura asosida amalga oshiriladi. 1. Ariza beruvchi Inspeksiyalarning yagona davlat reestrda ro'yxatdan o'tadi va/yoki avtorizatsiyadan o'tadi va so'rov yuboradi 2. Inspeksiya qurilish-montaj ishlari boshlanishi to'g'risidagi xabarnomalarni qabul qiladi. 3. Inspeksiya hisob-fakturada bank rekvizitlari bilan qiymatni ko'rsatadi va ularni o'zining raqamli imzosi bilan tasdiqlaydi, shundan so'ng ariza beruvchiga Inspeksiyalarning yagona davlat reestri orqali elektron shaklda xabarnoma yuboradi.
16	Atmosferaga chiqindi ruxsatnomalari	Davlat ekologik ekspertizasi markazi EIA loyihasi asosida atmosferaga chiqindilar standartlarini belgilaydi. Ko'rib	Davlat ekologik ekspertizasi markazi	Amalga oshiruvchi agentlik (Vitalia)	O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 12.04.2021-dagi 202-sonli qarori O'zbekiston Respublikasi hududida atrof-muhitni muhofaza	-	Chiqindilar davlat ekologik ekspertizasi xulosasi asosida EIA loyihasiga muvofiq standartlashtiriladi. Buyurtmachi tomonidan ma'qullangandan so'ng davlat ekologik ekspertizasi uchun. Ekologik

⁵¹ <https://my.gov.uz/ru/service/262>

№	Ruxsatnoma/Litsenziya	Muddat /Jadval	Ruxsatnoma beruvchi organ	Mas'ul subyekt	Tegishli qonunchilik	Narx va veb-sayt	Izohlar
		chiqish muddati to'lov sanasidan boshlab 25 kunni tashkil etadi. Muddat ekspert iltimosiga ko'ra uzaytirilishi mumkin.			qilishning iqtisodiy mexanizmlarini yanada takomillashtirish to'g'risida. SanR&N 0293-11 "Gigiyenik standartlar. O'zbekiston Respublikasi hududidagi aholi punktlari atmosfera havosidagi ifloslantiruvchi moddalarning ruxsat etilgan maksimal konsentratsiyalari ro'yxati" yashash hududidagi havodagi asosiy ifloslantiruvchi moddalar uchun standartlarni belgilaydi.		ta'sirning I toifasi (yuqori xavf) narxi bazaviy qiymatlardan hisoblanadi – taxminan 9375000 so'm.
17	Mavjud infratuzilmalarga aralashish bilan bog'liq har qanday ruxsatnomalar (masalan Navoiy aeroporti va boshqalar)	Berilgan ruxsatnomaning amal qilish muddati cheklanmagan. Berilgan ruxsatnomaning amal qilish muddati ariza beruvchi ruxsatnoma berilgan sanadan boshlab 3 (uch) yil ichida ob'ektni joylashtirishni boshlamasa tugaydi	O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi huzuridagi Fuqaro aviatsiyasi agentligi O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi	EPC	O'zbekiston Respublikasi Havo kodeksi (1993, 2022-yilda o'zgartirilgan) davlat manfaatlarini himoya qilish maqsadida aviatsiya faoliyati va havo bo'shlig'idan foydalanish bilan bog'liq boshqa faoliyat tartibini belgilaydi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 226-sonli "Parvoz xavfsizligiga tahdid solishi mumkin bo'lgan faoliyatni amalga oshirishga ruxsatnoma berish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori (2014, 2022-yilda o'zgartirilgan) parvoz xavfsizligiga tahdid solishi mumkin bo'lgan faoliyatni amalga oshirish uchun ruxsat olish maqsadida ruxsat berish tartiblarini o'tash tartibini belgilaydi. O'zbekiston Respublikasining № ZRU-701-sonli "Litsenziyalash, ruxsat berish va xabardor qilish tartiblari to'g'risida"gi qonunining 2-ilovasiga muvofiq (2021, 2024-yilda o'zgartirilgan), ruxsatnoma olishni talab qiladigan faoliyat turlari (harakatlar) quyidagilarni o'z ichiga oladi: joylashuvdan qat'i nazar, mutlaq balandligi 50 m yoki undan ortiq bo'lgan ob'ektlarni loyihalash, qurish, kengaytirish, rekonstruksiya qilish va texnik qayta jihozlash. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 22.02.2022-dagi 86-sonli "Maxsus elektron tizim vositasida ruxsat etiluvchi xususiyatga ega yagona pozitsiya va tartibdagi alohida hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori (oxirgi marta 2025-yil fevralda o'zgartirilgan, hozirda yangilanmoqda). Maxsus elektron tizim orqali ruxsat etiluvchi xususiyatga ega individual hujjatlarni berish tartibi to'g'risidagi yagona nizomga 51-ILOVA. Batafsil ma'lumot keyingi bo'limlarda keltirilgan.	-	Aerodrom hududlaridan tashqarida ob'ektlarni joylashtirishda, agar ularning balandligi 50 metr yoki undan ortiq bo'lsa, shuningdek davlat aviatsiyasi aerodromlari hududida ob'ektlarni joylashtirishda ruxsatnoma berish qo'shimcha ravishda O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi bilan kelishiladi. Aerodrom balandligiga nisbatan balandligi 50 m yoki undan ortiq va aerodrom boshqaruv nuqtasidan 30 km gacha radiusda joylashgan ob'ektlarni loyihalash, qurish, kengaytirish, rekonstruksiya qilish va texnik qayta jihozlash uchun ruxsatnoma olish zarur. Aeroport loyiha maydonidan to'g'ridan-to'g'ri 30 km masofada joylashgan

№	Ruxsatnoma/Litsenziya	Muddat /Jadval	Ruxsatnoma beruvchi organ	Mas'ul subyekt	Tegishli qonunchilik	Narx va veb-sayt	Izohlar
18	Bioxilma-xillikni saqlash uchun ruxsat olish (flora va fauna turlarining ko'chishi bilan bog'liq).	Yozma so'rov topshirilishiga ko'ra, 15 ish kunidan ko'p emas.	Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mita.	Amalga oshiruvchi agentlik (Votalia)	O'zbekiston Respublikasi qonuni “O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida” 2016-yil 21-sentabr, № ZRU-409 va O'zbekiston Respublikasi qonuni “Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida” 1997-yil 26-dekabr, № 545-I.	Yuridik shaxslar uchun to'lov Yagona portal orqali topshirilganda miqdor – 67 500 so'm (0,18 BHM) ⁵²	Buyurtmachi ariza topshiradi https://my.gov.uz/ru/service/324 , shundan so'ng rasmiy javob beriladi.
19	Yashil maydonlar va qimmatbaho daraxt hamda o'simlik turlarini saqlash (jumladan <i>Haloxylon spp</i>).	Qurilish ishlarini boshlashdan oldin butalarni ildizi bilan qo'porib tashlash uchun ruxsat olish zarur. Arizalarni ko'rib chiqish vaqti 10–15 ish kuni.	O'zbekiston Respublikasida hozirda turi va qiymatidan qat'i nazar daraxt va butalarni kesishga moratoriy mavjud.	Amalga oshiruvchi agentlik (Votalia)	O'zbekiston Respublikasida hozirda turi va qiymatidan qat'i nazar daraxt va butalarni kesishga moratoriy mavjud. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 30-dekabrda UP-46-sonli “Respublikada ko'kalamzorlashtirish ishlarini jadallashtirish va daraxtlarni muhofaza qilishni yanada samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida”gi farmoni; O'zbekiston Respublikasining 02.29.2024-dagi № ZRU-916-sonli “O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida”gi qonuni, “491-modda. Noqonuniy kesilgan yoki yo'q qilingan daraxt va butalar o'rniga daraxt va buta ko'chatlarini ekish. “492-modda. Davlat o'rmon fondiga kirmaydigan qimmatbaho daraxt va buta turlarini noqonuniy kesish va yo'q qilish uchun moliyaviy sanksiyalar. Batafsil ma'lumot quyidagi bo'limlarda keltirilgan.	-	E-Gov tizimi orqali ariza topshirish https://my.gov.uz/ru/service/sub-services?domen=10&id=17 . Ruxsat yoki rad etish elektron tarzda beriladi. Bunday ruxsatni faqat Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mita berishi mumkin va agar ruxsat rad etilsa, ruxsat olish uchun Prezident Administratsiyasiga murojaat qilish kerak.
20	O'rta Osiyo toshbaqalarini ko'chirish va saqlash.	Ushbu hayvon O'zbekiston Respublikasi Qizil kitobida. Toshbaqalarni ko'chirish shartlarini ko'rib chiqish zarur.	Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mita.	Amalga oshiruvchi agentlik (Votalia)	O'zbekiston Respublikasining 1997-yil 26-dekabrda № 545-I-sonli “Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida”gi qonuni.	-	Ushbu hayvon O'zbekiston Respublikasi Qizil kitobida. Ko'chirish bilan bog'liq savollar bo'yicha quyidagiga murojaat qiling: Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mita; O'rta Osiyo toshbaqalarini ko'chirish bahorda milliy qo'mita mutaxassislari ruxsati bilan amalga oshiriladi. Avvalo, so'rov xati milliy qo'mitaga yuborilishi kerak va rasmiy javob olingandan so'ng milliy qo'mitadan ekolog bilan birgalikda loyiha maydoniga tashrif amalga oshiriladi va hudud toshbaqalar mavjudligi uchun tekshiriladi, hisobot to'ldiriladi va agar ko'p sonli individlar topilsa, ular ko'chirilishi va qurilish lageri hududi to'siq bilan o'ralishi kerak.

⁵² <https://my.gov.uz/ru/service/324>

№	Ruxsatnoma/Litsenziya	Muddat /Jadval	Ruxsatnoma beruvchi organ	Mas'ul subyekt	Tegishli qonunchilik	Narx va veb-sayt	Izohlar
21	Chiqindilarni yo'q qilish va tashish	Chiqindilar chiqindi turi va xavf sinfiga qarab maxsus transport Toza-Hudud yoki boshqa litsenziyalangan kompaniyalar yordamida olib chiqilishi kerak.	Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mita.	Amalga oshiruvchi agentlik (Votalia)	O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 16.02.2011-dagi 35-sonli qarori xavfli yuklarni va ushbu xavfli yuklarni tashuvchi avtotransport vositalari egaligidan qat'i nazar, shaharlar va shaharchalar ko'chalarida, jamoat yo'llarida, shuningdek jamoat foydalanishi uchun yopilmagan tijorat yo'llarida avtomobil transportida xavfli yuklarni tashish tartibini belgilaydi va yuk yuboruvchilarga (yuk oluvchilarga) xizmat ko'rsatuvchi barcha tashkilotlar uchun majburiy bo'lib, tashish jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlarni, ularning huquqlari, majburiyatlari va mas'uliyatini tartibga soladi, shuningdek xavfli yuklarni tashish talablarini, harakat xavfsizligini ta'minlash shartlarini, yuk xavfsizligini va xavfli yuklarni sifatli tashishning boshqa standartlarini belgilaydi.	Ushbu hujjat yozilayotgan paytda ma'lumot topilmadi yoki huquqiy qoida mavjud emas.	Avtomobil yo'lida xavfli yuklarni tashish shartlari O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi, O'zbekiston Respublikasining "Avtomobil transporti to'g'risida", "Yo'l harakati xavfsizligi to'g'risida"gi qonunlari, O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari va ushbu qoidalar bilan belgilanadi. O'zbekiston Respublikasida avtomobil yo'lida tashishga ruxsat etilgan xavfli yuklar ro'yxati 35-sonli VMQga 3-ilovada keltirilgan.
23	Unumdor tuproq qatlamini saqlash		Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mita.	Amalga oshiruvchi agentlik (Votalia)/ EPC	O'zbekiston Respublikasining 02/02/2024-dagi № ZRU-903-sonli "Tuproqlarni muhofaza qilish va ularning unumdorligini oshirish to'g'risida"gi qonuniga muvofiq. O'zbekiston Respublikasining 2024-yildagi O'RQ-903-son "Tuproqni muhofaza qilish va uning unumdorligini oshirish to'g'risida"gi Qonuni. Muvofiqlik choralari O'RQ-1036-son Qonun talablariga muvofiq taqdim etiladigan Atrof-muhitga ta'sirni baholash (EIA) hujjatlarida aks ettirilishi lozim.	-	O'zbekiston Respublikasining 02.02.2024-dagi № ZRU-903-sonli "Tuproqlarni muhofaza qilish va ularning unumdorligini oshirish to'g'risida"gi qonuniga muvofiq. 5-modda. Tuproqni muhofaza qilish ob'ekti Tuproqni muhofaza qilish ob'ekti yer fondining barcha toifalaridagi unumdor va tuproq hosil qiluvchi tuproqlardir. Qurilish ishlaridan keyin unumdor tuproqni vaqtinchalik saqlash uchun maydon tashkil etish zarur. Qurilishdan keyin hudud qurilishi tomonidan buzilgan chuqurlarni to'ldirish, yerni rekultivatsiya qilish va yovvoyi o'tlar ekish zarur.
24	Elektron chiqindilarni yo'q qilish		Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mita.	Amalga oshiruvchi agentlik (Votalia)/ EPC	2019-yil 6-fevraldagi 95-sonli VMQga 1-ilovaga muvofiq "Qattiq va suyuq maishiy chiqindilarni yig'ish va olib chiqish xizmatlarini ko'rsatish qoidalari", ma'naviy va jismonan eskirgan ofis uskunalarini (kompyuterlar, printerlar va boshqalar) almashtirish natijasida hosil bo'lgan qattiq maishiy chiqindilar, ularning o'lchamlari ularni hajmi 0,75 m bo'lgan konteynerlarga joylashtirishga imkon bermaydi ³ yirik o'lchamli maishiy chiqindilar deb tasniflanadi. Bunday chiqindilarni olib chiqish xizmat ko'rsatuvchi yo'q qilish tashkiloti tomonidan shartnoma narxlarida alohida to'lov uchun amalga oshiriladi va u tomonidan o'z xizmat ko'rsatish hududidan tashqarida amalga oshirilishi mumkin (8-band, 95-sonli VMQning 1-	Elektron chiqindilarni qayta ishlash/yo'q qilish zarurati paytida aniq yo'q qilish tashkiloti bilan tekshirilishi kerak .	O'zbekistonda ofis uskunalarini qayta ishlash va yo'q qilishga ixtisoslashgan ko'plab kompaniyalar mavjud. Bunday yo'q qilish tashkilotlari barcha davlat atrof-muhit me'yorlariga muvofiqlikni kafolatlash uchun samarali nazorat o'rnatilganligini ta'minlash uchun tegishli hujjatlarga ega bo'lishi kerak. Ushbu yo'q qilish tashkilotlaridan biri "Toshrangmetzavod Recycling" MChJ. U ofis uskunalarini hisobdan chiqarish va yo'q qilish uchun barcha zarur ruxsatnomalarga, shuningdek O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq qimmatbaho metallar bilan ishlash uchun ruxsatnomaga ega.

№	Ruxsatnoma/Litsenziya	Muddat /Jadval	Ruxsatnoma beruvchi organ	Mas'ul subyekt	Tegishli qonunchilik	Narx va veb-sayt	Izohlar
					ilovasi). O'zbekistonda yuridik shaxslar uchun elektron chiqindilarni yo'q qilish tartibi ofis uskunalarini yo'q qilish uchun huquqiy asosga ega bo'lishi kerak. Yo'q qilish faqat asosiy vositalarni kompaniya balansidan hisobdan chiqargandan keyin amalga oshirilishi mumkin. O'zbekistonda asosiy vositalarni yo'q qilish 5-sonli milliy standart va O'zbekistonda asosiy vositalarni hisobdan chiqarish to'g'risidagi 1401-sonli nizom (2004-yil 29-avgust) ga muvofiq nazorat qilinadi. Ushbu qaror barcha korxonalarda, jumladan byudjet, davlat va unitar korxonalarda asosiy vositalar qiymatini balansdan hisobdan chiqarish tartibini tartibga soladi.		
25	Energiyadan foydalanish uchun ruxsat olish	Ruxsat olish uchun ikki yo'l. 1. Yozma so'rov topshirilganda – 15 ish kunidan ko'p emas. 2. Arizalarni quyidagi orqali topshirish https://my.gov.uz/ru/service/sub-services?domen=13&id=1 . Ko'rib chiqish muddati 15 ish kuni.	O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi huzuridagi elektr energiyasi, neft mahsulotlari va gazdan foydalanishni nazorat qilish inspeksiyasi "Uzenergoinspeksiya" (hududiy ofislar)	Amalga oshiruvchi agentlik (Vitalia)/ EPC	O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 22-iyuldagi 610-sonli "Elektr energiyasini, jumladan qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan ishlab chiqaruvchi xo'jalik subyektlarini yagona elektr energetika tizimiga ulash qoidolari"gi qaroriga ilova elektr energiyasini ishlab chiqaruvchi xo'jalik subyektlarini yagona elektr energetika tizimiga ulash sxemasini, shuningdek elektr tarmog'i egasi uchun ariza shaklini belgilaydi. Maxsus elektron tizim orqali ruxsat etiluvchi xususiyatga ega ayrim hujjatlarni berish tartibi to'g'risidagi yagona nizomga 62-ILOVA. Quvvati 20 kVt dan ortiq iste'molchi ob'ektlari uchun energiya ta'minoti loyihalarini kelishish bo'yicha xulosa berish. Batafsil ma'lumot quyidagi bo'limlarda keltirilgan.	Arizani ko'rib chiqish to'lovi: bazaviy hisoblash miqdorining 10 foizi. Ruxsatnoma hujjatini berish uchun to'lov: To'lovsiz.	Shu bilan birga, mintaqaviy elektr tarmoqlarida bu arizalarni quyidagi orqali topshirishda amalga oshiriladi https://my.gov.uz/ru/service/sub-services?domen=13&id=1 . Ko'rib chiqish muddati 15 kun.
26	Gibrid qayta tiklanuvchi energiya va BESS obyektlari uchun elektr tarmog'iga ulanish hamda foydalanishga topshirish ruxsati	Qurilish boshlanishidan oldin.	O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi / O'zbekiston Milliy elektr tarmoqlari (NEGU) / O'zenergoinspeksiya.	Amalga oshiruvchi agentlik (Vitalia)	"Elektr energetikasi to'g'risida"gi Qonun (O'RQ-939, 2024); "Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish to'g'risida"gi Qonun (O'RQ-539, 2019); O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 610-son Qarori (2019); O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 609-son Qarori (2022).	-	Mazkur talab elektr energiyasi ishlab chiqarish obyektlari, podstantsiyalar, uzatish infratuzilmasi va BESS tizimlariga tatbiq etiladi. Yakuniy foydalanishga topshirish va energiya berishni boshlash O'zbekiston Milliy elektr tarmoqlari (NEGU), Energetika vazirligi va O'zenergoinspeksiya tomonidan beriladigan tegishli tasdiqlardan so'ng amalga oshiriladi. Elektr tarmog'iga ulanish loyihasi tasdiqlangan EIA hujjatlari va Ekologik ekspertizaning ijobiy xulosalariga muvofiq bo'lishi lozim.

№	Ruxsatnoma/Litsenziya	Muddat /Jadval	Ruxsatnoma beruvchi organ	Mas'ul subyekt	Tegishli qonunchilik	Narx va veb-sayt	Izohlar
27	Madaniy meros bo'yicha ruxsat / kelishuv (madaniy meros yoki arxeologik obyektlarga ta'sir ko'rsatadigan yoki ular hududida amalga oshiriladigan qurilish ishlari uchun)	Qurilish boshlanishidan oldin loyiha tashabbuskori loyiha hududi ro'yxatdan o'tgan madaniy meros yoki arxeologik obyektlar bilan kesishishini yoki ularga ta'sir ko'rsatishi mumkinligini aniqlashi lozim. Ruxsat O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Madaniy meros agentligiga ariza topshirish orqali olinadi.	O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Madaniy meros agentligi.	Amalga oshiruvchi agentlik (Vitalia)	O'zbekiston Respublikasining 2009-yildagi O'RQ-229-son "Arxeologiya merosi obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonuni; "Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonun. Mazkur qonunlarga muvofiq, arxeologik meros obyektlariga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan yer ishlari, qurilish, yo'l qurilishi va boshqa ishlar madaniy merosni muhofaza qilish talablariga rioya etgan holda amalga oshirilishi hamda zarur hollarda arxeologik nazorat talab qilinishi mumkin.	Qonunchilikda aniqlanmagan, to'lovlar tegishli quyi me'yoriy hujjatlar bilan belgilanadi.	Mazkur talab faqat loyiha hududi arxeologik yoki madaniy meros resurslari joylashgan hududda, unga tutash hududda joylashgan yoki bunday resurslarga ta'sir ko'rsatishi ehtimoli mavjud bo'lgan hollarda qo'llaniladi. Mazkur Loyiha bo'yicha ESIA jarayoni doirasida Madaniy meros agentligining hududiy boshqarmasidan loyiha hududida yoki uning yaqin atrofida ro'yxatdan o'tgan madaniy meros yoki arxeologik obyektlar mavjud emasligini tasdiqlovchi kelishuv xati olingan. Shu sababli, madaniy meros bo'yicha cheklovlar aniqlanmagan va qurilish davrida arxeologik nazorat talab etilmaydi. Shunga qaramay, yer ishlari davomida tasodifiy arxeologik topilmalar aniqlangan taqdirda, ular zudlik bilan tegishli organlarga xabar qilinishi va O'zbekiston Respublikasining amaldagi madaniy meros hamda arxeologik merosni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunchiligiga muvofiq boshqarilishi lozim.

2.14 Loyiha standartlari

Loyiha ushbu bobning oldingi bo'limlarida muhokama qilingan qo'llaniladigan qonunchilik, me'yorlar va standartlarda belgilangan eng qat'iy chegaralarga rioya qilishi talab qilinadi. IFC PS1 va PS3 ga ko'ra: "Qabul qiluvchi mamlakat me'yorlari EHS ko'rsatmalarida keltirilgan darajalar va choralardan farq qilganda, buyurtmachilardan qaysi biri qat'iyroq bo'lsa, shunga erishish talab qilinadi. Agar muayyan loyiha holatlarini hisobga olgan holda EHS ko'rsatmalarida keltirilganlardan kamroq qat'iy darajalar yoki choralalar mos kelsa, buyurtmachi atrof-muhit va ijtimoiy xavflar va ta'sirlarni aniqlash va baholash jarayoni orqali har qanday taklif qilingan muqobillar uchun to'liq va batafsil asoslash beradi."

Loyiha standartlarini belgilash uchun turli chegaralar o'rtasidagi taqqoslash zarur bo'lganda ushbu bo'limda keltirilgan.

Loyiha ushbu bobning oldingi bo'limlarida muhokama qilingan qo'llaniladigan qonunchilik, me'yorlar va standartlarda belgilangan eng qat'iy chegaralarga rioya qilishi talab qilinadi. Eng qat'iy chegaralar quyidagicha qabul qilinadi: *Loyiha standartlari* va havo, suv, tuproq, shovqin va tebranish uchun quyidagi jadvallarda umumlashtirilgan. Loyiha standartlarini belgilash uchun tahlil har bir jadvalning oxirgi ustunida keltirilgan.

Loyiha standartlari keyinchalik ushbu ESIAning tegishli texnik boblarida dastlabki holatlar tavsiflanganda yoki loyiha ta'sir qiluvchi har bir atrof-muhit komponenti uchun ta'sirlar baholanganda hisobga olinadi.

2.14.1 Atmosfera havosi sifati standartlari

O'zbekistonda atmosfera havosi sifati uchun milliy chegaraviy qiymatlar "SanR&N 0293-11 *Gigiyenik standartlar: O'zbekiston Respublikasi hududidagi aholi punktlari atmosfera havosidagi ifloslantiruvchi moddalarning ruxsat etilgan maksimal konsentratsiyalari ro'yxati*" va boshqa ikkilamchi me'yoriy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Milliy chegaraviy qiymatlar xalqaro WBG EHS ko'rsatmalari bilan integratsiyalashgan.

WBG EHS ko'rsatmalari WHOning global havo sifati ko'rsatmalari (AQG) darajalariga ishora qiladi; 2007-yildan (WBG EHS ko'rsatmalari nashr etilgan yil) WHOning havo sifati ko'rsatmalari yangilandi va ularning oxirgi yangilanishi 2021-yilda chiqarildi⁵³.

Milliy chegaraviy qiymatlar va WHO AQG darajalari quyidagida ko'rsatilgan: 4. Ko'p hollarda mahalliy chegaraviy qiymatlar mavjud emas yoki qabul qilingan turli o'lchov davrlari uchun taqqoslash natijalari qiyin. Shu sababli, loyiha standartlari WHO AQG darajalarini qabul qiladi. Loyiha standartlari quyidagida keltirilganidek bo'ladi: 5. 4 2021-yilgi WHO standartlari/ko'rsatmalari va O'zbekiston me'yoridan tanlangan eng qat'iy chegaraviy qiymatlarni taqdim etadi. Eng yangilangan qiymatlar eng ilmiy asoslangan qiymatlar sifatida ko'rib chiqildi.

4: Loyiha standartlari: Atmosfera havosi sifati

Ifloslantiruvchi modda	O'rtacha davr	Norma (mg/m ³)	Standartlar manbai	Loyiha standarti (mg/m ³)
SO ₂	10 daqiqa	0.5	WHO AQG	0.5
	30 daqiqa	0.5	O'zbekiston	0.5
	24 soat	0.2	O'zbekiston	-
		0.04	WHO AQG	0.04

⁵³ World Health Organization, WHO global air quality guidelines. Particulate matter (PM_{2.5} and PM₁₀), ozone, nitrogen dioxide, sulphur dioxide and carbon monoxide, 2021

	1 oy	0.1	O'zbekiston	0.1
	1 yil	0.05	O'zbekiston	0.05
NO ₂	10 daqiqa	0.2	O'zbekiston	0.2
	30 daqiqa	0.085	O'zbekiston	0.085
	1 soat	0.2	WHO AQG	0.2
	24 soat	0.06	O'zbekiston	-
		0.025	WHO AQG	0.025
	1 oy	0.05	O'zbekiston	0.05
	1 yil	0.01	WHO AQG	0.01
		0.04	O'zbekiston	-
NO _x	30 daqiqa	0.6	O'zbekiston	0.6
	24 soat	0.25	O'zbekiston	0.25
	1 oy	0.12	O'zbekiston	0.12
	1 yil	0.6	O'zbekiston	0.6
CO	30 daqiqa	5.0	O'zbekiston	5.0
	24 soat	4.0	Uzbekistan/WHO AQG	4.0
	1 oy	3.5	O'zbekiston	3.5
	1 yil	3.0	O'zbekiston	3.0
O ₃	8 soatlik kunlik maksimum	0.1	WHO AQG	0.1
PM ₁₀	30 daqiqa	0.15 – 0.5	O'zbekiston	0.5
	24 soat	0.045	WHO AQG	0.045
		0.1 – 0.35	O'zbekiston	-
	1 oy	0.08 – 0.2	O'zbekiston	0.2
	1 yil	0.05–0.15	O'zbekiston	-
		0.015	WHO AQG	0.015
PM _{2.5}	1 yil	0.005	WHO AQG	0.005
	24 soat	0.015	WHO AQG	0.015

Eslatma: 24 soat 24 soatlik o'rtacha konsentratsiyalarning yillik taqsimotining 99-protsentili sifatida belgilanadi (yiliga 3–4 oshish kuniga teng)

HSES rejasida Voltalia WHOning 2005-yilgi ko'rsatmalariga asoslangan bir qator chegaraviy qiymatlarni taqdim etadi, quyidagida ko'rsatilganidek: 5 quyida.

5-jadval: Voltalianing HSES rejasida keltirilgan WHO ko'rsatmalariga (2005) asoslangan chegaraviy qiymatlar

Voltalia HSE boshqaruv rejasi (Y ilova – Atrof-muhit monitoringi rejasi)			
PARAMETRLAR		QIYMAT	MANBA
PM10	yillik o'rtacha	20 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ 0.02 mg/m^3	WHO havo sifati ko'rsatmalari (2005)
	-	0.05 mg/m^3 0.04 mg/m^3	Atrof-muhit bayonoti/ruxsatnoma
	kunlik o'rtacha	0.05 mg/m^3 (kunlik chegara kalendar yilida 35 martadan ko'p oshmasligi kerak)	Direktiva 2008/50/EC – Atmosfera havosi sifati
PM2.5	yillik o'rtacha	0.01 mg/m^3	WHO havo sifati ko'rsatmalari (2005)
	24 soatlik o'rtacha	0.025 mg/m^3	WHO havo sifati ko'rsatmalari (2005)
	-	0.02 – 0.025 mg/m^3	Atrof-muhit bayonoti/ruxsatnoma
TSP	-	0.05 mg/m^3	Atrof-muhit bayonoti/ruxsatnoma
H2S	-	150 (IT ⁵⁴)	WHO havo sifati ko'rsatmalari
NO2	yillik o'rtacha	0.04 mg/m^3	Direktiva 2008/50/EC – Atmosfera havosi sifati va WHO havo sifati ko'rsatmalari (2005)
	soatlik o'rtacha	0.2 mg/m^3 0.02 – 0.025 mg/m^3	WHO havo sifati ko'rsatmalari (2005) Atrof-muhit bayonoti/ruxsatnoma
CO	maksimal kunlik 8 soatlik o'rtacha	10 mg/m^3	Direktiva 2008/50/EC – Atmosfera havosi sifati va WHO havo sifati ko'rsatmalari (2005)
SO2	24 soatlik o'rtacha (yiliga 30 martadan ko'p oshmasligi kerak)	0.125 mg/m^3	Direktiva 2008/50/EC – Atmosfera havosi sifati

⁵⁴ Oraliq maqsadlar (IT) tavsiya etilgan me'yorlarga bosqichma-bosqich erishish zarurati hisobga olingan holda taqdim etiladi.

	soatlik chegara (yiliga 24 martadan ko'p oshmasligi kerak)	0.35 mg/m ³	Direktiva 2008/50/EC – Atmosfera havosi sifati
	10 daqiqalik o'rtacha	0.5 mg/m ³	WHO havo sifati ko'rsatmalari (2005)
	24 soatlik o'rtacha (WHO ko'rsatmalari, 2005-yilgi global yangilanish falsafasiga muvofiq intilish 'maqsadli' ko'rsatkichi sifatida ko'rib chiqiladi)	0.02 mg/m ³	WHO havo sifati ko'rsatmalari (2005)
	yillik chegara (faqat o'simliklarni va ekologik sezgir hududlarni himoya qilishga taalluqli – o'rtacha hisoblash davri: kalendar yil va qish 1-oktabrdan 31-martgacha)	0.02 mg/m ³	Direktiva 2008/50/EC – Atmosfera havosi sifati va WHO havo sifati ko'rsatmalari (2005)
NOx	yillik chegara (faqat o'simliklarni va ekologik sezgir hududlarni himoya qilishga taalluqli)	0.03 mg/m ³	Direktiva 2008/50/EC – Atmosfera havosi sifati va WHO havo sifati ko'rsatmalari (2005)

Biroq, ushbu qiymatlar hisobga olinmagan, chunki uning o'rniga yangilangan WHO ko'rsatmalari 2021 qo'llaniladigan deb hisoblanadi.

2.14.2 Tuproq va tuproq osti sifati standartlari

Qabul qilingan mahalliy chegaraviy qiymatlar va xalqaro standartlar:

- O'zbekiston standarti SanR&N № 0191-05 Tuproqdagi ekzogen zararli moddalarning sanitariya jihatidan ruxsat etilgan konsentratsiyalari va indikativ ruxsat etilgan konsentratsiyalari (2005-yil 5-noyabr); va
- Niderlandiya Infratuzilma va suv xo'jaligi vazirligining Tuproqni tozalash sirkulyari 2013 - 1/7/2013 ga muvofiq Niderlandiya ifloslantiruvchi moddalar standartlari.

O'zbekiston standarti SanR&N № 0191-05 quyidagilarni bayon qiladi: *tuproqdagi moddaning ruxsat etilgan maksimal konsentratsiyasi uning maksimal miqdori bo'lib, unda modda [moddalar] tuproqqa tutash muhitlarga (o'simlik, suv, havo) belgilangan ob'ektlardagi moddaning gigiyenik standartlaridan oshmaydigan miqdordlarda migratsiya qiladi va tuproqda moddaning biologik faollikka salbiy ta'siri kuzatilmaydi.*

SanR&N № 0191-05 ga muvofiq. Tuproqdagi ekzogen zararli moddalarning sanitariya jihatidan ruxsat etilgan konsentratsiyalari (MPC) va indikativ ruxsat etilgan konsentratsiyalari (IAC) (2005-yil 5-noyabr):

Tuproqning zararli moddalar bilan ifloslanishi xavfini gigiyenik baholashning asosiy mezonlari ularning tuproqdagi ilmiy asoslangan ruxsat etilgan maksimal konsentratsiyalari (MPC) va taxminiy ruxsat etilgan konsentratsiyalari (APC) dir. MPC va APC tuproqdagi inson uchun zararsiz kimyoviy moddalar tarkibining kompleks ko'rsatkichlarini ifodalaydi, chunki ularni ilmiy asoslashda ishlatiladigan mezonlar ifloslantiruvchining tutashuvchi muhitlarga bilvosita ta'sirining barcha mumkin bo'lgan yo'llarini, tuproqning biologik faolligini va o'z-o'zini tozalash jarayonlarini aks ettiradi.

Tuproqdagi moddaning MPCsi uning maksimal miqdori bo'lib, unda preparatning tuproqqa tutash muhitlarga (o'simliklar, suv, havo) migratsiyasi belgilangan ob'ektlardagi ushbu moddaning gigiyenik standartlaridan oshmaydigan miqdorlarda yuz beradi va moddaning tuproq biologik faolligiga salbiy ta'siri kuzatilmaydi.

Tuproqdagi pestitsidning ruxsat etilgan maksimal konsentratsiyasi (MPC) belgilangan gigiyenik standartlar – o'simlik ekinlaridagi pestitsidlarning ruxsat etilgan qoldiq miqdorlari (PRC) bo'yicha hisoblash orqali, quyidagini hisobga olgan holda aniqlanadi: xavfsizlik koeffitsiyenti. Bunda, agar kuzatilgan maksimal ifloslanish darajasi hisoblangan qiymatdan past bo'lsa, tolerantlik tamoyili hisobga olinishi kerak: preparatni qishloq xo'jaligida ishlatishda tuproq ifloslanishining maksimal darajasi ruxsat etilgan maksimal konsentratsiya sifatida tavsiya etiladi.

MAC va PRC tuproq bilan tutashuvchi muhit orqali inson salomatligiga, ularning avlodlariga va aholining sanitariya turmush sharoitlariga salbiy bevosita yoki bilvosita ta'sirning yo'qligini kafolatlaydi.

Tuproq ifloslanishi bilan bog'liq korxonalar, yangi sexlar va texnologiyalarni joriy etish, qishloq xo'jaligida kimyoviy moddalardan foydalanish faqat tuproqdagi moddalar tarkibi uchun gigiyenik me'yorlar va ularni aniqlash usullari mavjud bo'lgandagina mumkin.

O'zbekiston chegaraviy qiymatlari asosan qishloq xo'jaligi tuproqlariga mo'ljallangan, biroq boshqa chegaraviy qiymatlar yo'qligi sababli, ular loyiha uchun qabul qilingan.

Niderlandiya ifloslantiruvchi moddalar standartlari tuproq va yer osti suvlari sifati uchun chegaralarni belgilash uchun amal qiluvchi va mustahkam qonunchilik sifatida xalqaro miqyosda tan olingan, chunki ular Tuproqni tozalash sirkulyari 2013 - 1/7/2013 ga muvofiq tuproq ifloslanishi holati og'ir deb hisoblanadigan ifloslanish darajasini ifodalaydi.

Ayrim istisnolardan tashqari, agar kamida 25 m tuproq hajmida o'lchangan kamida bitta moddaning o'rtacha konsentratsiyasi³ tuproq ifloslanishi holatida yoki kamida 100 m g'ovaklik bilan to'yingan tuproq hajmida³ yer osti suvlari ifloslanishi holatida, aralashuv qiymatidan yuqori bo'lsa, ifloslanish holati og'ir deb hisoblanadi.

Bundan tashqari, Niderlandiya ifloslantiruvchi moddalar standartlari "barqaror tuproq sifati mavjud bo'lgan daraja"ga ishora qiluvchi maqsadli qiymatlarni belgilaydi. Tuzatuvchi siyosat nuqtai nazaridan bu maqsadli qiymatlar inson hamda o'simlik va hayvonot hayoti uchun tuproqning funksional xususiyatlarini to'liq tiklash uchun erishilishi kerak bo'lgan darajani ko'rsatishini bildiradi. Bundan tashqari, maqsadli qiymatlar ekotizimga e'tiborga olinmaydigan xavflar taxminida uzoq muddatda atrof-muhit sifati uchun mezon ko'rsatkichini beradi."

Quyidagi jadval yakuniy loyiha standartlarini tanlash uchun mahalliy chegaraviy qiymatlar va xalqaro standartlar o'rtasidagi taqqoslashni ko'rsatadi (6).

6: Tuproqdagi ifloslantiruvchi moddalarning mahalliy chegaraviy qiymatlari (ruxsat etilgan maksimal konsentratsiya) va xalqaro standartlari

Parametrlar	Birliklar	O'zbekiston chegaraviy qiymatlari ⁵⁵	Tuproqqa aralashuv qiymatlari	Loyiha standartlari
METALLAR				
Arsenic	quruq tuproqning mg/kg	2	76	2
Antimony	quruq tuproqning mg/kg	4.5	22	3
Barium	quruq tuproqning mg/kg	-	-	
Beryllium	quruq tuproqning mg/kg	-	30	1.1
Cadmium	quruq tuproqning mg/kg	-	13	13
Chromium	quruq tuproqning mg/kg	6	-	6.0
Chromium 3+	quruq tuproqning mg/kg	-	180	180
Chromium 6+	quruq tuproqning mg/kg	-	78	78
Cobalt	quruq tuproqning mg/kg	5	190	5
Copper	quruq tuproqning mg/kg	3	190	3
Lead	quruq tuproqning mg/kg	32	530	32
Mercury	quruq tuproqning mg/kg	2.1	10	0.3
Molybdenum	quruq tuproqning mg/kg	10	190	10
Nickel	quruq tuproqning mg/kg	4	100	4

⁵⁵ SanN&R #0191-05. Sanitary Permissible Concentrations (MPC) and Indicative Acceptable Concentrations (IAC) of Exogenous Harmful Substances in the soil (November 5, 2005). Accessed on 30 June 2025, URL: <https://lex.uz/docs/1905543>

Parametrlar	Birliklar	O'zbekiston chegaraviy qiymatlari ⁵⁵	Tuproqqa aralashuv qiymatlari	Loyiha standartlari
Selenium	quruq tuproqning mg/kg	-	100	0.7
Silver	quruq tuproqning mg/kg	-	15	-
Tellurium	quruq tuproqning mg/kg	-	600	-
Thallium	quruq tuproqning mg/kg	-	15	1
Tin	quruq tuproqning mg/kg	-	900	-
Vanadium	quruq tuproqning mg/kg	150	250	42
Zinc	quruq tuproqning mg/kg	23	720	23
NOORGANIK BIRIKMALAR				
Bromide	mg Br/l	-	-	20
Chloride	mg Cl/l	-	-	-
Fluoride	mg/kg	10.0	-	500
Sianid – erkin	quruq tuproqning mg/kg	-	20	1
Cyanides - complex (pH < 5)	quruq tuproqning mg/kg	-	50	5
Cyanides - complex (pH ≥ 5)	quruq tuproqning mg/kg	-	50	5
Thiocyanates	quruq tuproqning mg/kg	-	20	1
AROMATIK BIRIKMALAR				
Benzene	quruq tuproqning mg/kg	0.3	1.1	0.01

Parametrlar	Birliklar	O'zbekiston chegaraviy qiymatlari ⁵⁵	Tuproqqa aralashuv qiymatlari	Loyiha standartlari
Ethylbenzene	quruq tuproqning mg/kg	-	110	0.03
Phenol	quruq tuproqning mg/kg	-	14	0.05
Styrene (vinylbenzene)	quruq tuproqning mg/kg	0.1	86	0.3
Toluene	quruq tuproqning mg/kg	0.3	32	0.01
Xylene	quruq tuproqning mg/kg	-	17	0.1
POLITSIKLIK AROMATIK UGLEVODORODLAR (PAH)				
PAH (10 yig'indisi)	quruq tuproqning mg/kg	-	40	1
Anthracene	quruq tuproqning mg/kg	-	-	-
Benzo(a)pyrene	quruq tuproqning mg/kg	-	-	-
Benzo(a)anthracene	quruq tuproqning mg/kg	-	-	-
Benzo(k)fluoranthene	quruq tuproqning mg/kg	-	-	-
Benzo(ghi)perylene	quruq tuproqning mg/kg	-	-	-
Fluoranthene	quruq tuproqning mg/kg	-	-	-
Naphthalene	quruq tuproqning mg/kg	-	-	-
Phenanthrene	quruq tuproqning mg/kg	-	-	-
XLORLANGAN UGLEVODORODLAR				
Dichloromethane	quruq tuproqning mg/kg	-	3.9	0.4

Parametrlar	Birliklar	O'zbekiston chegaraviy qiymatlari ⁵⁵	Tuproqqa aralashuv qiymatlari	Loyiha standartlari
Dioxin (sum I-TEQ)	quruq tuproqning mg/kg	-	-	-
Dichloroaniline	quruq tuproqning mg/kg	-	50	0.005
Monochloroaniline	quruq tuproqning mg/kg	-	50	0.005
Polychlorinated biphenyl (sum)	quruq tuproqning mg/kg	-	1	0.02
Tetrachloroethene	quruq tuproqning mg/kg	-	8.8	0.002
Trichloroaniline	quruq tuproqning mg/kg	-	10	-
Trichloromethane	quruq tuproqning mg/kg	-	5.6	0.02
Trichloroethene	quruq tuproqning mg/kg	-	2.5	0.1
Vinyl chloride	quruq tuproqning mg/kg	-	0.1	0.01
1,1,1-trichloroethane	quruq tuproqning mg/kg	-	15	0.07
1,1,2-trichloroethane	quruq tuproqning mg/kg	-	10	0.4
BOSHQA IFLOSLANTIRUVCHILAR				
Acrylonitrile	quruq tuproqning mg/kg	-	0.1	0.000007
Asbestos	quruq tuproqning mg/kg	-	100	-
Butanol	quruq tuproqning mg/kg	-	30	-
Diethylene glycol	quruq tuproqning mg/kg	-	270	-
Ethylacetate	quruq tuproqning mg/kg	-	75	-

Parametrlar	Birliklar	O'zbekiston chegaraviy qiymatlari ⁵⁵	Tuproqqa aralashuv qiymatlari	Loyiha standartlari
Ethylene glycol	quruq tuproqning mg/kg	-	100	-
Formaldehyde	quruq tuproqning mg/kg	-	0.1	-
Isopropanol	quruq tuproqning mg/kg	-	220	-
Methanol	quruq tuproqning mg/kg	-	30	-
Mineral oil	quruq tuproqning mg/kg	-	5000	50
Tribromomethane	quruq tuproqning mg/kg	-	75	-
Nitrates	quruq tuproqning mg/kg	130	-	130.0
Sulphates	quruq tuproqning mg/kg	160	-	160.0

2.14.3 Suv sifati va oqava suv standartlari

O'zbekistonda turli xil suv havzalari uchun turli chegaraviy qiymatlar mavjud. Suvdan foydalanish maqsadiga qarab suv havzalari maishiy foydalanish (masalan, tozalashdan keyin ichimlik suvi manbai sifatida foydalanish), baliqchilik, kommunal foydalanish yoki sug'orish maqsadlari uchun mo'ljallangan deb toifalanadi. Suv sifati chegaraviy qiymatlari milliy umumiy talablar SanR&N № 0172-04 "O'zbekiston Respublikasida yer usti suvlarini muhofaza qilish bo'yicha gigiyena talablari" va Qurilish normalari va qoidalariga (QNQ) 1.03.01-96 "Korxonalar, bino qurilishi uchun loyiha-smeta hujjatlarining tarkibi, tartibi, kelishilishi va tasdiqlanishi bo'yicha ko'rsatmalar" ilovasiga kiritilgan (7).

Yer usti suvlari holatida, WBG EHS ko'rsatmalarida yoki qabul qilinadigan biror xalqaro standartlarda ko'rsatma yo'qligi sababli, O'zbekiston milliy chegaraviy qiymatlari Yevropa Direktivasi 2008/105/EC da belgilangan yer usti suvlari uchun atrof-muhit sifati standartlari (EQS) bilan taqqoslanadi⁵⁶, u yer usti suvlarining yaxshi kimyoviy holatini va eng sezgir turlarni bevosita zaharlikdan himoya qilishni, shuningdek ikkilamchi zaharlanish orqali yirtqichlar va odamlarni himoya qilishni ta'minlash uchun xalqaro miqyosda tan olingan chegaraviy qiymatlarni belgilaydi. EQS shuningdek yer usti suvlarini himoya qilish uchun muhim deb hisoblangan yetishmayotgan parametrlarni to'ldirish uchun ishlatiladi. Milliy chegaraviy qiymatlar foydalanishga qarab eng keng tarqalgan kimyoviy ifloslantiruvchilarning ruxsat etilgan maksimal konsentratsiyalarini o'z ichiga oladi. Mahalliy chegaraviy qiymatlar va Yevropa Direktivasidan EQS quyidagida keltirilgan: 8 va eng qat'iy qiymatlar yer usti suvlari uchun loyiha standarti sifatida tanlangan.

Ushbu holatda, turli qo'llaniladigan standartlar suv havzasidan foydalanish/turiga bog'liq bo'lganligi sababli loyiha standartlari belgilanmagan va shu sababli u suvdan foydalanishga bog'liq bo'ladi va har bir holat uchun alohida baholanishi kerak bo'ladi.

7: Suv sifati uchun milliy umumiy talablar va chegaraviy qiymatlar

Ko'rsatkichlar	Suvdan foydalanish maqsadi			
	Maishiy foydalanish	Dam olish va xizmat	Baliqchilik ehtiyojlari	
			Eng yuqori birinchi toifa	Ikkinchi toifa
Muallaq qattiq moddalar	Tabiiy sharoitlarga qarab, oqava suv chiqindisidagi muallaq qattiq moddalar tarkibi quyidagidan oshmasligi kerak:			
	0.25 mg/dm ³	0.75 mg/dm ³	0.25 mg/dm ³	0.75 mg/dm ³
	Suv 30 mg/dm dan yuqori bo'lgan suv omborlari va suv oqimlari uchun ³ muallaq qattiq moddalar, 5% gacha oshish mumkin. Suv oqimlari uchun 0,4 mm/s dan ortiq va suv omborlarida 0,2 mm/s dan ortiq cho'kish tezligiga ega muallaq moddalarni chiqarish taqiqlanadi.			
Suzuvchi moddalar	Suv yuzasida neft mahsulotlari pardasi va boshqa ifloslantiruvchilar konsentratsiyasi bo'lmasligi kerak.			
Rang	Balandlik ustunida aniqlanmasligi kerak.		Aralashmalar bo'lmasligi kerak.	
	20 sm	10 sm		

⁵⁶ Directive 2008/105/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on environmental quality standards in the field of water policy. Available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:348:0084:0097:EN:PDF>

Hid va ta'm	1 balldan ortiq intensivlikka yo'l qo'yilmaydi.	Suv baliqqa o'tishi mumkin bo'lgan hidga ega bo'lmasligi kerak.
Harorat	Chiqindi nuqtasidagi suv harorati eng issiq oyning suvning o'rtacha oylik haroratiga nisbatan 3°C dan oshmasligi kerak.	Chiqindi nuqtasidagi suv harorati eng issiq oy davomida suvning o'rtacha oylik haroratiga nisbatan 5°C dan oshmasligi kerak. Yozda 28°C va qishda 8°C dan ortiq harorat oshishiga yo'l qo'yilmaydi.
Vodorod ko'rsatkichi (pH)	6,5 – 8,5 pH dan tashqarida bo'lmasligi kerak	6,5 – 8,5 pH dan tashqarida bo'lmasligi kerak
Suv minerallashuvi	Quruq qoldiq 1000 mg/dm ³ dan oshmasligi kerak, jumladan xloridlar – 350 mg/dm ³ va sulfatlar – 500 mg/dm ³ .	
Erigan kislorod	O'sha kuni soat 12:00 gacha olingan namunada yilning istalgan davrida 4 mg/dm ³ dan kam emas.	Qishda kamida bo'lishi kerak 6 mg/dm ³ O'sha kuni soat 12:00 gacha olingan namunada yilning istalgan davrida 6 mg/dm ³ dan kam emas.
(Biokimyoviy kislorod talabi) BOD	20°C da quyidagidan oshmasligi kerak: 3.0 mg/dm ³ 6.0 mg/dm ³	20°C da u 3,0 mg/dm dan oshmasligi kerak ³ . Agar qishda birinchi* toifa baliqchilik suv havzalari suvidagi erigan kislorod tarkibi 6,0 mg/dm gacha tushsa ³ , va ikkinchisida** – 4 mg/dm gacha ³ , u holda chiqarishga faqat BODni o'zgartirmaydigan oqava suvga ruxsat etiladi.
(Kimyoviy kislorod talabi) COD	Quyidagidan oshmasligi kerak 15.0 mg/dm ³ 30.0 mg/dm ³	- -
Kasallik qo'zg'atuvchisi	Yo'l qo'yilmaydi.	
Kimyoviy moddalar (ifloslantiruvchilar)**	SanR&N № 0172-04 "O'zbekiston Respublikasida yer usti suvlarini muhofaza qilish bo'yicha gigiyena talablari"da ko'rsatilganidek ifloslantiruvchilarning ruxsat etilgan maksimal konsentratsiyalaridan (MAC) oshadigan konsentratsiyalarda bo'lmasligi kerak.	

* Birinchi toifaga kislorodga yuqori darajada sezgir qimmatbaho baliq turlari saqlanadigan va ko'paytirgan suv havzalari kiradi.

** Ikkinchi guruhga boshqa suv xo'jaligi ehtiyojlari uchun ishlatiladigan suv havzalari kiradi.

8: Yer usti suvlari standartlari

Ifloslantiruvchilar	Birlik	Suvdan foydalanish toifasi (Ekolog qo'llanmasi, Toshkent 2010)						Yevropa Ittifoqi Direktivasi 2008/105/EC standartlari			
		Baliqchilik	Kommunal	Ichimlik suvi		Aralashtirmasdan bevosita foydalanish uchun sug'orish suvi		Ichki yer usti suvlari		Boshqa yer usti suvlari	
				Milliy	WHO ⁵⁷						
						Milliy	FAO ⁵⁸	1 yillik o'rtacha	Ruxsat etilgan maksimal	1 yillik o'rtacha	Ruxsat etilgan maksimal
COD	mg/m ³	15	30	30	-	40	-	-	-	-	-
BOD ₂₀ , mgO ₂ /l	mg/m ³	3	3-6	3-6	-	10	-	-	-	-	-
pH	(-)	6.5-8.5	6.5-8.5	6.5-8.5	6.5-8.5	6.5-8.5	6.5-8.5	-	-	-	-
Suv minerallashuvi	mg/m ³	1000	1000	1000-1500	1000	1000	2000	-	-	-	-
Sulphates	mg/m ³	100	500	400-500	-	-	1900	-	-	-	-
Chlorides	mg/m ³	300	350	250-350	-	-	300	-	-	-	-
Carbon-tetrachloride	mg/l	-	-	-	-	-	-	12	-	12	-
C10-13 Chloroalkanes	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.4	1.4	0.4	1.4
Chlorfenvinphos	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.1	0.3	0.1	0.3

⁵⁷ WHO, Guidelines for drinking water quality, Fourth edition, 2017.

⁵⁸ FAO Guidelines for interpretations of water quality for irrigation: <http://www.fao.org/3/t0234e/t0234e01.htm>

Ifloslantiruvchilar	Birlik	Suvdan foydalanish toifasi (Ekolog qo'llanmasi, Toshkent 2010)						Yevropa Ittifoqi Direktivasi 2008/105/EC standartlari			
		Baliqchilik	Kommunal	Ichimlik suvi		Aralashtirmasdan bevosita foydalanish uchun sug'orish suvi		Ichki yer usti suvlari		Boshqa yer usti suvlari	
				Milliy	WHO57						
						Milliy	FAO58	1 yillik o'rtacha	Ruxsat etilgan maksimal	1 yillik o'rtacha	Ruxsat etilgan maksimal
Ammonium nitrogen (ammonium salt) (NH ₄₊)	mg/m ³	0.5	2	0.5	-	1.5	0-5	-	-	-	-
Nitrogen	mg/m ³	9.1	25	45	-	25	-	-	-	-	-
Nitrogen nitrite	mg/m ³	0.02	0.5	3	-	0.5	0-10	-	-	-	-
Nitrite	mg/m ³	0.08	3.3	3	3	-	-	-	-	-	-
Nitrate	mg/m ³	40	45	45	50	-	-	-	-	-	-
Phosphate (PO ₄ 3-)	mg/m ³	0.3	1	3.5	-	1	0-2	-	-	-	-
Ether soluble	mg/m ³	0.05	0.8	0.8	-	0.8	-	-	-	-	-
Oil products	mg/m ³	0.05	0.3	0.1	-	0.3	-	-	-	-	-
Sodium alkyl sulphates (SAS)	mg/m ³	0.1	0.5	0.5	-	0.5	-	-	-	-	-
Phenol	mg/m ³	0.001	0.001	0.001-0.1	-	0.001	-	-	-	-	-
Fluorine (F)	mg/m ³	0.05	1.5	0.7	1.5	1	-	-	-	-	-

Ifloslantiruvchilar	Birlik	Suvdan foydalanish toifasi (Ekolog qo'llanmasi, Toshkent 2010)						Yevropa Ittifoqi Direktivasi 2008/105/EC standartlari			
		Baliqchilik	Kommunal	Ichimlik suvi		Aralashtirmasdan bevosita foydalanish uchun sug'orish suvi		Ichki yer usti suvlari		Boshqa yer usti suvlari	
				Milliy	WHO57						
						Milliy	FAO58	1 yillik o'rtacha	Ruxsat etilgan maksimal	1 yillik o'rtacha	Ruxsat etilgan maksimal
Arsenic (As)	mg/m³	0.05	0.05	0.05	0.01	0.1	-	-	-	-	-
Iron (Fe)	mg/m³	0.05	0.5	0.3-3	-	5	-	-	-	-	-
Chromium (Cr6+)	mg/m³	0.001	0.1	0.05	0.05	0.1	-	-	-	-	-
Copper (Cu)	mg/m³	0.001	1	1	2	1	-	-	-	-	-
Zinc (Zn)	mg/m³	0.01	1	3	-	5	-	-	-	-	-
Cyanides	mg/m³	0.05	0.1	0	0	-	-	-	-	-	-
Total lead	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.0072	-	0.0072	-
Lead (Pb)	mg/m³	0.03	0.1	0.03	0.01	0.2	-	-	-	-	-
Total Nickel	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.02	-	0.02	-
Nickel (Ni)	mg/m³	0.01	0.1	0.1	0.07	-	-	-	-	-	-
Total Cadmium	mg/l	-	-	-	-	-	-	≤ 0.00008 (Class 1)	≤ 0.00045 (Class 1)	0.0002	≤ 0.00045 (Class 1)

Ifloslantiruvchilar	Birlik	Suvdan foydalanish toifasi (Ekolog qo'llanmasi, Toshkent 2010)						Yevropa Ittifoqi Direktivasi 2008/105/EC standartlari			
		Baliqchilik	Kommunal	Ichimlik suvi		Aralashtirmasdan bevosita foydalanish uchun sug'orish suvi		Ichki yer usti suvlari		Boshqa yer usti suvlari	
				Milliy	WHO57						
						Milliy	FAO58	1 yillik o'rtacha	Ruxsat etilgan maksimal	1 yillik o'rtacha	Ruxsat etilgan maksimal
								0.00008 (Class 2)	0.00045 (Class 2)		0.00045 (Class 2)
								0.00009 (Class 3)	0.0006 (Class 3)		0.0006 (Class 3)
								0.00015 (Class 4)	0.0009 (Class 4)		0.0009 (Class 4)
								0.00025 (Class 5)	0.0016 (Class 5)		0.0016 (Class 5)
Cadmium (Cd)	mg/m³	0.005	0.01	-	0.003	-	-	-	-	-	-
Cobalt (Co)	mg/m³	0.1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Molybdenum (Mo)	mg/m³	0.0012	0.5	0.25	-	-	-	-	-	-	-
Strontium (Sr2+)	mg/m³	-	2	7	-	-	-	-	-	-	-
Selenium (Se)	mg/m³	0.001	-	0.01	0.04	-	-	-	-	-	-
Total Mercury	mg/l							0.00005	0.00007	0.00005	0.00007

Ifloslantiruvchilar	Birlik	Suvdan foydalanish toifasi (Ekolog qo'llanmasi, Toshkent 2010)						Yevropa Ittifoqi Direktivasi 2008/105/EC standartlari			
		Baliqchilik	Kommunal	Ichimlik suvi		Aralashtirmasdan bevosita foydalanish uchun sug'orish suvi		Ichki yer usti suvlari		Boshqa yer usti suvlari	
				Milliy	WHO57						
						Milliy	FAO58	1 yillik o'rtacha	Ruxsat etilgan maksimal	1 yillik o'rtacha	Ruxsat etilgan maksimal
Mercury (Hg)	mg/m³	-	0.005	0.0005	0.006	-	-	-	-	-	-
Boron (B)	mg/m³	-	0.53	-	2.4	0.53	0-7.3	-	-	-	-
Siklodien pestitsidlari:	mg/l										
Aldrin		-	-	-	-	-	-				
Dieldrin								Σ = 0,01	NA	Σ = 0,005	NA
Endrin											
Isodrin											
DDT total	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.025	-	0.025	-
para-para-DDT	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.01	-	0.01	-
1,2-Dichloroethane	mg/l	-	-	-	-	-	-	10	-	10	-
Dichloromethane	mg/l	-	-	-	-	-	-	20	-	20	-
Di(2-ethylhexyl)-phthalate (DEHP)	mg/l	-	-	-	-	-	-	1.3	-	1.3	-

Ifloslantiruvchilar	Birlik	Suvdan foydalanish toifasi (Ekolog qo'llanmasi, Toshkent 2010)						Yevropa Ittifoqi Direktivasi 2008/105/EC standartlari			
		Baliqchilik	Kommunal	Ichimlik suvi		Aralashtirmasdan bevosita foydalanish uchun sug'orish suvi		Ichki yer usti suvlari		Boshqa yer usti suvlari	
				Milliy	WHO57						
						Milliy	FAO58	1 yillik o'rtacha	Ruxsat etilgan maksimal	1 yillik o'rtacha	Ruxsat etilgan maksimal
Diuron	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.2	1.8	0.2	1.8
Endosulfan	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.005	0.01	0.0005	0.004
Fluoranthene	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.1	1	0.1	1
Hexachloro-benzene	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.01	0.05	0.01	0.05
Hexachloro-butadiene	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.1	0.6	0.1	0.6
Hexachloro-cyclohexane	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.02	0.04	0.002	0.02
Isoproturon	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.3	1.0	0.3	1.0
Naphthalene	mg/l	-	-	-	-	-	-	2.4	-	1.2	-
Nonylphenol (4-Nonylphenol)	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.3	2.0	0.3	2.0
Octylphenol ((4-(1,1',3,3'-tetramethylbutyl)- phenol))	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.1	-	0.01	-
Pentachloro-benzene	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.007	-	0.0007	-

Ifloslantiruvchilar	Birlik	Suvdan foydalanish toifasi (Ekolog qo'llanmasi, Toshkent 2010)						Yevropa Ittifoqi Direktivasi 2008/105/EC standartlari			
		Baliqchilik	Kommunal	Ichimlik suvi		Aralashtirmasdan bevosita foydalanish uchun sug'orish suvi		Ichki yer usti suvlari		Boshqa yer usti suvlari	
				Milliy	WHO57						
						Milliy	FAO58	1 yillik o'rtacha	Ruxsat etilgan maksimal	1 yillik o'rtacha	Ruxsat etilgan maksimal
Pentachloro-phenol	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.4	1	0.4	1
Benzo(a)pyrene	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.05	0.1	0.05	0.1
Benzo(b)fluor-anthene	mg/l	-	-	-	-	-	-	Σ = 0.03	-	Σ = 0.03	-
Benzo(k)fluor-anthene		-	-	-	-	-	-		-		
Benzo(g,h,i)-perylene	mg/l	-	-	-	-	-	-	Σ = 0.02	-	Σ = 0.02	-
Indeno(1,2,3-cd)-pyrene		-	-	-	-	-	-		-		
Simazine	mg/l	-	-	-	-	-	-	1	4	1	4
Tetrachloro-ethylene	mg/l	-	-	-	-	-	-	10	-	10	-
Trichloro-ethylene	mg/l	-	-	-	-	-	-	10	-	10	-
Tributyltin compounds (Tributhyltin-cation)	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.0002	0.0015	0.0002	0.0015
Trichloro-benzenes	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.4	-	0.4	-
Trichloro-methane	mg/l	-	-	-	-	-	-	2.5	-	2.5	-

Ifloslantiruvchilar	Birlik	Suvdan foydalanish toifasi (Ekolog qo'llanmasi, Toshkent 2010)						Yevropa Ittifoqi Direktivasi 2008/105/EC standartlari			
		Baliqchilik	Kommunal	Ichimlik suvi		Aralashtirmasdan bevosita foydalanish uchun sug'orish suvi		Ichki yer usti suvlari		Boshqa yer usti suvlari	
				Milliy	WHO57						
						Milliy	FAO58	1 yillik o'rtacha	Ruxsat etilgan maksimal	1 yillik o'rtacha	Ruxsat etilgan maksimal
Trifluralin	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.03	-	0.03	-
Alachlor	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.3	0.7	0.3	0.7
Anthracene	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.1	0.4	0.1	0.4
Atrazine	mg/l	-	-	-	-	-	-	0.6	2.0	0.6	2.0
Benzene	mg/l	-	-	-	-	-	-	10	50	8	50

Oqava suvga oid mahalliy me'yor va qo'llaniladigan chegaraviy qiymatlar hozirda quyidagi tomonidan muhokama qilinmoqda va belgilanmoqda: Ekologiya va iqlim o'zgarishi bo'yicha milliy qo'mita. Shu sababli, hozircha loyiha umumiy WBG EHS ko'rsatmalari № 1.3 "Oqava suv va atrof-muhit suv sifati"da mavjud tozalangan maishiy oqava suv chiqindilari uchun indikativ qiymatlarni qabul qiladi⁵⁹ oqava suv standartlari sifatida. Ushbu qiymatlar quyidagida keltirilgan: 9.

9-jadval: Oqava suv loyiha standartlari. Tozalangan maishiy oqava suvni chiqarish uchun indikativ qiymatlar

Parametr	Birlik	WBG EHS ko'rsatmalari ⁶⁰	Project Standard
Biokimyoviy kislorod talabi (BOD)	mg/l	30	30
Kimyoviy kislorod talabi (COD)	mg/l	125	125
Neft va yog'	mg/l	10	10
pH	birliklar	6.0 – 9.0	6.0 – 9.0
Umumiy koliform bakteriyalar ⁶¹	MPN ⁶² /100 ml	400	400
Umumiy azot	mg/l	10	10
Umumiy fosfor	mg/l	2	2
Umumiy muallaq qattiq moddalar	mg/l	50	50

Chiqarishdan oldin oqava suv harorati atrof-muhit suv sifati, qabul qiluvchi suvdan foydalanish va assimilyatsiya qobiliyatini hisobga oluvchi ilmiy belgilangan aralashtirish zonasi chetida atrof-muhit haroratining 3°C dan ortiq oshishiga olib kelmasligi kerak (*IFC umumiy EHS ko'rsatmalari, 2007: Oqava suv va atrof-muhit suvi*).

2.14.4 Shovqin va tebranish standartlari

Turar-joy, jamoat binolarida va turar-joy qurilishi hududida ruxsat etilgan shovqin darajalarini ta'minlash bo'yicha sanitariya normalari va qoidalari, 19.06.2009-dagi № 0267-09.

Ushbu standartlar va qoidalar tashqi va ichki manbalar tomonidan yaratilgan turar-joy, jamoat binolarida va aholi punktlarining turar-joy qurilishida ruxsat etilgan shovqin parametrlarini, shuningdek o'lchovlarni o'tkazish bo'yicha umumiy talablarni, o'lchov usullarini va tadqiqot hududlarida shovqinni gigiyenik baholashni belgilaydi.

Sanitariya standartlari va qoidalari maxsus maqsadli binolarga (radio, televideniye, kinostudiyalar, teatr va kino zallari, konsert va sport zallari), shuningdek samolyot va vertolyotlarning uchishi, parvozi va qo'nishi davomida hamda aeroportlarda dvigatel sinovi davomida turar-joy hududlarida hosil bo'lgan shovqinga qo'llanilmaydi.

Ushbu sanitariya normalari va qoidalari talablari davlat va soha standartlarida hamda turar-joy, jamoat binolari, texnologik, muhandislik, sanitariya uskunalar va mashinalar, transport vositalari uchun rejalashtirish, loyihalash, texnologik, sertifikatlashtirish, ekspluatatsion talablarni tartibga soluvchi barcha me'yoriy va texnik hujjatlarda hisobga olinishi kerak.

⁵⁹ IFC General EHS Guidelines: 1.3 Wastewater and Ambient Water Quality

⁶⁰ World Bank Group, Environmental, Health, and Safety Guidelines, April 30, 2007, Washington, USA.

⁶¹ Suv va sanitariya bo'yicha EHS qo'llanmasiga kiritilgan markazlashtirilgan, kommunal oqava suvlarni tozalash tizimlariga taalluqli emas.

⁶² MPN/100ml = Most Probable Number in 100 ml.

Shovqin bo'yicha loyiha standartlarini belgilash uchun hisobga olingan milliy chegaraviy qiymatlar va xalqaro standartlar quyidagida keltirilgan: 10. Ushbu holatda ko'rib chiqilgan xalqaro standartlar WBG EHS ko'rsatmalaridir. Shovqin bo'yicha loyiha standartini belgilash uchun hisobga olingan milliy chegaraviy qiymatlar va xalqaro standartlar quyida keltirilgan.

10-jadval: Loyiha standartlari: Ruxsat etilgan maksimal shovqin standartlari

Retseptor	Milliy chegaraviy qiymatlar ⁶³ (dB)		Umumiy WBG EHS ko'rsatmalari ⁶⁴ (dB)		Loyiha standartlari (dB)	
	Kunduzgi vaqt (ertalab 7:00 – kechqurun 11:00)	Tungi vaqt (kechqurun 11:00 – ertalab 7:00)	Kunduzgi vaqt (ertalab 7:00 – kechqurun 10:00)	Tungi vaqt (kechqurun 10:00 – ertalab 7:00)	Kunduzgi vaqt (ertalab 7:00 – kechqurun 11:00)	Tungi vaqt (kechqurun 10:00 – ertalab 7:00)
Turar-joy	55	45	55	45	55	45
Ofislar, tijorat	60	-	70	70	60	70

Voltalining HSES rejalarida tegishli jadvalar yuqoridagi jadvalda keltirilgan xuddi shu chegaraviy qiymatlarni taqdim etadi.

Qurilish faoliyati (masalan yer ishlari, yuk mashinalari harakati, og'ir bolg'alar) tufayli tebranishlar chiqishiga kelsak, binolarda insonning tebranishlarga ta'sirlanishi va tebranishlarning mavjud binolarga ta'siri ikkalasi ham hisobga olinishi kerak.

Turar-joy uylarida insonning ta'sirlanishi uchun milliy chegaraviy qiymatlar tungi vaqt uchun 67 dB va kunduzgi vaqt uchun 72 dB ni tashkil etadi, mos ravishda 37 va 61 Hz chastota bilan⁶⁵. Uzluksiz bo'lmagan tebranishlar uchun chegaraviy qiymatlar 10 dB ga kamaytiriladi.

Insonning tebranishga ta'sirlanishi bo'yicha qo'llaniladigan xalqaro standartlar (jadval ilmiy adabiyotlarda keltirilgan standartlarga ishora qiladi):

Deutsches Institut für Normung, "DIN 4150-2:1999 Strukturaviy tebranish – 2-qism: Binolarda insonning tebranishga ta'sirlanishi", 1999;

British Standard Institution, "BS 6472-1:2008 Binolarda insonning tebranishga ta'sirlanishini baholash bo'yicha qo'llanma. 1-qism: Portlatishdan boshqa tebranish manbalari", 2008 (BS 5228-2:2009 + A1:2014 da havola qilingan);

British Standards Institution, "BS 5228-2:2009 Qurilish va ochiq maydonlarda shovqin va tebranishni nazorat qilish amaliyot kodeksi – 2-qism: Tebranish", 2009 (11).

⁶³ <https://lex.uz/docs/1765725>

⁶⁴ World Bank Group, Environmental, Health, and Safety Guidelines, April 30, 2007, Washington, USA.

⁶⁵ Sanitary Rules and Norms (SanR&N) No. 0331-16 "Residential buildings design in climatic conditions of Uzbekistan".

11: Inson sezishi va bezovta qiluvchi tebranish darajalari (BS 5228-2:2009)⁶⁶

Tebranish darajasi (PPV) (mm/s)	Ta'sir
0.14	Tebranish qurilish bilan bog'liq ko'pchilik tebranish chastotalari uchun eng sezgir holatlarda zo'rg'a sezilishi mumkin. Pastroq chastotalarda odamlar tebranishga kamroq sezgir
0.3	Tebranish turar-joy muhitida zo'rg'a sezilishi mumkin
1.0	Turar-joy muhitida ushbu darajadagi tebranish shikoyatga sabab bo'lishi ehtimoli bor, biroq aholiga oldindan ogohlantirish va tushuntirish berilgan bo'lsa, bunga toqat qilish mumkin
10	Tebranish quyidagiga juda qisqa ta'sirlanishdan boshqa har qanday holatda chidab bo'lmas bo'lishi ehtimoli bor: ushbu daraja

Boshqa tomondan, mavjud binolarga ta'siri bo'yicha qo'llaniladigan xalqaro standartlar (jadval ilmiy adabiyotlarda keltirilgan standartlarga ishora qiladi):

British Standards Institution, "BS 7385-1:1990 Binolarda tebranishni baholash va o'lchash – 1-qism. Tebranishni o'lchash va ularning binolarga ta'sirini baholash bo'yicha qo'llanma", 1990 (BS 5228-2:2009 + A1:2014 da havola qilingan);

British Standard Institution, "BS 7385-2:1993 Binolarda tebranishni baholash va o'lchash – 2-qism: Yer orqali uzatiladigan tebranishdan zarar darajalari bo'yicha qo'llanma", 1993 (BS 5228-2:2009 + A1:2014 da havola qilingan);

American Association of State Highway and Transportation Officials, "Transport bilan bog'liq yer orqali uzatiladigan tebranishlarni baholash uchun standart tavsiya etilgan amaliyot AASHTO belgisi R 8-96," 2006 (12);

12: Tebranish chegarasi – Binolarga ta'siri (AASHTO 2006)

Holat turi (AASHTO)	Tezlik amplitudasi (mm/s) istalgan chastotada
Tarixiy ob'ektlar yoki boshqa muhim joylar	2.54
Turar-joy binolari, suvalgan devorlar	5.08-7.62
Gips-karton devorli, yaxshi ta'mirlangan turar-joy binolari	10.16-12.7
Muhandislik inshootlari, suvasiz	25.4-38.1

British Standards Institution, "BS 5228-2:2009 Qurilish va ochiq maydonlarda shovqin va tebranishni nazorat qilish amaliyot kodeksi – 2-qism: Tebranish", 2009 (13).

⁶⁶ N. Bastián-Monarca, J. P. Arenas, C. Padilla, "A Good Practice Guide for Vibration Impact Assessment in the System of Environmental Impact Assessment (SEIA) in Chile", 2020.

13: Tebranish chegarasi – Binolarga ta'siri (BS 5228-2:2009)⁶⁷

Bino turi	Ustun impuls chastota diapazonida cho'qqi komponent zarracha tezligi (PPV)	
	4 dan 15 Hz gacha	15 Hz va undan yuqori
Armaturali yoki karkasli inshootlar	4 Hz va undan yuqorida 50 mm/s	
Sanoat va og'ir tijorat binolari		
Armaturasiz yoki yengil karkasli inshootlar*	4 Hz da 15 mm/s	15 Hz da 20 mm/s, quyidagida 50 mm/s
Turar-joy yoki yengil tijorat binolari*	15 Hz da 20 mm/s gacha oshib	40 Hz va undan yuqori
* Ushbu turdagi binolar uchun 4 Hz dan past chastotalarda maksimal siljish 0,6 mm (noldan cho'qqigacha) dan oshmasligi kerak.		

- *Deutsches Institut für Normung*, “DIN 4150-3:2016 – Binolarda tebranishlar – 3-qism: Inshootlarga ta'siri”, 2016 (14).

14: Tebranish chegarasi – Binolarga ta'siri (DIN 4150-3:2016)⁶⁸

Inshoot turi	Qisqa muddatli tebranish			Uzoq muddatli tebranish	
	Poydevorda quyidagi chastotada PPV (mm/s):			Eng yuqori qavatning gorizonta tekisligida PPV (mm/s)	
	1–10 Hz	10–50 Hz	50–100 Hz	Istalgan chastotada	Istalgan chastotada
Tijorat va sanoat	20	20-40	40-50	40	10
Turar-joy va maktab	5	5-15	15-20	15	5
Tarixiy yoki sezgir	3	3-8	8-10	8	2.5

Loyiha standart sifatida British Standards Institution, “BS 5228-2:2009 Qurilish va ochiq maydonlarda shovqin va tebranishni nazorat qilish amaliyot kodeksi – 2-qism: Tebranish”, 2009 ni qabul qiladi (11), ochiq maydonlar uchun qurilish davomida tegishli ravishda.

2.14.5 Chiqindilarni boshqarish standartlari

O'zbekiston Respublikasining “Chiqindilar to'g'risida”gi № 362-II-sonli 05.04.2002-dagi qonuni, 2019-yilda o'zgartirilgan.

“O'zbekiston Respublikasining Chiqindilar to'g'risidagi qonuni” (№ 362-II, 05.04.2002) mamlakatda chiqindilarni, jumladan xavfli chiqindilarni boshqarish, saqlash va qayta ishlashning asosiy qoidalarini belgilaydi. U

⁶⁷ N. Bastián-Monarca, J. P. Arenas, C. Padilla, “A Good Practice Guide for Vibration Impact Assessment in the System of Environmental Impact Assessment (SEIA) in Chile”, 2020.

⁶⁸ See note 21.

shuningdek chiqindi egalarining chiqindi mahsulotlarini, jumladan xavfli chiqindilarni boshqarish va qayta ishlash bo'yicha mas'uliyatlarini bayon qiladi.

Ushbu qonunning asosiy maqsadi qattiq chiqindilarning inson hayoti va sog'lig'iga, shuningdek atrof-muhitga salbiy ta'sirining oldini olish, chiqindi hosil bo'lishini kamaytirish va chiqindilarni kamaytirish usullaridan oqilona foydalanishni rag'batlantirishdir.

Jahon banki hujjatlariga ko'ra, qonun fuqarolarning hayoti va sog'lig'iga, shuningdek atrof-muhitga zararli ta'sirlarning oldini olish, shu bilan birga chiqindi hosil bo'lishini kamaytirish va atrof-muhitni muhofaza qilishni rag'batlantirishga qaratilgan.

SANPiN № 0127-02 *“Sanoat chiqindilarini inventarizatsiya qilish, tasniflash, saqlash va yo'q qilish sanitariya tartiblari”*. (29.07.2002). Norma sanoat chiqindilarini inventarizatsiya qilish, tasniflash, saqlash va yo'q qilish talablarini bayon qiladi. U sanoat chiqindilarini to'g'ri hisobga olish, gigiyenik inventarizatsiya, zaharlilikni aniqlash va xavf sinfi bo'yicha tasniflashni ta'minlaydi.

Ushbu me'yor va norma sanoat chiqindilarini optimal gigiyenik hisobga olish va inventarizatsiya qilishni, zaharlilik indeksini aniqlashni va sanoat chiqindilarini xavf sinflari bo'yicha tasniflashni, ularni zararsizlantirish va utilitatsiya qilish yo'llarini optimal tanlash bilan ta'minlaydi.

SanPiN № 0128-02 – *“O'zbekiston Respublikasida zaharli sanoat chiqindilarining gigiyenik tasniflagichi”* (29.7.2002). Norma xavfli chiqindilarni to'rt guruhga tasniflaydi (*“xavf sinflari”*). Chiqindi xavf sinflari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

I sinf: O'ta xavfli chiqindilar;

II sinf: Yuqori xavfli chiqindilar;

III sinf: O'rtacha xavfli chiqindilar;

IV sinf: Past xavfli chiqindilar.

Qattiq va suyuq maishiy chiqindilarni olib chiqish uchun umumiy talablar

Aholi punktlarida 1 nafar aholiga qattiq maishiy chiqindi to'planishi normalari o'rtacha 1,17 kg/kun (0,003 kubometr) yoki yiliga 437,7 kg (yiliga 1,09 kubometr) darajasida olinishi kerak according to SanPiN N 0297-11

Chiqindi yig'ish maydonini tashkil etish va uni ekspluatatsiya qilish talablari

Maydonlar turar-joy binolari derazalaridan 20 metrdan ortiq masofada joylashtirilishi kerak.

Maydon chetidan eng yaqin chiqindi yig'gichgacha bo'lgan masofa kamida 1 metr bo'lishi kerak.

Qattiq, suyuq va oziq-ovqat chiqindilarini yig'ish va olib chiqish uchun sanitariya va gigiyenik talablar

Hovli hojatxonalari turar-joy binolaridan, bolalar muassasalaridan, maktablardan, bolalar va mehnat o'yin maydonchalaridan kamida 20 va ko'pi bilan 100 metr masofada joylashtirilishi kerak. Oxirgi hududda hovli hojatxonalaridan turar-joygacha bo'lgan masofa uy egalari tomonidan o'zlari belgilanadi va 8–10 metrgacha kamaytirilishi mumkin. Markazlashtirilmagan suv ta'minoti sharoitida hovli hojatxonalari quduqlar va buloqlardan kamida 50 metr masofada joylashtirilishi kerak

Alohida turadigan kanalizatsiyaga ulanmagan jamoat hojatxonalari: septik baklari (chuqurlari), bio-hojatxonalar, jamoat septik baklari (chuqurlari) bilan quyidagilardan kamida 20 metr masofada joylashtirilishi kerak: turar-joy binolari derazalari; ta'lim muassasalari, sog'liqni saqlash tashkilotlari, savdo va ovqatlanish ob'ektlari hududlari chegaralari; sport va dam olish inshootlari hamda bolalar va aholi dam olishi uchun o'yin maydonchalari.

2.14.6 Elektr va magnit maydonlari standartlari

Elektr va magnit maydonlari (EMF) har qanday elektr qurilmasi (masalan elektr liniyalari va elektr uskunalari) tomonidan chiqariladigan va uni o'rab turuvchi ko'rinmas kuch chiziqlaridir. Elektr maydonlari kuchlanish tomonidan hosil qilinadi va kuchlanish oshishi bilan kuchayadi. Elektr maydoni kuchlanishi metr boshiga voltda (V/m) o'lchanadi. Magnit maydonlari elektr toki oqimi natijasida yuzaga keladi va tok oshishi bilan kuchayadi. Magnit maydonlari gauss (G) yoki tesla (T) birliklarida o'lchanadi, bunda 1 T 10 000 G ga teng. Elektr maydonlari elektr o'tkazuvchi materiallar va boshqa materiallar, masalan daraxtlar va qurilish materiallari tomonidan ekranlanadi. Magnit maydonlari ko'pchilik materiallardan o'tadi va ularni ekranlash qiyin.

Elektr va magnit maydonlari ikkalasi ham masofa bilan tez kamayadi. Quvvat chastotali EMF odatda 50–60 Gerts (Hz) diapazonidagi chastotaga ega va o'ta past chastota (ELF) hisoblanadi (IFC, atrof-muhit, sog'liq va xavfsizlik ko'rsatmalari *“Elektr energiyasini uzatish va taqsimlash,”* 2007).

Elektr liniyalarini loyihalashda eng yaqin inshootlargacha bo'lgan masofa SanPiN № 0350-17 talablariga muvofiq tartibga solinadi *“O'zbekiston Respublikasi aholi punktlarida atmosfera havosini muhofaza qilish bo'yicha sanitariya normalari va qoidalari.”* Norma quyidagilarni belgilaydi: turli kuchlanishga ega havo orqali elektr liniyalari uchun sanitariya muhofaza zonalari (SPZ), shuningdek chekinish masofalari deb ham ataladi.”

SPZlarning maqsadi har qanday inson retseptorlarini (va xususan band qilingan binolarni) inson salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan har qanday sezilarli EMFdan himoya qilishdir. Yangidan loyihalanadigan OHTL, shuningdek binolar va inshootlar uchun simlarning gorizontall joylashuvi bilan va uning har ikki tomonida elektr maydoni intensivligini kamaytirish vositalarisiz havo liniyasi yo'nalishi bo'ylab sanitariya muhofaza zonalari chegaralarini eng tashqi faza simlarining yerga proeksiyasidan havo liniyasiga perpendikulyar yo'nalishda quyidagi masofalarda qabul qilishga yo'l qo'yiladi:

Kuchlanishi 220 kV bo'lgan OHTL uchun 15 m;

Kuchlanishi 330 kV bo'lgan OHTL uchun 20 m;

Kuchlanishi 500 kV bo'lgan OHTL uchun 30 m;

Kuchlanishi 750 kV bo'lgan OHTL uchun 40 m; va

■ Kuchlanishi 1150 kV bo'lgan OHTL uchun 55 m.

Mos yozuvlar sifatida, Ionlashtirmaydigan radiatsiyadan himoya qilish xalqaro komissiyasi⁶⁹ (ICNRP), nodavlat tashkiloti, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO) tomonidan rasman tan olingan, barcha taqriz qilingan ilmiy adabiyotlarni ko'rib chiqqandan so'ng EMF maydonlari uchun ta'sir chegaralarini ishlab chiqdi. WHO ko'rib chiqishlaridan asosiy xulosa ICNRP xalqaro ko'rsatmalarida tavsiya etilgan chegaralardan past EMF ta'sirlari salomatlikka biror ma'lum oqibatga ega emasligidir. ICNRP tomonidan taklif qilingan ta'sir chegaralari quyidagida ko'rsatilgan: 15.

15: ICNRP ta'sir chegaralari: aholi uchun ta'sir va kasbiy ta'sir

Aholining elektr va magnit maydonlariga umumiy ta'sirga uchrashi.			Elektr va magnit maydonlariga kasbiy ta'sirga uchrash.	
Chastota	Elektr maydoni (V/m)	Magnit maydoni (μT)	Elektr maydoni (V/m)	Magnit maydoni (μT)

⁶⁹ ICNRP (2010): "Guidelines for limiting exposure to time-varying electric, magnetic, and electromagnetic fields (1 Hz – 100 kHz).

Aholining elektr va magnit maydonlariga umumiy ta'sirga uchrashi.			Elektr va magnit maydonlariga kasbiy ta'sirga uchrash.	
50 Hz	5000	100	10,000	500
60 Hz	4150	83	8300	415

BESS uchun SPZlar shovqin, elektromagnit maydonlar va tasodifiy xavfli chiqindilardan xavflarni minimallashtirish maqsadida potentsial xavfli kommunal miqyosdagi energiya saqlash inshootlarini turar-joy hududlari, suv havzalari va jamoat joylaridan ajratish uchun mo'ljallangan maxsus bufer hududlardir. Ular xavf tasnifi asosida individual ravishda belgilanadi.

2.14.7 Yerlarni rekultivatsiya qilishga oid GOST standartlari

Yerlarni rekultivatsiya qilishga oid GOST standartlari:

GOST 17.5.1.01-83 “*Tabiatni muhofaza qilish. Yerlarni rekultivatsiya qilish. Atamalar va ta'riflar*”;

GOST 17.4.3.04-85 “*Tabiatni muhofaza qilish. Tuproqlar. Ifloslanishni nazorat qilish va undan himoya qilish bo'yicha umumiy talablar*”;

GOST 17.5.1.03-86 “*Tabiatni muhofaza qilish. Yer. Biologik yer rekultivatsiyasi uchun ustki va asos jinslarni tasniflash*”;

GOST 17.5.3.06-85 “*Tabiatni muhofaza qilish. Yer. Yer ishlari davomida unumdor tuproq qatlamini olib tashlash normalarini aniqlash talablari*”;

GOST 17.5.3.04-83 “*Tabiatni muhofaza qilish. Yer. Yerlarni rekultivatsiya qilish bo'yicha umumiy talablar*”;

GOST 23740-79 “*Tuproqlar. Organik moddalar tarkibini laboratoriyada aniqlash usullari*”;

Kon qazish, qurilish va boshqa ishlar davomida unumdor tuproqni olib tashlash bo'yicha tavsiyalar, GIZR, 1983; va,

Buzilgan yerni rekultivatsiya qilish xarajatlari uchun konsolidatsiyalangan standartlar to'plami, GIZR, 1987.

2.14.8 Ishchilar turar joyi standartlari

Loyiha ishchilarni joylashtirish joyi va qurilishiga, jumladan taqdim etilgan transport tizimlari, umumiy yashash inshootlari, xona/yotoqxona inshootlari, sanitariya inshootlari, oshxona va ovqat pishirish inshootlari, oziq-ovqat xavfsizligi, tibbiy inshootlar va dam olish/ijtimoiy inshootlarga qo'llaniladigan tamoyillar va standartlarni qabul qiladi.

Dastlabki holat sifatida hisobga olinishi kerak bo'lgan asosiy standartlar milliy/mahalliy me'yorlarda mavjud bo'lganlardir. Garchi ishchilarni joylashtirishni maxsus qamrab oladigan me'yorlarni topish ancha noodatiy bo'lsa-da, tegishli bo'ladigan umumiy qurilish standartlari bo'lishi mumkin.

Ular quyidagi standartlarni o'z ichiga olishi mumkin:

Bino qurilishi: masalan, material sifati, qurilish usullari, zilzilalarga chidamlilik.

Uy-joy va davlat uy-joyi: ba'zi mamlakatlarda uy-joy va davlat uy-joyi me'yorlari asosiy qulayliklar va ta'mirlash standartlari kabi masalalar bo'yicha talablarni o'z ichiga oladi.

Umumiy sog'liq, xavfsizlik va himoya: sog'liq va xavfsizlik talablari ko'pincha qurilish standartlarining muhim qismi bo'lib, joylashish zichligi, minimal havo hajmlari, ventilyatsiya, pol qoplamasi sifati (sirpanishga chidamli) yoki bostirib kirishdan himoya qoidalarini o'z ichiga olishi mumkin.

Yong'in xavfsizligi: yong'in xavfsizligi talablari keng tarqalgan va har qanday turdagi uy-joy inshootlariga qo'llanilishi ehtimoli bor. Bu o't o'chirgichlar, yong'in signalizatsiyasi, zinapoyalar va favqulodda chiqishlar soni va o'lchami, ayrim qurilish materiallaridan foydalanish cheklovlari to'g'risidagi qoidalarini o'z ichiga olishi mumkin.

Elektr, suv quvurlari, suv va sanitariya: milliy loyihalash va qurilish standartlari ko'pincha elektr yoki suv quvurlari armaturalari, suv va sanitariya ulanishi/uskunalarini to'g'risida juda batafsil qoidalarini o'z ichiga oladi.

16-jadval: IFC/IBRDning ishchilar turar joylari bo'yicha standartlari

Standartlar / Shartlar	Mezon
Milliy/mahalliy standartlar	Tegishli milliy va mahalliy me'yorlar aniqlangan va amalga oshirilgan.
Umumiy yashash inshootlari	1. Yashash inshootlari suv toshqini va boshqa tabiiy xavflardan qochish uchun joylashtiriladi. 2. Imkon qadar yashash inshootlari ish joyidan oqilona masofada joylashtiriladi. 3. Yashash inshootlaridan ish joyiga transport xavfsiz va bepul. 4. Yashash inshootlari tegishli materiallar bilan quriladi, yaxshi ta'mirlangan holatda saqlanadi va toza hamda chiqindi va boshqa qoldiqlardan xoli saqlanadi.
Drenaj	Qurilish maydoni turg'un suv to'planishidan qochish uchun yetarli darajada drenajlanadi.
Isitish, konditsionerlash, ventilyatsiya va yorug'lik	1. Sovuq iqlim zonalarida joylashgan inshootlar uchun tegishli ventilyatsiya zaruratiga qaramay harorat taxminan 20 daraja Selsiy darajasida saqlanadi. 2. Issiq iqlim zonalarida joylashgan inshootlar uchun tegishli ventilyatsiya va/yoki konditsionerlash tizimlari taqdim etiladi. 3. Yashash inshootlarida ham tabiiy, ham sun'iy yoritish taqdim etiladi va saqlanadi. Deraza maydoni pol maydonining kamida 5–10 foizini tashkil etishi eng yaxshi amaliyotdir. Favqulodda yoritish taqdim etiladi.
Suv	1. Ishchilarga doimo yetarli va qulay bepul ichimlik suvi ta'minotidan foydalanish mavjud. Iqlim, ob-havo sharoitlari va joylashtirish standartlariga qarab kuniga bir kishiga 80 dan 180 litrgacha mavjud. 2. Ichimlik suvi milliy/mahalliy yoki WHO ichimlik suvi standartlariga javob beradi. 3. Ichimlik suvini saqlash uchun ishlatiladigan barcha baklar unda saqlanadigan suvning ifloslanishi yoki zararlanishining oldini olish uchun quriladi va yopiladi. 4. Ichimlik suvi sifati muntazam ravishda kuzatiladi.
Oqava suv va qattiq chiqindi	1. Oqava suv, kanalizatsiya, oziq-ovqat va boshqa har qanday chiqindi materiallar mahalliy yoki Jahon banki standartlariga – qaysi biri qat'iyroq bo'lsa – muvofiq va lager aholisi, biofizik muhit yoki atrofdagi jamoalarga biror sezilarli ta'sir ko'rsatmasdan tegishli ravishda chiqariladi. 2. Chiqindi yig'ish uchun maxsus konteynerlar taqdim etiladi va muntazam ravishda bo'shatiladi. Standartlar yetarli sonli chiqindi konteynerlarini taqdim etishdan tortib hasharotlar va kemiruvchilardan himoyalangan oqmaydigan, yutmaydigan, zang va korroziyaga chidamli konteynerlarni taqdim etishgacha o'zgaradi. Bundan tashqari, chiqindi konteynerlarini har bir boshpanadan 30 metr masofada yog'och, metall yoki beton tirgakda joylashtirish eng yaxshi amaliyotdir. Bunday konteynerlar chirib borayotgan organik materiallar bilan bog'liq yoqimsiz hidlardan qochish uchun muntazam oraliqlarda (haroratlar va hosil bo'lgan hajmlar asosida belgilanadi) bo'shatilishi kerak. 3. Zararkunandalarni yo'q qilish, vektorlarni nazorat qilish va dezinfeksiya mahalliy talablar va/yoki yaxshi amaliyotga muvofiq yashash inshootlari bo'ylab

Standartlar / Shartlar	Mezon
	amalga oshiriladi. Zarur bo'lganda, zararkunandalar va vektorlar monitoringi muntazam ravishda amalga oshirilishi kerak.
Xona/yotoqxona inshootlari	1. Xonalar/yotoqxonalar yaxshi holatda saqlanadi. 2. Xonalar/yotoqxonalar muntazam oraliqlarda shamollatiladi va tozalanadi. 3. Xonalar/yotoqxonalar oson tozalanadigan pol qoplamasi materiali bilan quriladi. 4. Sanitariya inshootlari xuddi shu binolarda joylashgan va erkaklar hamda ayollar uchun alohida taqdim etiladi. 5. Zichlik standartlari har bir yashovchi uchun minimal hajm yoki minimal pol maydoni nuqtai nazaridan ifodalanadi. Odatiy standartlar 10 dan 12,5 kubometrgacha (hajm) yoki 4 dan 5,5 kvadrat metrgacha (yuza) o'zgaradi. 6. Minimal shift balandligi 2,10 metr ta'minlanadi. 7. Minimallashtirilgan jamoaviy xonalarda ishchilarga ma'lum darajada shaxsiy makon berish uchun faqat oqilona sonli ishchilarga bir xil xonadan foydalanishga ruxsat etiladi. Standartlar 2 dan 8 ishchigacha o'zgaradi. 8. Barcha eshik va derazalar qulflanadigan bo'lishi va sharoit talab qilganda chivin to'rlari bilan ta'minlanishi kerak. 9. Shaxsiy makonni ta'minlash uchun ko'chma to'siqlar yoki pardalar bo'lishi kerak. 10. Har bir yashovchi stol, stul, ko'zgu va karavot yonidagi chiroq kabi tegishli mebel bilan ta'minlanadi. 11. Oilaviy joylashtirishdan tashqari, erkaklar va ayollar uchun alohida uxlash joylari taqdim etiladi.
Karavot tartibi va saqlash inshootlari	1. Har bir ishchi uchun alohida karavot taqdim etiladi. "Karavotni navbatma-navbat ishlatish" amaliyotidan qochish kerak. 2. Karavotlar orasida minimal 1 metr masofa mavjud. 3. Ikki qavatli karavotlar yong'in xavfsizligi va gigiyena sabablariga ko'ra tavsiya etilmaydi va ulardan foydalanish minimallashtiriladi. Ular ishlatilganda karavotning pastki va yuqori qavatlari orasida yetarli bo'sh joy bo'lishi kerak. Standartlar 0,7 dan 1,10 metrgacha o'zgaradi. 4. Uch qavatli karavotlar taqiqlanadi. 5. Har bir ishchi qulay matras, yostiq, qoplama va toza ko'rpa-to'shak bilan ta'minlanadi. 6. Karavot choyshablari tez-tez yuviladi va sharoit talab qilganda (bezgak) repellentlar va dezinfektsiyalovchi vositalar bilan ishlanadi. 7. Ishchilar uchun shaxsiy buyumlarni saqlash inshootlari taqdim etiladi. Standartlar har bir ishchi uchun alohida shkaf taqdim etishdan tortib 475 litrli katta shkaflar va 1 metr javon bo'lagini taqdim etishgacha o'zgaradi. 8. Sharoitga qarab ish poyabzali va boshqa shaxsiy himoya vositalari uchun alohida saqlash joyi, shuningdek quritish/shamollatish hududlari taqdim etilishi kerak bo'lishi mumkin.
Sanitariya va hojatxona inshootlari	1. Sanitariya va hojatxona inshootlari oson tozalanadigan materiallardan quriladi. 2. Sanitariya va hojatxona inshootlari tez-tez tozalanadi va ishchi holatda saqlanadi. 3. Sanitariya va hojatxona inshootlari ishchilarga tegishli shaxsiy makon berish uchun mo'ljallangan, jumladan shiftdan polgacha to'siqlar va qulflanadigan eshiklar. 4. Sanitariya va hojatxona inshootlari oilaviy joylashtirishdan tashqari erkaklar va ayollar o'rtasida bo'lishilmaydi.
Dushlar/hammomlar va boshqa sanitariya inshootlari	1. Dush/hammom poli sirpanmaydigan qattiq yuviladigan materiallardan tayyorlanadi. 2. Ishchilarga yetarli sonli qo'l yuvish inshootlari taqdim etiladi. Standartlar har 15 kishiga 1 birlikdan har 6 ishchiga 1 birlikgacha o'zgaradi. Qo'l yuvish

Standartlar / Shartlar	Mezon
	inshootlari jo'mrak va lagan, sovun va qo'llarni quritishning gigiyenik vositalaridan iborat bo'lishi kerak. 3. Ishchilarga yetarli sonli dush/hammom inshootlari taqdim etiladi. Standartlar 15 kishiga 1 birlikdan 6 kishiga 1 birlikgacha o'zgaradi. 4. Dushlar/hammomlar qulay joylashtirilgan. 5. Dush/hammom inshootlari yetarli sovuq va issiq oqar suv bilan ta'minlanadi.
Oshxona, ovqat pishirish va kir yuvish inshootlari	1. Oshxona, ovqat pishirish va kir yuvish inshootlari tegishli va oson tozalanadigan materiallardan quriladi. 2. Oshxona, ovqat pishirish va kir yuvish inshootlari toza va sanitariya holatida saqlanadi. 3. Agar ishchilar o'z ovqatlarini pishira olsalar, oshxona maydoni uxlash joylaridan alohida taqdim etiladi.
Oshxona va ovqat pishirish inshootlari	1. Oshxonalarda har bir ishchiga oqilona miqdorda joy mavjud. Standartlar 1 kvadrat metrdan 1,5 kvadrat metrgacha o'zgaradi. 2. Oshxonalar tegishli ravishda jihozlangan. Standartlar stollar, skameykalar, shaxsiy ichish piyolalari va likobchalarni taqdim etishdan tortib maxsus ichish favvoralarini taqdim etishgacha o'zgaradi. 3. Ovqat tayyorlash joylari yaxshi oziq-ovqat gigiyenasi amaliyotlariga, jumladan ovqat tayyorlash oralig'ida va davomida ifloslanishdan himoyaga imkon berish uchun mo'ljallangan. 4. Oshxonalar tegishli shaxsiy gigiyenani saqlash uchun inshootlar bilan ta'minlanadi, jumladan toza oqar suv bilan qo'llarni tozalash uchun mo'ljallangan yetarli sonli yuvinish idishlari va gigiyenik quritish uchun materiallar. 5. Ovqat pishirish hududlariga tutash devor yuzalari olovga chidamli materiallardan tayyorlanadi. Ovqat tayyorlash stollari ham silliq, mustahkam, yuviladigan yuza bilan jihozlangan. Nihoyat, oson tozalashga imkon berish uchun plitalar devorga zich o'rnatilmasligi, skameykalar va armatura polga o'rnatilmasligi va barcha shkaflar va boshqa armatura hamda barcha devor va shiftlar silliq, mustahkam, yuviladigan yuzaga ega bo'lishi yaxshi amaliyotdir. 6. Ovqat tayyorlash va pishirish hududlariga tutash yoki ulardan yuqorida joylashgan barcha oshxona pollari, shift va devor yuzalari mustahkam, yutmaydigan, oson tozalanadigan, zaharsiz materiallardan quriladi. 7. Ovqat pishirish hududlariga tutash devor yuzalari olovga chidamli materiallardan tayyorlanadi. Ovqat tayyorlash stollari zaharsiz materiallardan tayyorlangan silliq, mustahkam, oson tozalanadigan, korroziyaga chidamli yuza bilan jihozlangan. Nihoyat, oson tozalashga imkon berish uchun plitalar devorga zich o'rnatilmasligi, skameykalar va armatura polga o'rnatilmasligi va barcha shkaflar va boshqa armatura silliq, mustahkam va yuviladigan yuzaga ega bo'lishi yaxshi amaliyotdir. 8. Ovqat pishirish idishlari va uskunalarini tozalash, dezinfeksiya qilish va saqlash uchun tegishli inshootlar taqdim etiladi. 9. Oziq-ovqat chiqindilari va boshqa qoldiqlar germetik yopiladigan konteynerlarga tegishli ravishda joylashtirilishi va to'planishdan qochish uchun oshxonadan tez-tez olib chiqilishi kerak.
Ovqatlanish va oziq-ovqat xavfsizligi standartlari	1. WHOning xavfsiz oziq-ovqat uchun 5 kaliti yoki ekvivalent jarayon amalga oshiriladi (quyidagi 6-katakka qarang). 2. Ishchilarga taqdim etiladigan oziq-ovqat tegishli darajadagi oziqlik qiymatiga ega va diniy/madaniy kelib chiqishni hisobga oladi; agar ishchilar turli madaniy/diniy kelib chiqishga ega bo'lsa, turli xil oziq-ovqat tanlovlari taqdim etiladi. 3. Oziq-ovqat oshpazlar tomonidan tayyorlanadi. Ovqatlar o'qitilgan dietolog tomonidan rejalashtirilishi ham eng yaxshi amaliyotdir.
Tibbiy inshootlar	1. Yashovchilar soniga mos sonli birinchi tibbiy yordam to'plamlari mavjud.

Standartlar / Shartlar	Mezon
	2. Birinchi tibbiy yordam to'plamlari yetarli darajada ta'minlangan. Imkon qadar 24/7 birinchi tibbiy yordam xizmati/inshooti mavjud. 3. Yetarli sonli xodimlar/ishchilar birinchi tibbiy yordam ko'rsatish uchun o'qitilgan. 4. Imkon qadar va jamoada mavjud tibbiy infratuzilmaga qarab boshqa tibbiy inshootlar taqdim etiladi (hamshira xonalari, stomatologik yordam, kichik jarrohlik).
Dam olish, ijtimoiy va telekommunikatsiya inshootlari	1. Ishchilarga asosiy jamoaviy ijtimoiy/dam olish joylari taqdim etiladi. Standartlar ishchilarga ko'p maqsadli zallar taqdim etishdan tortib radio, TV, kino uchun maxsus hududlar taqdim etishgacha o'zgaradi. 2. Dam olish inshootlari taqdim etiladi. Standartlar mashq uskunalarini taqdim etishdan tortib kutubxona, suzish havzasi, tennis kortlari, stol tennisi, ta'lim inshootlarini taqdim etishgacha o'zgaradi. 3. Kontekst talab qilsa, ishchilarga diniy marosimlar uchun maxsus joylar taqdim etiladi. 4. Ishchilar arzon/ommabop narxlarda (ya'ni oshirilmagan) jamoat telefonlaridan foydalanish imkoniga ega. 5. Internet inshootlari ham taqdim etilishi mumkin; ayniqsa ko'p sonli chet elliklar/uchinchi davlat fuqarolari (TCN) joylashtirilgan joylarda.

Imzo sahifasi

WSP Italia S.r.l.

Liza Bove Forjiot
Loyiha menejeri

Gustavo Calderucio Duque Estrada
Loyiha direktori

C.F. e P.IVA 03674811009
Registro Imprese Torino
R.E.A. Torino n. TO-938498
Capitale sociale Euro 105.200,00 i.v.

wsp.com
